

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NİL HAVZASI ÜZERİNDEKİ HEGEMONİK YAPININ
ULUSLARARASI HUKUKU ETKİSİZLEŞTİRMESİ: MİSİR-
ETİYOPYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM SAKIN

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet Dalar

BOLU, KASIM - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

İbrahim SAKIN tarafından hazırlanan “**Nil Havzası Üzerindeki Hegemonik Yapının Uluslararası Hukuku Etkisizleştirilmesi: Mısır-Etiyopya Örneği**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 6/11/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Abant İzzet Baysal Üniversitesi- Uluslararası
İlişkiler

.....

Üye
Doç. Dr. İlhan SAĞSEN
Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Uluslararası
İlişkiler

.....

Üye
Dr. Ahmet Hüsrev ÇELİK
Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey SBF-
ULS.İLŞ

.....

.....

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak 16.11.2023 tarihinde alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %17'dir.

.....
İBRAHİM SAKIN

ÖZET

NİL HAVZASI ÜZERİNDEKİ HEGEMONİK YAPININ ULUSLARARASI HUKUKU ETKİSİZLEŞTİRMESİ: MISIR-ETİYOPYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM SAKIN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. MEHMET DALAR)

BOLU, KASIM - 2023

VII + 86

Bu tez üç ana bölüm ve toplam beş alt başlıktan oluşmaktadır. İlk ana bölümde Nil Nehrinin coğrafik yapısı anlatılmıştır. Böylece tezin daha iyi kavranması ve şematize edilmesi sağlanmak istenmiştir. İkinci ana bölüm iki alt başlıktan oluşmuştur. İlk alt başlıkta hukuki anlamda uluslararası sular, yukarı kıyıdaş, aşağı kıyıdaş gibi kavramların açıklaması yapılmış, ardından uluslararası alanda konu ile alakalı antlaşmalara ve belgelere değinilmiştir. İkinci alt başlıkta ise Nil Nehri özelinde kıyıdaşlar arasında yapılan antlaşmalara yer verilerek genelden özele sorunun gelişimi ve nedeni anlatılmak istenmiştir. Üçüncü ana bölümün ilk alt başlığını taşıyan bölümde Mısır'ın geçmişten bu yana Nil nehri ile olan bağlantısı ve aynı zamanda hegemonyanın bölgede nasıl oluştuğu incelenmiştir. Ayrıca son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte Mısır'ın hegemonyasını nasıl devam ettirdiği, Etiyopya'nın buna karşılık neler yapabildiği anlatılmıştır. Bu bölümde anlaşılmaktadır ki devletlerin gerek askeri gerek uluslararası alandaki iş birliklerinden meydana gelen “güçleri”, Nil Nehri sularının paylaşımında nehre bağımlılık ya da potansiyel kullanımlarından daha önemlidir. Böylece Nil Nehri sularının paylaşımı konusunda ortaya çıkabilecek yeni antlaşmaların bu güç ilişkilerine bağımlı olarak ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Nil Nehri, Faydalanma Hakkı, Hegemonya, Sınıraşan Sular, Güç

ABSTRACT

**INEFFECTIVENESS OF INTERNATIONAL LAW BY
THE HEGEMONIC STRUCTURE ON THE NILE
BASIN: THE CASE OF EGYPT - ETHIOPIA
PHD THESIS
İBRAHİM SAKIN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS
(SUPERVISOR: PROF.DR. MEHMET DALAR)**

**BOLU, NOVEMBER 2023
VII+86**

This thesis consists of three main chapters and a total of five sub-titles. In the first main part, the geographical structure of the Nile River is explained. Thus, it was aimed to provide a better understanding and schematization of the thesis. The second main part consists of two sub-titles. In the first sub-title, legal terms such as international waters, upper riparian, lower riparian are explained, and then international treaties and documents related to the subject are mentioned. In the second sub-title, it was aimed to explain the development and reason of the problem from general to specific by giving place to the agreements made between the riparians in the Nile River. In the chapter bearing the first sub-title of the third main chapter, Egypt's connection with the Nile river since the past and how the hegemony was formed in the region were examined at the same time. In addition, it is explained how Egypt maintains its hegemony with the recent developments and what Ethiopia can do in return. In this section, it is understood that the "power" of states, which consists of both military and international cooperation, is more important than their dependence or potential use on the river in the sharing of the Nile River waters. Thus, it is understood that new agreements that may arise on the sharing of the Nile River waters will emerge depending on these power relations.

KEYWORDS: Nile River, Right Of Benefit, Transboundary Waters, Hegemony, Power

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TEŞEKKÜR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. nil nehri coğrafyası.....	10
1.1 Nil Nehri Alt Havzaları	14
1.1.1 Ana Nil Alt Havzası	14
1.1.2 Tezeke- Atbara Alt Havzası	15
1.1.3 Mavi Nil Alt Havzası.....	15
1.1.4 Beyaz Nil Alt Havzası	15
1.1.5 Baro-Akobo-Sobat Alt Havzası.....	16
1.1.6 Bahr El-Cebel Alt Havzası	16
1.1.7 Bahr El-Ghazal Alt Havzası	16
1.1.8 Albert Gölü Alt Havzası	17
1.1.9 Viktorya Gölü Alt Havzası	17
1.2 Nil Nehri Havzası Yağış Rejimleri.....	18
1.3 Nil Nehri Havzasında Nüfus.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. Uluslararası Hukuk Sisteminde Sınıraşan Sular.....	24
2.1 Ulusal Nehir.....	24
2.2 Uluslararası Nehir	24
2.3 Sınıraşan Sular	25
2.4 Sınıraşan Sular Hakkında Uluslararası Hukuk	27
2.4.1 1911 Madrid Deklarasyonu	27
2.4.2 1966 Helsinki Kararları	29
2.4.3 1992 Sınıraşan Suyolları ve Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi)	30
2.4.4 1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme	34
2.5 Sınıraşan Sulara Faydalanma Hakkı, Karşılıklı Haklar ve Uygulama Sistemleri.....	37
2.5.1 Faydalanma Hakkı.....	37
2.5.2 Hakların Kullanılması Bakımından Faydalanma	38
2.5.3 Mutlak Ülkesel Egemenlik (Harmon Doktrini).....	39
2.5.4 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini.....	40

2.5.5 Sınırlı Ülkesel Egemenlik Kavramı.....	41
2.6 Hakların Elde Edilmesi Bakımından Faydalanma Hakkı.....	42
2.6.1 Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini.....	42
2.6.2 Adil ve Hakça Kullanım Doktrini	44
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	49
3.1 NİL NEHRİ ÜZERİNDE KİYİDAŞLAR ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR.....	49
3.2 Antlaşmalar Silsilesine Giden Yol.....	49
3.3 1891 İngiliz-İtalya Protokolü.....	50
3.4 1902 İngiltere-Etiyopya Antlaşması.....	50
3.5 1906 İngiltere-Fransa ve İngiltere-Belçika Antlaşması.....	50
3.6 1925 İngiltere-İtalya Nota Teatısı.....	51
3.7 1929 Nil Suları Antlaşması.....	52
3.8 1959 Nil sularının paylaşımı Antlaşması.....	53
3.9 2010 İş Birliği Çerçeve Antlaşması.....	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	59
4. HİDRO-HEGEMONYA VE MİSİR'İN NİL NEHRİ ÜZERİNDEKİ HEGEMONYASI	59
4.1 Hegemonya, Hidro-Diplomasi ve Hidro-Hegemonya Nedir?	59
4.1.1 Hegemonya Kavramı ve Hegemonik İstikrar	59
4.1.2 Hidro-Diplomasi ve Hidro-Hegemonya Kavramı	60
4.2 Mısır'ın Nil Nehri Üzerindeki Hidro-Hegemonyası.....	64
4.2.1 Eski Çağlar ve Nil – Mısır İlişkisi	64
4.2.2 Kolonyal Dönem Mısır-Nil İlişkisi.....	66
4.2.3 Bağımsızlık Sonrası Mısır-Nil İlişkisi	67
4.2.4 Hegemon Olarak Mısır Diplomasisi.....	69
4.3 Etiyopya'nın Mısır Hegemonyasına karşı Diplomasisi	72
4.3.1 2011 Mısır Devrimine Kadar Olan Kıyıdaş Tutumu.....	72
4.3.2 2011 Sonrası Dönem ve Etiyopya Siyaseti	74
4.3.3 Nil Nehri Diplomasisinde Mısır ve Etiyopya Özelinde Son Durum	75
SONUÇ.....	77
KAYNAKLAR	81

TEŞEKKÜR

Tezimi tamamlama sürecimde şahsıma her türlü desteği sağlamaya çalışan sevgili eşim Gizem'e ve akademik anlamda beni yalnız bırakmayan, uzun bir süreci atlatsam dahi desteğini esirgemeyen Danışmanım Sayın Prof. Dr. Mehmet DALAR'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Su, hayatımızın her noktasında olan temel yaşam bileşenidir. Su olmadan insan vücudu hayatta kalamamaktadır. Ayrıca insanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için gereken gıda maddelerinin üretiminde de su önemli rol oynamaktadır. Söz gelimi bir buğday tanesinin yetişmesi, mısır koçanının varlığı vb. üretimler suya bağlıdır. Yeryüzünün %70'i sularla kaplı olsa da bu suların sadece %3'ü tatlı su kaynağıdır. Bu nedenle insanoğlu yaşamını hep suya rahatlıkla ulaşabileceği yerlerde sürdürmeye çalışmıştır. Bazen göl, bazen akarsu bazen de deniz kenarlarına yerleşim yerleri kurarak yaşamlarına devam etmişlerdir. Bugün bildiğimiz bir çok uygarlık suyun varlığı olan noktalarda kendini göstermiştir. Antik Yunan uygarlığı, Çin Uygarlığı, Mısır Uygarlığı ve daha birçok uygarlık bunun en büyük örnekleridir. Su kenarlarına kurulmayan uygarlıklar ise yağmur suları ile beslenen coğrafyalarda kendini göstermiştir. (Sönmez, 2012)

Uygarlıkların öncesinde ise dünyamız çeşitli evrelerden geçerek coğrafik dönemlerde göller, akarsular, denizler oluşmuştur. Elbette ki günümüz ülkeler sınırlarının oluşumundan önce var olan bu oluşumlar için toplumlar birbirleri arasında yarış halinde olmuşlardır. Her ne kadar günümüze değin “su” konusunda ülkeler arasında çok fazla savaş olmamışsa da 4500 yıl kadar önce iki Sümer devleti olan Umma ve Lagash arasında sulamada kullanılacak suyun tahsisi için aralarında savaşılarak bu konuda tarihteki ilk savaşı vermişlerdir. Aynı zamanda savaşın olmaması ülkeler arasında sorun yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Su paylaşımı konusunda ülkeler arasında 3600 kadar antlaşma imzalanmıştır. (Öngör, 2021, s. 70-74)

Tarihsel süreçte kurumsal olarak devletlerin oluşumu aynı zamanda toprak bütünlüğü kavramını da yanında getirmiştir. Devletlerin ülke toprakları üzerinde sınırsız yetkili olması ülke toprakları içinde olan ya da içinden geçen sular konusunda da sınırsız yetkili olmasını gerektirmiştir. Uluslararası alanda bu konuda da görüş birliği sağlanmıştır. Ülkesindeki olan sular üzerinde sınırsız yetkili olan devletin yapmış olduğu devletlerarası antlaşmalar bazen sorunu tamamı ile çözmüş olsa da bazen sadece sorunun ertelenmesi şeklinde olmuştur. Dünyamızın coğrafik çeşitliliğinden ötürü farklı özellik gösteren sular, devletlerarasında yapılmış olan 3600 antlaşmanın da farklı özellikler göstermesine neden olmuştur. Çünkü bir

devlet ülkesindeki suyun akış yönüne göre kaynak ülkesi, sadece kıyıdaş, ya da sadece sınırdaş olabilmektedir. Örneğin ABD, Rio Grande Nehri'ne göre kaynak ülkedir. Ve bu nehir sularını Meksika ile paylaşmaktadır. Nehir sularının kullanımı konusunda Meksika ile yaşadığı sorunlar neticesinde aralarında yaptıkları antlaşma ile sorunu çözmüşlerdir. Fakat ABD-Kanada arasında kalan Milk Nehri konusunda ABD yukarı kıyıdaş konumundadır. Yani Milk Nehri söz konusu olduğu zaman Kanada kaynak ülkedir. ABD iki ülke ile de farklı koşullarda farklı antlaşmalar imzalamıştır. (Sar, 1970, s. 120)

ABD örneğinde olduğu gibi dünya üzerinde birçok devlet farklı devletlerle sınırlarına dahil olan sular konusunda antlaşma yoluna gitmişlerdir. Bunun sonucunda devletlerarası hukukta kullanılagelen birçok farklı terim, yöntem ya da doktrin oluşmuştur. Söz gelimi akarsu, ulusal su, uluslararası su yolu, ulusal olmayan su yolu, sınır aşan su kavramları burada yer alan terimlerden sadece birkaçıdır. Ancak bu terimler tanımları itibariyle oldukça önem arz etmektedirler.

Ulusal su, devletin toprağı içinde sınırlarını aşmayan su yolu olarak tanımlanırken ulusal olmayan su yolu kavramı ulusal su yolu kavramını hariç bırakacak şekilde, en az iki devletin sınırlarından geçen ya da sonlanan su yolu şeklinde tanımlanmıştır. Elbette ki yapılan tanımlamalar ülkelerin su yolları üzerindeki egemenlik sınırlarını belirlemiştir. Ancak bu sınırlar tarihsel süreç içinde devletlerarası hukukta herkesçe kabul edilen kurallar dahilinde değişikliğe uğramıştır. Bir devletin ülke sınırları içerisinde olan su yollarından tarımsal, ulaşım vb. faydalanma hakkını sınırsız yetkili kabul edilen uluslararası hukuk görüşü süreç içerisinde değişerek eğer sınır aşan su yolu ise diğer devletin hakkını da gözetmek şeklinde değişmiştir. Sınır aşan su yolu kavramı ise en az iki devletin ülkesinden geçen veya sınır haline getiren ve tarım, ulaşım, ulaşım dışı kullanımlarda faydalanılabilecek su yolları şeklinde tanımlanmıştır. (Sar, 1970)

Tarihsel süreç içinde oluşan bu tanımlamalar, olaylar silsilesi sonrasında Birleşmiş Milletler, Uluslararası Hukuk Derneği, iç hukuk uygulamaları gibi çeşitli ulusal ve uluslararası kurumların çalışmaları sonucu genel kabul gören hukuk ilkeleri oluşmuştur. Ve halen oluşmaya devam etmektedir. Fakat sınır aşan sular konusunda dünyanın birçok farklı yerlerinde farklı coğrafi şekil ve durumlar ortaya çıktığından tanımlamalar kabul edilse de uygulamalar farklı olmuştur. Söz gelimi yukarı kıyıdaş devlet aşağı kıyıdaşa karşı üstünlük sağlamış olabilmekte ya da aşağı

kıyıdaşın askeri veya sosyo-ekonomik gücü yukarı kıyıdaşa nazaran yüksek olabilmektedir. Ya da daha farklı bir durum olarak yukarı kıyıdaş aşağı kıyıdaş enerji, ulaşım vb. yollarla bağımlı olabilmektedir. Tüm bu durumlar yapılan antlaşmaların mahiyetini değiştirmiş olup bu konuda uluslararası bir hukuk kuralının oluşmasını engellemiştir. 1911, 1966, 1992 ve 1997 yıllarında bu konuda çalışmalar yapılmış fakat ülkeler kendi çıkarlarından dolayı katılım durumunda zayıf kalmıştır.

Afrika'nın Doğusunda bulunan ve 300 milyon kişinin ihtiyacını karşılayan bir sınır aşan su olan Nil Nehri, aynı zamanda dünyanın en uzun ikinci nehridir. Bir kolu Güneyde Viktorya Gölü'nden başlar ve Sudan'a kadar uzanır. Diğer kolu ise Etiyopya'da bulunan Tana Gölünden başlar ve Sudan topraklarında Viktorya Gölü'nden gelen Beyaz Nil ile Mavi Nil olarak birleşir. Mısır, Sudan, Güney Sudan, Etiyopya, Tanzanya, Uganda, Ruanda, Burundi, D. Kongo Cumhuriyeti, Kenya ülkelerinden geçen Nil Nehri, yüzyıllardır buradaki toplumlara çeşitli yararlar sağlamaktadır. (Tandoğan & Yücel, NİL'İN PAYLAŞILMASI MESELESİ: HİDRO-DİPLOMASİ BAĞLAMINDA MISIR, SUDAN VE ETİYOPYA REKABETİ, 2017)

Havzasındaki on ülkenin yaşam kaynağı olan Nil Nehri, kolonyal dönemlerde sömürgeci güçlerin odak noktası olmuştur. Havza ülkelerinin farklı sömürgeciler tarafından işgal edilmesi, Nil sularının paylaşımı konusunda yaşanan problemleri uluslararası bir problem haline getirmiştir.

Tarih öncesi dönemden bu yana kullanımda olan Nil Nehri'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin sınırları bakımından bölünmesi ve Mısır'ın sömürgeci güçler tarafından farklı politikalarla ve anlaşmalarla Nil sularının kullanımında tekel haline getirilmesi oldukça büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. Mısır ekonomisinin Nil'e bağımlı olması gerçeğini bir yana bırakmadan diğer havza ülkelerinin de (özellikle kaynak ülkelerinin) suyun kullanımında hak talep etmeleri yadsınmamalıdır. Mısır'ın bir çok havza devletinden daha önce bağımsızlığına kavuşması, uluslararası alanda sömürgeci güçlerin daha önce Mısır adına anlaşmalar yapmış olması ve askeri gücünün havza devletlerinden fazla olması, Mısır'ı havzada bir hegemon olarak ortaya çıkarmıştır.

Hegemon rolüne sahip olan Mısır ise, havzadaki devletlerin askeri ve ekonomik güçsüzlüğünden yararlanarak bir çok farklı politikalar geliştirmiş, 1929

ve 1959 yıllarında ise suyun kullanımını tekel haline getirmek için Sudan ile suyun paylaşımı konusunda anlaşmalar yapmıştır. Her ne kadar diğer havza devletleri bu durumdan şikayetçi olsalar da Mısır'ın askeri, siyasal ve fikirsal gücünü bastıramamışlardır. Bir çok kez Nil Havzası su paylaşımı ve kullanımı konusu uluslararası hukuk mercilerine taşınsa da uluslararası alanda sonuç alınamamıştır. Ayrıca havza devletleri arasında da maalesef bir hukuk kuralı oluşturulamamıştır. Mısır, hegemon olarak güce dayalı yaptırımlarını ortaya koymuş, çeşitli tehdit ya da politikalarla diğer havza devletlerini baskılamıştır.

Bu problemlerin çözümü için uluslararası hukuka başvurulsa da uygulanabilecek bir kural üzerinde anlaşmanın sağlanamaması devletlerarası iletişimi zayıflatarak görüşlerin kutuplaşmasını sağlamıştır. Her ne kadar 1990'lar itibariyle havza devletleri işbirliği için kurumlar oluştursa da günümüze ulaşabilen tek kurum Nil Havzası İnisiyatifi (Nile Basin Initiative – NBI)'dir. İşbirliği adına oluşturulan kurumlar genel olarak havzanın su tüketiminin optimal hale gelmesini, tarım, ulaşım gibi konularda yeni yöntemler geliştirilmesi, görece yeni bir konu olan hidroelektrikte ise zararsız gelişimi öncelemişlerdir. Fakat bu kurumlar istenilen başarıyı sağlayamamışlardır. Zira ülkelerin kendi paylarına düşen su kullanımlarını tarımda, ulaşımında kullanmaları bir kenara hidroelektrik üretimi gibi diğer devletleri de etkileyecek konularda anlaşma sağlanamamaktadır. Dünyadaki ve özelde havzadaki ülkeler Nil suları kullanımı konusunu sıfır toplamı oyun teorisine göre değerlendirdikleri için ülkelerinden eksilen suyun tamamıyla bir kayıp olduğu düşüncesindedirler. Özellikle, nüfusu 2050 yılında 173 milyon olması öngörülen Etiyopya'nın enerji ihtiyacı ve istihdam açığının bu projeler ile karşılanıp karşılanamayacağı sorusu önem kazanmaktadır. Diğer yandan, varlığı sadece Nil Nehri sularına bağlı olan, ekonomik ve askeri güç bakımından Nil Havzası kıyıdaş ülkelerinden daha güçlü bulunan, su kullanımında ilk kullanım üstünlüğüne sahip olduğunu savunan ve buna karşı ihlalleri savaş sebebi sayan Mısır'ın hidroelektrik santralleri projeleri konusundaki tavrı yeni çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Çünkü Mısır hidroelektrik santralleri projeleri nedeniyle oluşacak buharlaşma nedeniyle ülke sınırları içerisindeki su miktarının azalması durumuna izin vermeyecektir. (Doğan , 1990 SONRASI NİL NEHRİ SULARININ PAYLAŞIMI “ÜÇ KIYIDAŞ ÜLKE; MISIR, SUDAN VE ETİYOPYA”, 2010, s.

2) Bu nedenle yukarıda da değinildiği gibi iş birliği amaçlı oluşturulan kurumlar sadece ve sadece bilgi alışverişi veya raporlama statüsünde kalmıştır.

2010 yılına gelindiğinde Nil Havzası İnisiyatifi tarafından yapılandırılan İşbirliği Çerçeve Antlaşması, Nil Nehri sularının havza ülkelerinin tamamı tarafından adil ve makul kullanım anlayışına göre paylaştırılmasını öngörmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta havza ülkelerinin tümünün kullanım sağlayacağıdır. Çünkü Mısır ve Sudan'ın yapmış oldukları antlaşmalara göre diğer havza ülkeleri kullanım hakkına sahip değildirler. Ve hatta antlaşmalara dahil de değildirler. Bu nedenle Mısır ve Sudan İşbirliği Çerçeve Antlaşması'nı imzalamamışlardır.

Gelenen süreçte Etiyopya, ülkesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hidroelektrik santralleri ile elektrik üreticisi olma çalışmaları yapmaktadır. Özellikle Büyük Rönesans Barajı Projesi (Grand Ethiopian Renaissance Dam Project) dahilinde elektrik üretimi için barajın su tutması sorunu hukuki ve politik olarak büyümüştür. Mısır'ın savunmuş olduğu tarihsel ön kullanımın üstünlüğü doktrinine karşı Etiyopya'nın savunmuş olduğu adil ve makul kullanım doktrini uluslararası alanda karşı karşıya gelmektedir. Mısır, halkının %90 Nil sularına bağımlı olduğunu öne sürerken Etiyopya 2050 yılında halkının 200 milyona yaklaşacağını bildirmektedir. Böylece Nil sularının kullanımı konusunda yaşanan problem çözümsüz kalmaktadır.

Çalışma, uluslararası alanda sınıraşan sular konusunda üzerinde mutabık kalınan hukuk kurallarının etkisizliğinden kaynaklanan anlaşmazlıkların Nil Nehri üzerinden Mısır ve Etiyopya özelinde incelemektedir.

Havza devletlerinin paylaşım konusunda yaşadığı problemin kökeni ülkelerin benimsedikleri politikalarıdır. Paylaşım konusu ülkeler arasında sıfır toplam bir oyun olarak görüldüğünden kıyıdaşların güç oranları ve tarihsel süreçte yapmış oldukları ikili ilişkiler bu konuda belirleyici olmuştur.

Gerek Mısır'ın askeri gücünün diğer kıyıdaş ülkelere oranla yüksek olması ve yakın dönemde ABD ile iyi ilişkiler gerçekleştirmiş olması, gerekse Etiyopya'nın İsrail gibi ülkelerle anlaşmalar yapması bunun bir göstergesidir. (Dalar, Mısır: İç ve Dış Çatışma Dinamikleri, 2010) Ayrıca Mısır Devlet başkanı Mursi'nin "Nil Nehri'nin tek bir damlası eksilirse bunun için kanlarımız

alternatiftir” söylemi yine bu konuda ülkelerin ciddiyetini biz göstermektedir. (Anadolu Ajansı, 2013)

Tarihsel süreçte görülmektedir ki Nil Nehri sularının paylaşımı konusunda kapsamlı bir anlaşma yapılmamıştır. Yapılmamasının ardında ise devletlerin aralarında olan güç ilişkisi rol oynamaktadır. Üzerinde mutabakata varılabilecek anlaşma ise devletlerin güç ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkacaktır.

Mısır ve Etiyopya’nın arasında özellikle son dönemde daha fazla ön plana çıkan Nil Sularının paylaşımı konusu, akıllara ilk olarak uluslararası hukukun bu konudaki tutumunu getirmiştir. Her ne kadar 1911 yılından 1997 yılına kadar uzanan süreçte uluslararası sözleşmeler ön plana çıksa da bu konuda dünya üzerinde yeterli bir hukuk kuralından bahsedilememektedir. “Ayrıca Adil ve Makul Kullanım” kavramının görece yeni olması su paylaşımı konusunda ülkelerin halen ikili anlaşmalarla bu paylaşımı sağladığını göstermektedir. Bu ikili anlaşmalar ise tarafların yani havza devletlerinin (yukarı kıyıdaş, aşağı kıyıdaş vb) sahip oldukları ekonomik, askeri ve uluslararası güce bağlıdır. Çalışmanın amacı her ne kadar uluslararası alanda sınıraşan suların paylaşımı hakkında çalışmalar olsa da bu çalışmaların yetersiz olduğunu, Nil Nehri su paylaşımı konusunda havza devletlerinin ellerinde bulundurdıkları “güç”leri doğrultusunda anlaşmalar yaptığını ve bundan sonraki süreçte de yine bu “güç” parametreleri üzerinden anlaşmalar yapılacağını göstermektedir.

Çalışma öncelikle Nil Nehrinin coğrafik yapısından yola çıkarak sorunun nasıl ortaya çıktığını ortaya koymaktadır. Mısır ve Etiyopya arasındaki gerilimin nasıl ortaya çıktığı, ülkelerin anlaşmaya varmak için tarihsel dönemlerde neler yaptıkları, kıyıdaş ülkelerin ikili ilişkilerde nasıl bir yöntem izlediği kronolojik olarak incelenmiştir.

Çalışmada uluslararası hukuk kuralları üzerinde uzlaşılabilmesi nedeniyle Nil Nehri’nde yaşanan faydalanmaya ilişkin problem ülkeler bazında ele alınacaktır. Ayrıca çalışmada sırasıyla “Nil coğrafyasının su paylaşımındaki rolü nedir?”, “Uluslararası Hukuk Siteminde sınıraşan sular kavramının yeri nedir ve Nil Havzası ülkeleri için ne ifade etmektedir?”, “Havza ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar uluslararası hukuk bakımından nerededir?” ve “Havza ülkelerinin tarihsel süreçte Nil sularının paylaşımı konusundaki tutumları ne olmuştur?” sorularına cevap aranmıştır.

Bu minvalde çalışmanın ilk bölümünde Nil Nehri'nin coğrafik özelliklerine yer verilerek nehrin alt havzaları anlatılacaktır. Bu sayede toplamda on bir ülkeyi kat eden Nil Nehri'nin ülkeleri nasıl etkilediğı ve ihtiyaçlarına nasıl/ ne kadar cevap verdiği soruları cevaplanmış olacaktır. Ardından Nil Nehri'nin yağış ve nüfus bilgilerine yer verilecek olup, yağışın Nil Nehri sularının miktarını nasıl etkilediğı ve ülkelerin suya olan bağımlılıklarını nasıl etkilediğı sorularına cevap verilmiş olacaktır. Nüfus bilgilerinin yer verildiğı bölümde ise ülkelerin nüfus artışlarının geçmiş ve gelecek dönemlerde Nil sularından talep edecekleri miktarların ne tür bir değışim göstereceğı hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ulusal su, uluslararası su ve sınır aşan su kavramları açıklanarak Nil Nehri üzerindeki hukuki problemlerin sebebi açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından uluslararası hukuk alanında bu konuda yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. 1911 Madrid Deklarasyonu ile başlayıp 1966 Helsinki Kararları, 1992 Sınır aşan Suyolları ve Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi) ve 1997 Uluslararası Suyollarının Ulaşım-dışı Amaçlarla Kullanımı Hukuku Sözleşmesi ile sonlanan çalışmalar incelenecektir. Yapılan bu çalışmalar konumuz açısından büyük öneme sahip olup tarihsel dönemde hem Nil Nehri Havza devletlerinin tutumlarının değışip değışmediğı hem de uluslararası alanda teamöl kurallarının oluşup oluşmadığı hakkında bilgi edinmek mümkün olacaktır. Öyle ki Nil Nehri'nin on ülke sınırlarından geçen bir nehir olarak su paylaşımında ne kadar çetrefilli bir konu olduğı açıktır. Devletlerin ikili görüşmelerde ya da Nil Havzası İnisiyatifinde toplu olarak karar verme süreçlerinin etkilenmesi de geçmişte yapılan bu çalışmalara bağılı olacaktır. Çalışmaların benimsediğı görüşler devletlerin ülke sınırları içindeki sular için sınırsız yetkili olduğunu kabul etmekle beraber sınır aşan suların kullanımının kıyıdaş devletlerce adil kullanıma tabi tutulmasını öngörmüşlerdir. Konu hakkında Birleşmiş Milletlerin 1997 yılında yapmış olduğı sözleşme bu adil kullanım kavramının sınırlarını belirtse de sınırların halen muğlak olması, yoruma açık olması, Nil nehri konusunda çözüm sunamamaktadır. 2010'da Nil İnisiyatifi tarafından yapılan antlaşma da bu sözleşmeyi baz aldığından kesin çözün sunamamıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tarihsel süreçte devletler tarafından benimsenen ya da savunulan görüşlere yer verilmiştir. İster iç hukukta ister

uluslararası hukukta olsun herhangi bir konuda yapılacak olan savunma belirli paradigmalara dayanmalıdır. Deniz hukukunun sınırları devlet egemenliğinin sınırları ile ilgili doktrinlerin incelenmesiyle meydana gelmiştir. Ulusal su yollarının devlet egemenliği altında olması, uluslararası su yollarının ülke sınırları içinde kalan bölümünün devlet egemenliği altında olması gibi konular tarihsel süreç içinde benimsenen doktrinler sonucu oluşmuştur. Elbette ki sınır aşan su yollarının kullanımıyla ilgili uluslararası hukuk da doktrinlerin irdelenmesi ile meydana gelecektir. Mutlak Ülkesel Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini ve Adil ve Hakça Kullanım Doktrini'nin incelendiği bu bölümde doktrinlerin sırasıyla düşünsel temellendirilmesi yapılmış, ülkelere oranla değerlendirmelerine yer verilmiştir. Söz gelimi Mutlak Egemenlik Doktrini yani Harmon Doktrini incelenirken öncelikle doktrine kaynaklık eden olay sunulmuştur. ABD ve Meksika arasında geçen Rio Grande Nehrinin kullanımı dolayısı ile ortaya çıkmış bir uluslararası problemdir. ABD, ülkelerin kendi sınırlarında doğan ya da var olan nehir sularının kullanımında devletin sınırsız yetkili olduğunu çünkü devletin ülke topraklarında sınırsız yetkili olduğunu savunmuştur. Bu nedenle ABD'nin görüşü toprakları içinde başka bir devletin faydasını gözetmeden herhangi bir su yolundan faydalanabileceğidir. Bu görüş yargıç Harmon'un ismiyle anılmaya başlanmıştır. Ve bu şekilde sürdürülmektedir. Harmon doktrininin tam zıttı olarak gösterebileceğimiz doktrin ise Doğal Durumun Bütünlüğü doktrindir. Bu doktrindeki düşünce ise tarihsel olarak su yolunun en son ulaştığı devletin bu suyu halen kullandığı ve doğal bir süreç olan bu durumun diğer devletler tarafından bozulmaması gerektiğidir.

Dördüncü bölümde havza devletlerinden Mısır ve Etiyopya'nın Nil Nehri ile olan tarihsel geçmişleri ve güncel politikalarına yer vermeye çalışılmıştır. Çünkü Beyaz Nil Havzasında kalan Ruanda, Tanzanya, Kongo gibi ülkeler 2010'dan bu yana kendi kullanım hakları olduğunu ve bu haklardan vazgeçemeyeceklerini belirterek aralarında kullanım antlaşmaları da yapmışlardır. Kullanım konusunda en fazla söz sahibi olarak görülen Mısır ise Beyaz Nil Havzası'nın Nil Nehri'ne yapmış olduğu %14 gibi paydayı görmezden gelmiştir. Fakat Etiyopya'nın sadece hidroelektrik üretiminde barajı doldurmak için kullanıp sonrasında nehir yatağına bırakacağı miktar Mısır için daha büyük önem arz

etmektedir. Zira barajın 3, 5, 7 ve 10 yıl gibi doldurma sürelerinde Mısır'ın delta bölgesindeki yaşanacak kuraklık büyük miktarlara ulaşacaktır.

Dördüncü bölümün bir diğer özelliği ise Mısır, Etiyopya gibi ülkelerin tarihsel olarak Nil'den faydalanmaları konusundaki bilgilerdir. Mısır'ın uygarlığını kurduğu günden bu yana Nil ile olan ilişkisi hiçbir şekilde göz ardı edilmemelidir. Mısırlıların Nil'i bir tanrı olarak kabul etmeleri ve bereketi simgeler şeklinde yazıtlarında, heykellerinde yer vermeleri boşuna değildir. Aradan geçen neredeyse 7000 yıllık zaman dilimi sonrasında Mısır halkı halen %95 oranında Nil sularına bağımlıdır. Ya da Etiyopya, sürekli artan nüfusunun ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına Nil sularından faydalanmak zorundadır. Ayrıca bu bölümde Mısır'ın Nil Nehrindeki hegemonyasını nasıl sağladığı, nasıl koruduğu ve hangi yöntemlerden faydalandığı da açıklanmaktadır.

Sonuç bölümünde ise uluslararası hukuk kurallarının eksikliğinin yanı sıra Mısır hegemonyasının geldiği son durumdan yola çıkılarak, gelecekte yaşanabilecek su paylaşımı konusundaki çatışmaların nasıl sonuçlanabileceği üzerinde detaylı bir şekilde durulacaktır. Bura da görülmektedir ki Mısır, darbe sonrası dönemde özellikle ekonomik, askeri ve siyasal anlamda gücünü yitirirken Etiyopya, kararlılıkla devam ettirdiği GERD Projesi kapsamında Mısır hegemonyasına meydan okumaktadır. Dünya çapında yaşanan enerji krizi sonrasında ise Etiyopya çeşitli uluslararası destekçiye sahip olmuştur. Fakat Mısır bu bölgede hegemonyasını kaybetmeyi göze almayarak çeşitli alanlarda bu gücünü yenilemeyi hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NİL NEHRİ COĞRAFYASI

Nil Nehri, 6853 km uzunluğu ile dünyanın Amazon'dan sonra gelen ikinci en uzun nehridir. Her ne kadar uzunluğu konusu tartışmalı olsa da dünyamızda gelişen teknolojilerle ölçümler sayesinde Amazon Nehri'nin Nil'den yaklaşık 150 km daha uzun olduğu anlaşılmıştır. Nehrin özellikle Mısır'da kalan bölgesinin genişliği ile eski birçok kaynakta “deniz” olarak geçtiği görülmektedir. Nil'in herkesçe bilinen taşma dönemlerinde ise çeşitli ritüeller din ve toplum farklarına göre gerçekleştiriliyordu. (Seyyid, 2007, s. 122-123) Her ne kadar günümüzde birçok dini ayin artık yapılmasa da Nil Nehri hem toplumlar için hem de devletler için önemini korumaktadır.

SIRA	NEHRİ İSMİ	UZUNLUK(km)	DRENAJ BÖLGESİ(km ²)	ORTALAMA BOŞALTIM (m ³ /sn)	BOŞALTIM YERİ
1	Amazon - Ucayali - Apurimac	6,992	7,050,000	209,000	Atlantic Ocean
2	Nile - Kagera	6,853	3,254,555	2,800	Mediterranean
3	Yangtze	6,300	1,800,000	31,900	East China Sea
4	Mississippi-Missouri-Jefferson	6,275	2,980,000	16,200	Gulf of Mexico
5	Yenisei-Angara-Selenge	5,539	2,580,000	19,600	Kara Sea
6	Yellow River (Huang He)	5,464	745,000	2,110	Bohai Sea
7	Ob-Irtysh	5,410	2,990,000	12,800	Gulf of Ob
8	Paraná - Río de la Plata	4,880	2,582,672	18,000	Río de la Plata
9	Congo-Chambeshi	4,700	3,680,000	41,800	Atlantic Ocean
10	Amur-Argun	4,444	1,855,000	11,400	Sea of Okhotsk

Table 1: Nil Nehrinin Diğer Nehirler Sistemi İle Karşılaştırılması

Kaynak: <https://www.mapsofworld.com/world-top-ten/world-map-longest-rivers.html>

Farklı dönemlerde bu nehre firavunlar Hapi, Hellenler, Neilos (ya da Nileos); Khrysonoas Neilos (ya da Nileos) ve Araplar Bahr adlarını vermişlerdir. Neilos (ya da Nileos) adının ilk kez Hesiodos'un eserinde geçtiği görülmektedir. Nehrin Latince adı “Nilus” şeklinde geçmektedir. Eski Ahit'te bunehir İbranice “Ye'or”, eski Mısır dilinde “Aur” ya da daha önceleri Atur şeklinde anılmış ve genellikle de “nehir” ya da bazen “kanal” şeklinde tercüme edilmiştir. Ahit'te ayrıca coğrafi olarak “Aethiopia nehirleri” (Isaiah 18.1) ya da gerçek adı

olmamakla birlikte edebi olarak “nehir” anlamında Yam şeklinde ifade edilmiştir. Josephus’un dini anlatımında dünyayı çevreleyen büyük bir nehrin kollarından biri olarak, Hellenlerin “Nile” adını verdikleri bu nehrin adı Gihon olarak belirtmektedir. Kuran-ı Kerim’de, Mısır ve Firavunlarla ilgili bahislerde isim verilmeden Nil, sadece Taha Suresinde “su, sahil, ırmaklar ve nehirler” şeklinde geçmektedir. Nil ya da benzeri adlar Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemesine rağmen eski Arap edebî kaynaklarında bulunmaktadır. (Erdemir, Akyol, & Günday, Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar; Nil: Eski Çağdan Orta Çağa Mısır'a Hayat Veren Nehir, 2015, s. 229-230)

Nil Nehri Afrika kıtasının nüfussal olarak üçte birini kendinde barındırmakta, 3 milyon km²’lik alanı ile de kıtanın yüzde 15’e yakınına kaplamaktadır. Mısır, Sudan, Güney Sudan, Etiyopya, Eritre, Tanzanya, Kongo Cumhuriyeti, Ruanda, Uganda, Kenya ve Burundi ile birlikte 11 ülkeden geçer ve özellikle Mısır için uygarlığın başlangıcıdır. Ünlü tarihçi Herodot’un tabiriyle sadece Nil’in hediyesi olan Mısır değil nehir havzasında olan tüm ülkeler için önemli bir yere sahip olan Nil nehri Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana havza ülkeleri arasında özellikle paylaşım konusunda oldukça ön plana çıkmıştır. Mısır, Sudan ve Etiyopya gibi ekonomik ve kullanımları diğer havza devletlerine göre yüksek olan kıyıdaşlar, yapmış oldukları baraj, santral vb. çalışmalarla çeşitli anlaşmazlıklara sebebiyet vermişlerdir. Çünkü nehir sularının kullanım oranları eşitlikçi ya da adil değildir. (Tandoğan & Yücel, Nil’in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti, 2017)

Anlaşmazlıkların yaşanmasındaki başka bir sorun ise kullanım önceliğine dayanan faydalanma hakkıdır. Mısır, her ne kadar aşağı kıyıdaş ülke konumunda Nil’in Akdeniz’e aktığı son ülke de olsa Nil’in sularından faydalanmada diğer devletlerden önce hareket ettiğini savunmaktadır. Tarihsel süreç içinde de Nil sularından faydalanmaya ilişkin iki önemli paylaşım anlaşmasını dayanak göstererek bu hakkını saklamak istemektedir. (Sar, 1970, s. 281) Fakat kaynak ülke konumunda olan Sudan, Etiyopya, Kongo Cumhuriyeti, Tanzanya, Burundi gibi ülkeler ise bu konuda yaşanan kullanım haklarından mahrum bırakıldıklarını düşünmektedirler.

Nil nehri ise devletlerin ve sınırların oluşum sürecinden çok daha önce var olmuş bir nehirdir. Nil Nehri değişen karma rejimli akarsulardandır. Arapça adı "Bahr el-Nil" olan nehir, Afrika'nın doğusunda güney-kuzey doğrultusunda akar. Nil Nehri; Burundi'deki Kasumo akarsuyundan doğar; Kasumo aşağı çıkışında Kagera adını alarak Victoria Gölü'ne dökülür. Bu gölden çıkarak kuzeybatı doğrultusunda akan nehir, denizden 1.000m yükseltide bir çöküntü alanını doldurarak Kioga Gölü adı verilen bataklık bir sahayı oluşturur. Sonra Albert Gölü'ne girer ve buradan Bahr el-Cebel adıyla çıkar. Güney Sudan sınırına girerek, burada akışı yavaşlar. Sudan'da batıdan Bahr el-Gazel'i ve Malakal civarındaki doğudaki Etiyopya Platosundan gelen Sobat Nehri'ni alır. No Gölü çıkışında Beyaz Nil (bahr el-Ebyad) adını alarak yeniden kuzeye yönelir. Sennar Platosunu geçtikten sonra bu kurak bölgedeki buharlaşma ve suyun toprağa sızması gibi nedenlerle, sularının önemli bir kısmını kaybeder ve 378 m yüksekliğinde olan Hartum'a ulaşır. Bol yağışlı Etiyopya Platosu'nun sularını getiren Mavi Nil (Bahr el-Ezrak), Hartum'da Nil'e doğrudan katılarak suları çoğalır. Buradan itibaren zaman zaman Büyük Nil adıyla da anılır. Mavi Nil kollarının en büyüklerinden sayılır. Omdurman yöresinden geçerken Nil'e son kolu olan Atbara, Kuzey Etiyopya Platosundan gelerek karışır. Nil, Sudan'ı güney-kuzey doğrultusundabaştan başa geçtikten sonra Vadi Halfa yöresinde Mısır topraklarına girer. (Köksal, 1999, s. 63-65)

Nil Nehri'nin en çok bilinen özelliği taşkınlardır. Taşkınlar yaz mevsiminde Etiyopya bölgesinde meydana gelen yağışlara bağlıdır ve yaz mevsiminde meydana gelmesi nehrin en karakteristik özelliğidir. Taşkın dönemlerinde Etiyopya bölgesinden zengin alüvyonlar gelmesi hasebiyle tarımda oldukça fazla verim alınmaktadır. Fakat günümüzde barajların fazlalaşması bu alüvyonların Nil deltası ve diğer bölgelere ulaşmasına engel olmakta, verimin düşmesinde önemli rol oynamaktadır. (Köksal, 1999, s. 9) Taşkınların ölçülebilmesi için ise Nilometreler kullanılmıştır. Nilometrelere mikyas adı da verilmektedir. İslâm kaynaklarına göre ilk mikyas, Feyyûm Kanalı'nı açtıran Yûsuf peygamber tarafından Memfis'te yaptırılmıştır. Mısır'ın fethi sırasında (21/642) burada bir mikyasın bulunduğu ve bu tarihten bir buçuk asır sonraya kadar ayakta kaldığı, Amr b. Âs'ın biri Asvan'da, diğeri Dendera'da olmak üzere iki, Muâviye ile Abdülazîz b. Mervân'ın da birer adet mikyas daha yaptırdıkları bilinmektedir. Nilometreler sadece birer ölçüm

birimi olmayıp çalışan sistemler şeklindedir. Birçok yönetici tarafından bakım ve onarımları yapılan Nilometreler halen çalışır vaziyettedirler. (Kaya, 2005)

Nil Nehri Havzasının öne çıkan bir diğer özelliği ise yağış rejimidir. Çünkü yağış rejimi alt havzalara göre büyük farklılık göstermektedir. Mısır, Sudan ve Güney Sudan'ı içine alan alt havza yağış miktarı olarak oldukça düşüktür. Bunun sonucu olarak bu bölgenin Nil sularına bağımlılığın artmasıdır. Ancak Etiyopya, Eritre bölgesini içine alan kısım ise yağışın görece yükseldiği alanlardır. Bitki örtüsü çeşitliliğinin fazlaşması yağışın getirmiş olduğu bir özelliktir. Üçüncü bölge olarak gösterebileceğimiz ve Beyaz Nil'e kaynaklık eden bölge ise en çok yağış alan bölgedir. Burada dolaylı olarak Nil sularına olan ihtiyaç azalabilmektedir. Ki Mısır, suların paylaşımı konusundaki temellendirmelerinden birini bu konu üzerinden yapmaktadır. (Aydın, 2009)

Ülkeler	Yıllık Yağış Ortalaması mm3	Nil Havzası Yıllık Yağış Ortalaması mm3
Burundi	1275	1202
D. Kongo Cumhuriyeti	1543	1146
Mısır	51	19
Etiyopya	848	1184
Kenya	630	1149
Ruanda	1212	1137
Sudan	250	487
Güney Sudan	900	900
Tanzanya	1071	1043
Uganda	1180	1193

Table 2: Nil Havzası Ülkeleri Yıllık Yağış Miktarları
Kaynak: (Nile Basin Initiative, 2016)

1.1 Nil Nehri Alt Havzaları

Nil Nehri sularının en önemli problemi suyun paylaşamamasıdır. Bunun nedenleri ise en genel şekilde iklimden kaynaklı yağış, suyun miktarındaki yıl boyu yaşanan değişim hem iklim hem de su miktarın dolayısı ile kıyıdaşların suya olan bağımlılıkları ve kıyıdaşların nüfuslarından kaynaklanan ekonomik çıkarlar şeklinde sıralanabilir. Alt havzalar ise Nil Nehri kıyıdaşlarını birbirinden coğrafik olarak ayıran ve saydığımız nedenleri farklılaştıran bölgelerdir diyebiliriz. Bu bölgeler genellikle suyun miktarına ve iklimsel çeşitliliğe göre oluşturulmuşlardır.

Konumuz itibariyle de sınır aşan sular kavramı ile alt havzaların bölge ve özellikleri bütünleştirildiğinde daha somut verilere ulaşılabilir. Örnek verecek olursak Atbara Alt Havzasının barındırdığı su miktarı ile Bahr El-Cebel Alt Havzasının barındırdığı su miktarı aynı olmadığından ilk havzanın görece suya bağımlılığı daha az olurken ikinci havzanın bataklıkları mevcuttur ve tarımsal olarak Nil sularına mecburdur.

1.1.1 Ana Nil Alt Havzası

Ana Nil Alt Havzası, Hartum'daki Mavi-Beyaz Nil'in birleştiği yerden başlayarak nehir aşağı akışını kapsar. Ana Nil sistemi, iki ayrı bölüme ayrılmıştır – Sudan'da Yüksek Aswan Barajı'nın akış yukarısındaki Ana Nil ve Nil Vadisi ve Delta da dahil olmak üzere Aswan'ın altındaki Mısır Nil'i. Bu geniş alan neredeyse hiç akış oluşturmaz ve akış içi buharlaşma net bir kayıpla sonuçlanır. Alt kısımlardaki nehir akışı, önemli buharlaşma kayıplarına maruz kalan Nasır Gölü tarafından kontrol edilir. Nehir akışının çoğu Sudan'ın kuzeyindeki ve Mısır'daki sulama kanallarına yönlendirilir ve çoğu zaman nehirlerin Akdeniz'e boşaltılmasının çoğudrenaj ve yeniden kullanılan sudur. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016)

Mısır'da devamlı sulama Nil ve kolları üzerinde bir dizi barajın yapılmasından sonra mümkün olmuştur. Eski Delta Bentleri 1861'de ve yenileri 1939'da tamamlanmıştır. Nil Vadisi ve Nil Deltası üzerindeki ekili arazilerin alanı Mısır'ın toplam yüzey alanının yalnızca %3'üne tekabül etmektedir. Doğudaki ve batıdaki çöller sırasıyla %23 ve %74 oranında yer kaplar. Doğu çölü engebeli ve

dağlıktır ve yoğun yağışların oluşturduğu akıntıların geçtiği derin vadilerle sık sık kesintiye uğrar. Batı çölü daha alçak ve inişli çıkışlıdır, ancak yine de Nil Vadisi'nden kesin bir biçimde ayrılmaktadır, çünkü ekim işleri, arazi Nil suları tarafından kaplanacak seviyenin üzerine çıkar çıkmaz sona erer. (Doğan, 1990 SONRASI NİL NEHRİ SULARININ PAYLAŞIMI “ÜÇ KIYIDAŞ ÜLKE; MİSİR, SUDAN VE ETİYOPYA”, 2010, s. 13-14)

1.1.2 Tezeke- Atbara Alt Havzası

Tezeke Nehri, Goang (Sudan'da Atbara) ve Angereb Nehirleri olarak Etiyopya'nın yaylalarından kaynaklanır. Akışlar, havzanın herhangi bir yerindeki sulakalanlarda veya taşkın yataklarında çok az tutulma ile oldukça değişkendir ve tortu akışları çok yüksektir. Yağış tek modlu olup, Ağustos ve Eylül aylarında yoğunlaşır ve yıllık ortalama yağış 900 mm'dir. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016) Tezeke-Atbara Alt Havzası iklim ve yağış verileri Abbay Alt Havzasından oldukça düşüktür. Erozyonlar dolayısıyla Etiyopya yıllık ortalama 120 milyon m³ alüvyon kaybeder. Nil Sularına olan katkısı sadece 8.2 milyon m³ olarak hesaplanmıştır. (Arsano, 2007, s. 82-83)

1.1.3 Mavi Nil Alt Havzası

Mavi Nil Alt Havzası ya da diğer adıyla Abbay Alt Havzası Etiyopya'nın kuzey batısındaki bir platodur. Tana Gölüne Dökülen Dabus, Didessa, Fincha, Guder, Muger, Jamma, Wolaka, Bashilo, Birr, Beles, Dinder ve Rahad nehirlerinden oluşmaktadır. Dikkat çekici olan özelliği ise 324,5 km² alanıyla Beyaz Nil'in yarısından daha küçük olmasına karşın su akışı kapasitesiyle Beyaz Nil'den dört kat daha büyük olmasıdır. (Arsano, 2007, s. 82)

En çok yağışı Haziran- Eylül ayları arasında alır ve Temmuz-Ağustos aylarında yağış miktarı tepe noktasına çıkar. Nil Sularına olan katkısı ortalama 52 milyon m³'tür. Bu miktar Mavi Nil'in toplam Nil Nehri'ne olan katkısının %60 olduğunu göstermektedir. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016)

1.1.4 Beyaz Nil Alt Havzası

Beyaz Nil Alt Havzası, Bahr el Jebel Nehri ile Baro-Akobo-Sobat Nehri'nin

Malakal üzerinde birleştiği yerde ortaya çıkar. Alt havza Güney Sudan, Etiyopya ve Sudan tarafından paylaşılmaktadır. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016) Beyaz Nil'in Nil sularına olan katkısı toplamda %14 iken Mavi Nil ise %84'lük bir katkı sağlamaktadır. (Yücel O. K., 2020, s. 34)

1.1.5 Baro-Akobo-Sobat Alt Havzası

Baro-Akobo-Sobat Nehri iki koldan gelen akışı içermektedir: Etiyopya Yaylalarından Baro Nehri ve güney Sudan ve kuzey Uganda'dan Pibor Nehri. Akışın çoğu Etiyopya'nın dağlarında ve eteklerinde gelişir. Baro akışının bölümleri bir dizi kanaldan Machar Bataklıkları olarak bilinen büyük sulak alanlara dökülür. Pibor geniş bir ova alanını boşaltır, ancak yalnızca yüksek yağış zamanlarında önemli ölçüde katkıda bulunur. En yüksek yağış, yıllık ortalama yağışın neredeyse 2.000 mm'ye ulaştığı alt havzanın doğusundaki Baro havzası üzerindedir. En düşük olanı, yıllık yağış miktarı 300 mm'nin biraz üzerinde olan Pibor Nehri'nin bir kolu üzerinde güneydoğu üzerindedir. Alt havzanın tamamına yıllık ortalama yağış miktarı 1.338 mm ve ortalama yıllık potansiyel buharlaşma miktarı 1.592 mm'dir. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016)

1.1.6 Bahr El-Cebel Alt Havzası

Albert Gölü'nden çıkan nehir kuzeye Sudan'a akar ve Bahr el Jebel olarak bilinir. Bahr El Jebel Alt havzası, birçok mevsimsel akışa sahip olması nedeniyle Nil'in en karmaşık havzasıdır. Sudan-Uganda sınırının altında, nehir, Mongalla'nın güneyindeki Sudd'a girmeden önce sağanak akarsulardan mevsimsel akış alır. Sudd, Bahr el Jebel akışının yaklaşık yarısının buharlaşma nedeniyle kaybolduğu kalıcı bataklıkların ve mevsimlik sulak alanların bulunduğu bir bölgedir. Alan üzerinde ortalama yağış 1067 mm ve ortalama yıllık potansiyel buharlaşma 1,694 mm'dir. Yıllık ortalamanın 760 mm'yi geçmediği kuzeye doğru yağış şiddeti azalmaktadır. Yağış, çoğunlukla Nisan'dan Ekim'e kadar bir mevsimde düşer. Bu, kabaca bölgenin kalıcı olarak sular altında kaldığı nehir taşkın dönemine denk gelir. Bataklıklar, Mongalla'dan gelen akışın büyüklüğü ve yerel yağışlarla orantılı olarak genişler. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016)

1.1.7 Bahr El-Ghazal Alt Havzası

Bahr El Ghazal Alt havzası, Kongo Havzası sınırından Nil'e kadar uzanan bir dizi koldan oluşur. Alt havza, Sudan ve Güney Sudan tarafından paylaşılmaktadır. Güneybatı kesimdeki yağışın zirvesi, yıllık yağışın 500 mm'yi geçmediği kuzeydoğuya doğru azalan, 1.550 mm'nin üzerinde yıllık ortalama yağış üretir. Tüm alan üzerindeki yıllık ortalama yağış miktarı 826 mm ve alt havzadaki yıllık ortalama potansiyel buharlaşma terlemesi 1.807 mm'dir. Eğimi çok düşük olan bu geniş alanda, hemen hemen tüm havza akışı ve yağış buharlaşır. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016)

1.1.8 Albert Gölü Alt Havzası

Bahr El-Jebel ve Bahr El-Ghazal Alt Havzalarının hemen alt kısmında bulunan Albert Gölü Havzası, Viktorya Gölü'nden gelen suların birikmesiyle oluşan bir havzadır. Albert'in hemen havzasından gelen doğrudan yağış ve akışın, göl yüzeyindeki buharlaşma ile dengelendiği düşünülmektedir. Bu nedenle, Albert Gölü'nün ana Nil akışlarına net katkısının yıllık ortalama yağış 1.179 mm ve ortalama yıllık potansiyel buharlaşma 1.544 mm olduğu hesaplanmıştır. (The Nile Basin Water Resources Atlas, 2016) Elbette ki Nil Sularına katkısı itibariyle oldukça düşük seviyededir.

1.1.9 Viktorya Gölü Alt Havzası

Victoria Gölü alt havzası, göl yüzeyini ve tüm kollarının su toplama alanlarını kaplayan alandır. Nil'in en uzak kaynağı, Ruvubu ve Kagera nehirleri aracılığıyla Victoria Gölü'ne akan Ruvyironza Nehri'dir. Nil Ekvator Göllerinin en büyüğü olan Victoria Gölü'ne yaklaşan diğer nehirler arasında Simiyu-Duma, Grumeti-Rwana, Mara, Gucha-Migori, Sondu, Yala, Nzoia, Sio, Katonga ve Ruizi bulunur. Gölün yüzölçümü yaklaşık 66.700 km²'dir ve tüm alt havzanın büyük bir bölümünü kaplar. Üç ülke Kenya (%6), Tanzania (%51) ve Uganda (%43) göl kıyısını paylaşır ve altı ülke havzayı paylaşıyor: Burundi, DRC, Kenya, Ruanda, Tanzania ve Uganda. Victoria Gölü çevresindeki bölge, 2015 yılında 40 milyondan fazla olduğu tahmin edilen Doğu Afrika'daki en hızlı büyüyen nüfusa sahiptir. Victoria Gölü, tarım, sanayi, evsel su kaynakları, hidroelektrik, balıkçılık, seyahat, turizm ve çevre için önemlidir. Alt havza üzerinde yıllık ortalama yağış 1368 mm ve ortalama yıllık potansiyel buharlaşma 1486 mm'dir. (The Nile Basin Water

1.2 Nil Nehri Havzası Yağış Rejimleri

Nil Nehri Havzaları için yıl boyunca toprağa düşen yağış miktarı oldukça fazla önem arz etmektedir. Hem tarım hem de tarım dışı kullanımlarda Nil Sularına bağımlılığı etkileyen faktörlerden biri de yağış olmaktadır. Ana Nil Alt Havzası, Mısır'ı içinde barındırması hasebiyle en az yağış alan bölgelerden biridir. Mavi Nil Alt Havzası ise Nil Nehri'nin %84'ünü oluşturan bölge olarak yağış miktarı en fazla olan bölgedir. (Kapan, 2006)

Sınır aşan sulardan faydalanma konusundaki uyuşmazlıklarda ise Nil Nehri gerek 11 ülkeden oluşan kıyıdaşlarının fazla olması gerekse güney-kuzey yönlü akmasından dolayı iklimsel değişkenliğin fazla olması çok önemli derecede etkilidir.

Ülkeler	Yıllık Minimum Yağış Miktarı (mm/yıl)	Yıllık Maksimum Yağış Miktarı (mm/yıl)
Burundi	895	1570
D. Kongo Cumhuriyeti	875	1915
Mısır	0	120
Eritre	540	675
Etiyopya	205	2010
Kenya	505	1790
Ruanda	840	1935
Sudan	0	1610
Tanzanya	625	1630
Uganda	395	2060

Table 3: Nil Nehri havzası Ülkeleri Yıllık Yağış Göstergeleri (Nile Basin Initiative, 2016)

Tablodan görüldüğü üzere minimum yağış miktarları sıralamasında Sudan ve Mısır başta gelmektedir. Mısır'ın 100 milyonu aşkın nüfusu göz önünde tutulduğunda Nil Nehri'ne olan bağımlılığı daha iyi anlaşılabilir. (CIA World Factbook, 2020) Gerçekten de Mısır, tarihsel süreç içerisinde özellikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren tarımsal üretime öncelik vererek Nil'den azami derecede faydalanma yolunu seçmiştir. Zira nehir havzasının sınırları sonrasında çöl topraklarının başladığı düşünüldüğünde tarımsal alanın kısıtlı olduğu da anlaşılmaktadır. Kolonyal dönemde ise İngiltere'nin Amerika iç savaşı dolayısı ile pamuk ihracatı yapamaması, üretim alanı olarak Mısır'ı seçmesine neden olmuştur. Sanayi üretimlerini pamuk üretim sektörüne göre oluşturan İngiltere, üretilen pamuğun çeşitlendirilmesi için de çalışmalar gerçekleştirmiştir. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşımı Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 109-110)

Ekvator çizgisinin güneyine gidildikçe artan yağış miktarı, nehir sularına olan bağımlılığı azalsa da ülke nüfuslarının ve ekonomilerinin gelişebilmesi için tarım dışında hidroelektrik santraller, ulaşımda kullanım gibi nedenleri ayrıca etkilemektedir. Nil Nehri sularının paylaşımında yaşana temel sorun ise burada ortaya çıkmaktadır. Kıyıdaşların her biri nehir kolları üzerinde hak iddia etmekte, kullanımları için uluslararası hukukta yollar aramaktadır.

Bugüne kadar Nil Nehri sularının kullanımı hakkında iki temel antlaşma yapılmıştır. Bunlar 1929 ve 1959 antlaşmalarıdır. Konumuz gereği bu antlaşmalara daha sonraki bölümlerde değinilecek olup bu bölümde antlaşmaların sonuçları Nil Nehri Havzalarının yıllık yağış miktarları özelinde incelenecektir.

1929 Antlaşması, Mısır ve Sudan arasında imzalanan ve iki ülkenin Nil Nehri üzerinde sınırsız egemen olduğu düşüncesi üzerinden hareket edilmiştir. 1959 Antlaşması da 1929 Antlaşmasına benzer şekilde diğer kıyıdaşlar dışta bırakılarak yapılan bir antlaşmadır. Ana Nil Alt Havzasında bulunan Mısır ve Beyaz Nil Alt Havzasının büyük bölümünde bulunan Sudan, tarımsal üretimlerini gerçekleştirebilmek için bu antlaşmaları gerçekleştirmişleridir. Mısır, yağış miktarlarının düşük olması nedeniyle 1959 Antlaşması sonrası Aswan Barajını kurmuş, nüfusun Nil'e olan bağımlılığına garanti sağlamayı amaçlamıştır. Halen

Mısır halkının %95'i Nil sularına bağımlı yaşamaktadır. (CIA World Factbook, 2020)

Kıyıdaş devletler, Mısır ve Sudan'ın yapmış oldukları bu antlaşmalar karşılıklı çıkmışlardır. Özellikle Viktorya Gölü Alt Havzası ve Albert Gölü Alt Havzasında bulunan devletler ile Etiyopya, yağış miktarları Mısır ve Sudan'a göredaha fazla olsa dahi ekonomik gelişimleri için Nil Sularından faydalanma haklarının olduğunu vurgulamıştır. 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Sınır Aşan Sulardan Ulaşım Dışı Faydalanmaya İlişkin Sözleşmesi'nde de sınır aşan sulardan faydalanma konusunda ülkelerin ilgili nehre olan bağımlılığı ve yıllık yağış miktarları da göz önünde bulundurulmuştur.

1.3 Nil Nehri Havzasında Nüfus

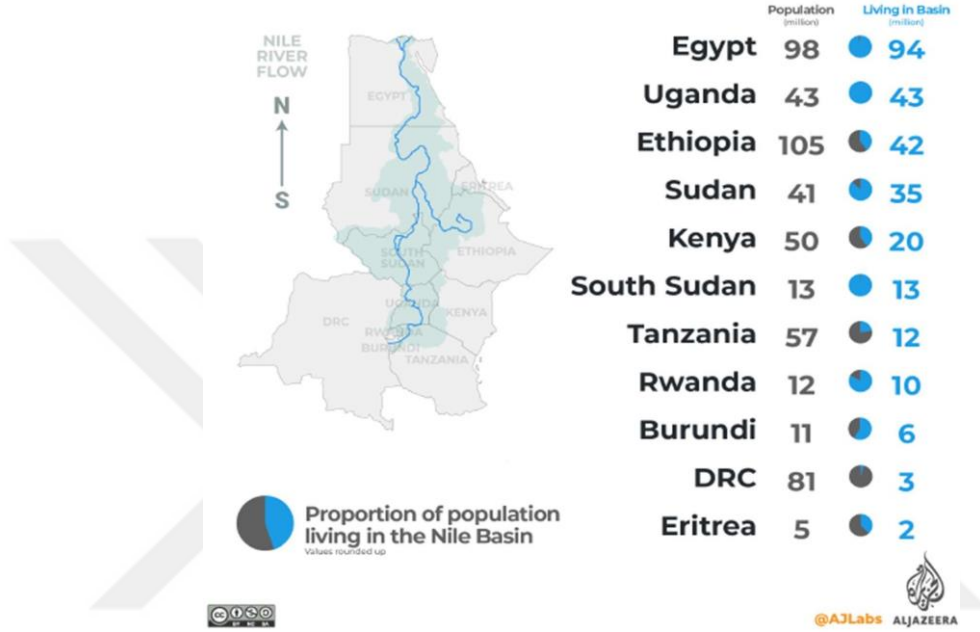
Nehir havzası sularından faydalanmaya ilişkin devletleri etkileyen bir diğer faktör de nüfustur. Neslinin devamı için çoğalan insanoğlu, aynı zamanda varlığının devamı için üretmek ve tüketmek zorundadır. Elbette ki her gün artan insan sayısı için gereksinimler bir gün önceye göre aynı olmayacaktır. Bu nedenle her gün biraz daha fazla üretme veya tüketmek üzere temin etme yoluna gidecektir.

Afrika nüfusunun yaklaşık% 40'ı (yaklaşık 300 milyon kişiye eşdeğer), Nil havzasında yaşıyor ve 2025 yılına kadar en az iki katına çıkması öngörülmektedir ve yenilenebilir su kaynaklarının mevcudiyeti, nüfus artışı kişi başına düşen suyu azaltacaktır. Havzadaki nüfus dağılımında, daha fazla kentleşmeye doğru bir kayma hâkimdir. Örneğin, Burundi, Etiyopya, Ruanda ve Uganda'daki kentsel nüfusun toplam nüfusun yüzdesi olarak iki katından fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu yeniden dağıtım, kentsel nüfuslar genellikle kırsal nüfuslardan ziyade evsel ve endüstriyel kullanım için kişi başına daha fazla su tükettiğinden, su yönetimi için çıkarımlar sunmaktadır. Dahası, kentleşme, su sağlama ölçek ekonomilerinden yararlanmak için fırsatlar açsa da, içme suyunun uygun atıksu arıtımı gibi uzak bölgelerde su sağlama zorlukları da yaratmaktadır. (Baecher, 2000, s. 13-14)

Nil Nehri Havzası'nda dünyanın geri kalanında olduğu gibi nüfuslar gün geçtikçe artmaktadır. Yeni yerleşim yerleri oluşmakta, ülkelerin ekonomileri neredeyse her gün değişmektedir. Bilmek gerekir ki insanoğlunun yaşamı için iki temel bileşen gıda ve sudur. Nil Nehri havzasında ise nehir suları toprağı beslemekte ve gıda üretiminin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Fakat her

ülkenin gıdaya ulaşımı aynı olamamaktadır. Örneğin Mısır, Etiyopya'dan doğan ve Mavi Nil sayesinde topraklarına ulaşan alüvyonlar ile tarımsal üretimini üst düzeye çıkarmaktadır.

Fakat her zaman suya ulaşım ile nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması doğru orantılı gitmeyebilir. Ya da ülkelerin suya olan bağımlılığı dolayısı ile nüfus/üretim ilişkisi mutlak derecede etkilemektedir

Şekil 1'de görüldüğü üzere 2020 verilerine göre Mısır'da yaşayan 98 Milyon

Figure 1: Nil Havzasında Nil Sularına Bağımlı Nüfus (Aljazeera, 2020)

kişinin %94'ü Nil nehrine bağımlı yaşamaktadır. Kıyıdaş ülkelerdeki nüfus bağımlılığı en yüksek olan ülke yine Mısır'dır. En son sırada ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti gelmektedir. Kongo'nun nüfussal bağımlılığının düşük olmasındaki sebep nüfus yoğunluğunun ülkenin orta kesiminde olmasıdır. Fakat Mısır örneğinde nüfus yoğunluğu özellikle nehir havzası etrafında toplanmıştır.

Mısır yöneticileri nehir sularına olan bağımlılığın azaltılması hususunda çalışmalar başlatmış olsalar da üretimi gerçekleştiren halkın büyük bir bölümü dönüşüme ortak olmamıştır. Örneğin devletin üretime katkı olarak, sudaki mineralleri yükseltici ve üretimi artırıcı takviyeler vermesine karşılık üreticiler Nil Nehri'nin sularındaki alüvyonların yeterli geleceğine kanaat getirerek bu destekleri reddetmişlerdir. Tarımda kullanılan yağmur sulama, damla sulama vb. yöntemler konusunda ise Mısır çiftçileri yine geleneksel sulama yöntemlerini tercih

etmişlerdir.

Nil Nehri havzasında özellikle Mısır ve Etiyopya nüfussal gelişimlerini konu ederek faydalanma haklarını azami ölçüde kullanmak istemektedirler. Tarihsel süreç içinde Mısır'ın sömürge haline gelmesinin ardından sanayisini pamuk üretimine dayandırması ve kullanılan geleneksel sulama yöntemleri ile Nil sularına neredeyse tamamıyla bağlanan bir ülke olarak görülmektedir. Sömürgeci devlet olarak İngiltere'nin kıyıdaş devletler adına diğer sömürgeci güçlerle yaptığı antlaşmalarla Mısır'ı yalnızlaştırma politikası sonucunda Mısır tarihsel kullanım görüşünü temellendirmiştir. Zira İngiltere, Mısır ve Sudan'ı Nil sularının kullanımında 1929 antlaşması ile sınırsız yetkili kılmıştır. 1959 antlaşmasında ise yine Mısır ve Sudan kullanım paylarını genişleterek diğer kıyıdaşların faydalanma konusunda söz sahibi olmasını engellemişlerdir. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşımı Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 111-112)

Yakın geçmişe baktığımızda Etiyopya'nın çeşitli dönemlerde Nil sularından faydalanma hakkını kullanmak istediğini görmekteyiz. Öyle ki havza ülkeleri arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla yapılan girişimlerin sonuncusu olan Nile Basin Initiative (NBI), suların ülkelerin hepsi tarafından kullanılabilceğini öngörmektedir. Kurum çalışmalarıyla oluşturulan 2010 çerçeve antlaşması da nehre bağımlı nüfus kriterini göz önünde tutmuştur. Etiyopya ise gelişen bir ülke olarak yaklaşık 110 milyon nüfusuyla uluslararası sistemde yerini almaktadır. Ve artan nüfusunun çeşitli ihtiyacını karşılamak, ekonomisini geliştirmek adına çeşitli ekonomik atılımlar yapmıştır. (Demirdöğen, 2019)

Mısır ile Sudan arasında yapılan 1959 Antlaşması'nda yer alan diğer havza ülkelerinin suyun miktarını etkileyebilecek her türlü çalışmanın yasaklanması maddesinin gereği olarak Etiyopya, Nil sularının miktarını etkilemeyecek çok sayıda mini baraj inşa etmiştir. Fakat yapımına 2011 yılında başladığı Hedasi Barajı konusunda sınır aşan sulardan faydalanma hakkını öne çıkarmıştır. Günümüzde Mısır ile Etiyopya arasında çıkan suyun kullanımı kaynaklı sorunların başında Hedasi barajı gelmektedir. Mısır yöneticileri özellikle bağımsızlık sonrasında topraklarında bulunan egemenlikleri dahilindeki suların kullanımında tavırlarını ortaya koymuşlardır. Eski Mısır yöneticilerinden Enver Sedat 1979'da "Mısır'ı yeniden savaşa götürebilecek tek mesele sudur." Açıklaması yapmıştır. 1988'de de Birleşmiş Milletler'in altıncı Genel Sekreteri Mısırlı siyasetçi ve diplomat Boutros

Ghali, Ocak 1992'den Aralık 1996'ya kadar Ortadoğu'da bir sonraki savaşın politika değil, Nil suları üzerinde yapılacağını öngördü. (Alnour & Juma, 2021)

Sonuç olarak gerek dünya üzerindeki sınır aşan herhangi bir nehirde ya da özelde Nil Nehri Havzası'nda faydalanma ve kullanım konusunda problemler yaşayan bir çok devleti etkileyen konulardan birisi nüfustur. Nüfus, Nil Nehri'ne kıyıdaş ülkelerde sürekli artan bir grafik seyretmektedir. Bu artış grafiği ise gelecekte devlet politikalarının nüfus artışlarına göre olacağını işaretidir. Sınır aşan sulardan faydalanma hakkı çerçevesinde de bu bilgileri düşündüğümüzde yine aynı sonucu almış oluruz. Devletler halklarının ihtiyaçlarını giderebilmek için tarım, ulaşım, hidroelektrik santrali gibi birçok alanda egemenlikleri bulunan nehirlerden faydalanmak isteyeceklerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI HUKUK SİSTEMİNDE SINIRAŞAN SULAR

2.1 Ulusal Nehir

Ulusal Nehir genel olarak üzerinde tanım birliğine varılan bir kavram olarak uluslararası sistemde kendine yer edinmiştir. Herhangi bir devletin sınırları içerisinde doğan ve burada denize ulaşarak ya da çeşitli şekillerde sonlanan nehir, akarsu ve ırmaklar vs. olarak tanımlanmaktadır. Ve devletlerin bu kaynaklardan faydalanma hakkı “sınırsız/koşulsuz” olarak tanımlandığı için bu kaynaklar üzerinde devletler herhangi bir şarta takılı kalmadan kullanım sağlayabilmekte, üretim, ulaşım gibi faydaları ülkeleri için sağlamaktadırlar.

Yukarıda değindiğimiz tanımlamalardan da görülebileceği gibi, ulusal nehri belirlemekte yalnız coğrafi kıstas göz önünde tutulmaktadır. Nehrin seyrüsefere elverişli olup olmaması “ulusal nehir” tanımının unsuru değildir (Sar, 1970, s. 50). Coğrafi kıstasların göz önüne alınmış olduğu bu tanım beraberinde ekonomik, siyasal, kültürel ve dini birçok alanın tanımlamaya veya nehre yüklenen anlama yapacağı katkıyı dışta bırakmıştır. Sar’ın (Sar, 1970) eserinde de farklı örneklerinin verildiği gibi Hindistan’da Ganj Nehri’ne yüklenen anlam ulusalnehir kavramının anlamını dinsel boyutta genişletecektir.

Çeşitli anlaşmalarda ya da belgelerde yapılan “ulusal nehir” tanımlaması devletlerarası hukuk alanında fayda sağlamıştır denilebilir. Çünkü uluslararasınehir kavramı ulusal nehir tanımlamasının üzerine inşa edilmiştir.

2.2 Uluslararası Nehir

Günümüzde uluslararası nehir tanımı olarak kabul gören en basit ve geniş tanım “iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını kat ederek akan sulardır”. Fakat birçok yazar bu tanıma farklı sınırlar çizebilmektedir. Örneğin bir devlet ülkesinde doğduktan sonra başka devlet ülkelerini de kat ederek denize ya da göllere dökülen akarsular ile iki ya da daha çok devlet arasında sınır oluşturan akarsular uluslararası suyolları olarak değerlendirilmişlerdir. (Pazarcı, 1989, s. 234)

Bunun yanında her ulusal olmayan nehir tanımlaması da uluslararası nehir kavramı içerisinde girmemektedir. Konu kapsamında tanımlamayı daha çok irdeleyen yazarlara göre bu konu da çeşitlendirilmektedir. Örneğin Oppenheim, nehirleri dört ayrı kategoriye ayırırken, bütün ulusal olmayan nehirlere uluslararası nehir niteliğinin tanımlanmadığını belirtmektedir (Sar, 1970, s. 51). Yazar, birinci kategoride, ulusal nehri coğrafi kıstasa dayanarak tanımladıktan sonra, bütün nehirlerin tek bir devletin ülkesinde akmadığına değinerek, geriye kalanları da üç ayrı kategoriye ayırmaktadır:

1. İki devleti birbirinden ayıran sınır nehri,
2. Birçok devletin ülkesinden aktıkları için ulusal olmayan nehirler
3. Denizden başlayarak seyrüsefere elverişli olup, kaynağı ile ağzı arasında iki ya da daha çok devletin ülkesini kesen veya ayıran nehirler. (Sar, 1970, s. 50-51)

Oppenheim, ancak üçüncü kategoride olan nehirlere seyrüsefer şartının tanınması halinde uluslararası nehir niteliğini tanımlamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ikinci kategoride yapılan tanımlamanın uluslararası nehir tanımına karıştırılmaması gerektiğidir. Çünkü Oppenheim'ın yaptığı tanımda birçok ülkeden akmasına rağmen eğer ki nehir üzerinde seyrüsefer yapılamıyorsa uluslararası nehir tanımına uymamaktadır. (Sar, 1970, s. 51)

Fakat uluslararası alanda birçok coğrafyada ortaya çıkan sorunlar, yukarıda verilen tanımlar üzerinden çözüme kavuşturulmuş değildir. Gelişen ve değişen dünya koşullarının getirmiş olduğu yenilikler uluslararası alanda da kendini göstererek uluslararası nehir kavramının değişmesini sağlamıştır. XIX.yy sonlarına kadar tarım ve seyrüseferde kullanılan uluslararası nehirler günümüzde barajlar ile hem tarım hem seyrüsefer hem elektrik üretimi hatta geri dönüşüm gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır.

2.3 Sınıraşan Sular

XX. yüzyıl başı itibariyle teknolojik gelişmelerin hızlanması, nehirlerden de faydalanma çeşitliliğini etkilemiştir. Tarımdan ulaşım, elektrik üretiminden geri dönüşüme birçok alanda faydalanılan nehirler birçok alanda devletlerin halklarına

katkı sağlamıştır. Yakın bir döneme kadar uluslararası nehir olarak tanımlanan kavram da bu nedenle yerini “Sınıraşan sular” kavramına bırakmıştır. Sınıraşan sular kavramı uluslararası nehir kavramı ve tanımından daha geniş bir sınırı içinde barındırmaktadır. Uluslararası nehir, en az iki ülkeyi kesen yada ayıran sular olarak tanımlanırken sınıraşan sular ise bir ülke sınırları içinde doğup başka bir ülke ile sınır oluşturan ya da başka ülke topraklarına geçerek bir deniz veya göle dökülen sular “transboundary rivers” olarak tanımlanmaktadır. (Erdağ, Türkiye'nin Sınıraşan Sular Sorunu, 2015) Zira uluslararası nehir Oppenheim'in da dediği gibi seyrüseferin olmadığı nehirleri kapsamamaktır. (Sar, 1970, s. 51) 1992 tarihli Helsinki Sözleşmesi'nin ilk maddesinde ise “transboundary water” kavramı ele alınarak bu kavramın devletlerarasında sınır çizen, sınırları aşan ya da sınır oluşturan yer altı ve yer üstü kaynakları tanımlaması amacıyla kullanılmıştır. (United Nation, 1992)

Bu tanımların ötesine geçebilmek ve güncel değişimlere kapalı kalmamak için Sınıraşan sular kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Sınıraşan sular kavramı tanım olarak kendiliğinden kabullere dayanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi uluslararası sular kavramına seyrüsefer olmaksızın bakılamamakta iken Sınıraşan sular kavramının içerisine herhangi bir devlet ülkesi sınırları içerisinde başlayıp başka bir devletin ülkesinde sınırı olan ya da sınırlarına dahil olma da dahildir.

Ulusal nehir tanımı temel alınarak yapılan uluslararası nehir/sular tanımı yerini Sınıraşan sular kavramına bırakmış, devletin ülkesindeki nehir, ırmak, akarsu gibi tanımlamalar bu kavram üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Bir ülke sınırları içinde doğup yine aynı ülke sınırları içinde denize dökülen sulara ulusal/milli akarsu denmektedir. Bu akarsular ait oldukları ülkelerin hukukuna tâbidirler. İki veya daha fazla ülkeyi kesen ya da ayıran sular ise uluslararası su/akarsu olarak tanımlanmaktadır. Bir ülke sınırları içinde doğup da başka bir ülke ile sınır oluşturan ya da başka ülke topraklarına geçerek bir deniz veya göle dökülen sular sınıraşan sular (transboundarywater) olarak tanımlanmaktadır (Erdağ, Türkiye'nin Sınıraşan Sular Sorunu, 2015). TMMOB Su politikaları Kongresi'nde yer alan tanımlamada ise yukarıda belirtilen tanıma “suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke/ülkeler arasında kullanımının eşit olması söz konusu olmayan sulardır” (Öz, 2006) ibaresi eklenmiştir.

Sınıraşan sular konusuna coğrafi bakımdan bir örnek vermek gerekirse Nil, Fırat-Dicle gibi su havzaları örnek gösterilebilir. Fırat-Dicle havları iki ya da üç ülke arasında iken Nil Nehri ise 11 farklı ülkeden geçen bir Sınıraşan sudur. Elbette ki bu durum devletlerarasında anlaşmazlıkları doğurmaktadır. Uluslararası sistemde ise bağlayıcı kuralların olmayışı Sınıraşan sular tanımında olduğu gibi farklı görüşlere ve anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

İki dünya savaşının etkisi, doğrudan yeni bağımsız devletlerin, yeni diplomatik sınırların, halkların ve çevrelerinin yönetimi konusunda büyük yapaylığın ortaya çıkmasına yol açan sömürgeciliğin sona ermesine katkıda bulundu. Bu dönemde uluslararası nehirlerin sayısı 261'e ulaştı. Bu nehir sistemleri, dünya nüfusunun yaklaşık %40'ına ev sahipliği yapan dünya kıtasal kara alanının yaklaşık %47'sini kapsamakta. Uluslararası nehir havzalarında yaklaşık iki milyar insan yaşamaktadır. Bu dönem, yalnızca geleneksel hidrolojik ve coğrafi çeşitliliklerin yeniden canlanmasına ve doğal kaynakların ülkeler arasında dengesiz dağılımına değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik açıdan birbirine zıt bakış açılarının da artmasına tanık oldu. Bir yanda kapitalizm, diğer yanda komünizmle, çoğu eski sömürge olan yeni devletler, ekonomik kalkınma hedeflerini desteklemek için çok uğraştılar. Çevresel kaygıları ve sürdürülebilirliği ciddi bir şekilde hesaba katmadan, yalnızca kısa vadeli ekonomik çıktılar önemli görünüyordu. Bu dönemde, 1970'lerin başında, uluslararası kuruluşlar, genellikle olumsuz çevresel etkiler veya uzun vadeli sürdürülebilirlik konusunda yeterli değerlendirme yapmadan, gelişmekte olan ülkelere teknik, mali ve kurumsal yardımda bulundular. (Elver, 2006, s. 889)

2.4 Sınıraşan Sular Hakkında Uluslararası Hukuk

2.4.1 1911 Madrid Deklarasyonu

Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1911 yılında yayınlamış olduğu Madrid Deklarasyonu, Sınıraşan sular hakkında XX. yüzyılda göze çarpan önemli gelişmelerdendir. Deklarasyonda uluslararası hukukta o döneme kadar olan çalışmaların sınıraşan sular konusunda meydana gelen gelişmeleri yakalayamadığı aktararak tarım, sanayi vb. alanlarda da kullanımın oluştuğundan bahsedilmektedir. Gerçekten de devletler bu dönemde ülkelerinden geçen sınıraşan sulardan oldukça fazla şekilde faydalanmaya başlamışlardır. (International Law Institute, 1911)

Nil Nehri özelinde Mısır, özellikle İngiliz hâkimiyeti altında iken pamuk üretimi için Nil Nehri sularından sanayi maksatlı kullanımlarını artırmıştır. Uzun yıllar öncesinde de Mısır'ın Nil sularından tarımsal amaçlı faydalandığı göz önüne alındığında (uluslararası antlaşmalar göz ardı edildiğinde) içinde bulunulan dönem için Uluslararası Hukuk Enstitüsünün yayınlamış olduğu Madrid Deklarasyonu oldukça önem arz etmektedir.

1911 Madrid Deklarasyonu, özellikle Birinci Dünya Savaşı dönemi öncesi dönem göz önüne alındığında sınıraşan sular alanında birçok sınır meselesine değinerek düzenlemeye gitmiştir. Deklarasyonun ikinci maddesinde; (International Law Institute, 1911)

2.Bir akarsu iki veya daha fazla Devletin bölgesini arka arkaya geçtiğinde:

2.1Bu akıntının iki Devletin sınırlarını geçtiği nokta, ister doğal olarak ister çok eski zamanlardan beri, Devletlerden birinin kurumları tarafından diğerinin rızası olmadan değiştirilemez;

Suyu yaralayacak her türlü değişiklik, içindeki zararlı maddelerin (fabrikalardan vb.) Boşaltılması yasaktır;

Hiçbir kuruluş (özellikle hidrolik güç kullanan fabrikalar) o kadar fazla su alamaz ki, aksi takdirde akarsuyun kullanılabilir veya esas niteliği olarak adlandırılan anayasa, mansap tarafına ulaştığında ciddi şekilde değiştirilecektir;

Uluslararası hukukta tanınan bir sıfat nedeniyle seyir hakkı hiçbir şekilde ihlal edilemez; Nehrin aşağısında yer alan bir Devlet, diğer Devleti su altında kalma tehlikesine maruz bırakacak şekilde kendi topraklarında inşa veya tesisler dikemez veya kurulmasına izin veremez

Maddeleri özellikle önem arz etmektedir. Zira Nil özelinde konuya bakacak olursak; özellikle kaynak ülkelerin Nil sularını kullanımını geniş ölçülerde kısıtlayabilecek maddeler bulunmaktadır. Her ne kadar bu deklarasyonun hukuki anlamda yaptırım yetkisi olmasa da uluslararası alanda önemli bir yere sahip olduğu bir gerçektir.

1911 yılında yayımlanmış olsa da özellikle sınır devletlerinden birinin diğer devletin su altında kalmasına izin verebilecek faaliyetlerden kaçınması, su akış miktarını etkileyebilecek her türlü proje ve faaliyetlerden kaçınılması gibi maddeler günümüzde Nil Nehri üzerinde yaşanan Etiyopya- Mısır rekabetine de dolaylı olarak değinmiştir diyebiliriz.

Etiyopya'nın geçtiğimiz yıllarda başlatmış olduğu Grand Ethiopia Renaissance Dam (GERD) Projesi, 1911 Madrid Deklarasyonu temel alındığında Mısır'ın su kullanımını etkileyebilecek bir kullanım oluşturmuş durumdadır. Öte yandan iki ülkenin benimsemiş olduğu doktrinsel farklılıklar ve

yaptırım konusunda oluşan hukuki açık problemlerin çözümsüz kalmasında başat rol oynamıştır.

2.4.2 1966 Helsinki Kararları

Helsinki Kararları 1873 yılında Brüksel’de kurulan ve hem kamu hem de uluslararası hukuk kurallarının incelenmesi, karara varılması amacını taşıyan Uluslararası Hukuk Derneği tarafından alınmıştır. (International Law Association, 2017)

Konuyu inceleyen Uluslararası Hukuk Derneği (UHD), sınıraşan sular üzerinde devletlerin egemenlikleri hakkında görüş bildirmiştir. Çeşitli görüşme ve toplantılardan sonra varılan nihai kararlar 1966 yılında Helsinki’de açıklanmıştır. Özellikle geçmişten bu yana doktrinleri de inceleyen UHD, hem mutlak egemenlik hem de ön kullanımın üstünlüğü doktrinini geçerli bulmamışlardır. UHD’nin görüşüne göre sınır aşan sular üzerinde hiçbir kıyıdaş tam yetkili ya da sınırsız yetkili değildir. Kıyıdaş devletler birbirlerinin kullanımlarına saygı çerçevesinde faydalanma hakkını kullanabilir. Bundun dolayı devletlerin hakları kısmen sınırlandırılmıştır.

UHD, Helsinki Kararlarının 4. Maddesinde havza devletlerinin suları yararlı kullanımları için havza sularında adil ve makul kullanım sınırınca kullanım hakkı olduğunu belirtmiştir. (International Law Association, 1966) Bu madde gereğince devletler sınır aşan sulardan, her ne kadar sınırları içerisinde tam egemenlik hakları olsa dahi, diğer kıyıdaş devletlerin egemenlik ve kullanım haklarına saygı duymak suretiyle kısıtlı bir faydalanma hakkı olduğunu bilmektedir. Ayrıca aynı kararlar içerisinde kullanıma ilişkin detayları da 5. Maddede şu şekilde belirtmişlerdir (International Law Association, 1966); Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu, her havza devletinin su katkısı da dahil olmak üzere, havzasının hidrolojik durumu, havzayı etkileyen iklim şartları, mevcut kullanımları da kapsamak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı, her havza devletlerinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları, havza devletlerinin her birinde, geçimi havza sularına bağlı nüfus, her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan çareleri karşılaştırma, yararlanabilecek başka kaynakların bulunması, havza suların kullanımında yersiz israfın önlenmesi, kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak, bir

ya da daha çok havza devletine tazminat verme imkânları, havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi zarar verilmeden, karşılanabilme derecesi.

Dünya üzerinde birçok sınıraşan su havzası olmasına karşın konumuz özelinde Nil nehri havzalarından Mısır ve Sudan, Helsinki kararlarının tersi bir görüşü savunmaktadırlar. Buna karşılık Etiyopya, Ruanda, Tanzanya gibi kaynak ülkeler ise yukarıda yer alan kriterlere daha yakın bir görüş benimseyerek suların paylaşımını istemektedirler. Elbette ki Helsinki Kararları görüş niteliğinde olduğundan ülkeler için bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Fakat 1911 Madrid Deklarasyonu, 1966 Helsinki Kararları gibi çalışmalar 1992 ve 1997 Sözleşmeleri gibi çalışmalara kaynaklık etmektedir. Bu da uluslararası hukukun statik bir halde değil aktif bir şekilde ilerlediğini göstergesidir.

2.4.3 1992 Sınıraşan Suyolları ve Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi)

1911 Madrid Deklarasyonu ardından aradan geçen yaklaşık seksen sene içerisinde uluslar iki büyük Dünya Savaşı içerisinde geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı özellikle Afrika ve Balkanlar bölgesinde birçok yeni devletin oluşmasında rol oynamıştır. Sınır bütünlüklerini bozarak hem sınıraşan sular özelinde hem toplumlar özelinde birçok farklılığa yol açmıştır.

Bu ortamda, başta Ortadoğu olmak üzere, dünyanın birçok yerinde, özellikle ciddi su sıkıntısı ve siyasi gerilimin olduğu bölgelerde, devletlerarası su çatışmaları patlak verdi. Bu çatışmaların çokluğuna ve geniş kapsamına rağmen, Orta Doğu, önemli su anlaşmazlıklarının ortaya çıktığı tek bölge değil. Bu dönemde uluslararası akarsular, uluslararası hukukun en çok çalışılan ve gelişmiş alanlarından biri olmuştur. Yaklaşık 3700 uluslararası su anlaşması yapılmış olmasına rağmen, eyaletler ve bölgeler arasında hala dengesiz bir dağılım vardı.

Gelişmiş ülkeler, çoğu su zengini bölgelerde olmak üzere bu anlaşmaların birçoğunu imzalamıştır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkeler, yetersiz ekonomik ve teknik yetenekleri nedeniyle su anlaşmaları yapmamışlar veya yapılan anlaşmaları etkin bir şekilde uygulamamışlardır. Bir Birleşmiş Milletler araştırmasına göre, tüm büyük uluslararası nehir havzalarının %72'si Afrika, Asya

ve Latin Amerika'da bulunan gelişmekte olan ülkelerde bulunuyor, ancak 1948 ile 1972 arasında dünya çapında imzalanan ilgili anlaşmaların %33'ünden azı bu nehirleri kapsıyor. Örneğin, dört veya daha fazla ulus tarafından paylaşılan 12 karmaşık nehir havzası sistemine sahip Afrika'da, bunların kullanımını yalnızca 34 anlaşma düzenlemektedir. Buna karşılık, uluslararası nehir yönetimi anlaşmaları gelişmiş ülkelerde çok daha fazla mevcuttur. Avrupa, başlıca örnek olarak, dört veya daha fazla ülke tarafından paylaşılan dört nehir havzasına ve bunları düzenleyen en az 175 antlaşmaya sahiptir. (Elver, 2006, s. 890)

1992 yılına gelindiğinde uluslararası barışın temininde önemli roller alması için oluşturulan Birleşmiş Milletler tarafından “Sınır Ötesi Suların Ve Uluslararası Göllerin Korunması Ve Kullanımı Sözleşmesi” imzaya açılmıştır. Elbette ki bu sözleşme de çeşitli coğrafyalarda meydana gelen güncel sorunlara çözüm üretebilmek amaçlanmaktadır. Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün haricinde Birleşmiş Milletler tarafından açılan sözleşmede imzacı devletlere karşı yaptırım olanağı bulunmaktadır ve bu 1911 Madrid Deklarasyonu’ndan 1992 Helsinki Sözleşmesini ayıran en temel özelliktir.

1992 Helsinki Sözleşmesi maddeleri 1911 Madrid Deklarasyonu maddelerine benzer şekilde içeriklere sahiptir. Genel Hükümler bölümü itibariyle; (United Nation, 1992)

- a. Taraflar, herhangi bir sınır ötesi etkiyi önlemek, kontrol etmek ve azaltmak için tüm uygun önlemleri alacaklardır
- b. Taraflar, özellikle:
 - b.1. Sınıraşan etkilere neden olan veya yaratması muhtemel suların kirlenmesini önlemek, kontrol etmek ve azaltmak;
 - b.2. Sınıraşan suların ekolojik olarak sağlam ve akılcı su yönetimi, su kaynaklarının korunması ve çevrenin korunması amacıyla kullanılmasını sağlamak;
 - b.3. Sınıraşan etkiye neden olan veya yaratabilecek faaliyetlerde, sınıraşan suların, özellikle sınıraşan nitelikleri dikkate alınarak, makul ve hakkaniyetli bir şekilde kullanılmasını sağlamak;
- c. Mümkünse, su kirliliğinin önlenmesi, kontrolü ve azaltılmasına yönelik tedbirler kaynağında alınacaktır maddeleri Madrid Deklarasyonu’na benzer şekilde ilerlemektedir.

1992 Helsinki Sözleşmesi'nin 3. Maddesinde belirtilen Önleme, Kontrol ve Azaltma bölümü ile birlikte imzacı olacak devletlere somut yükümlülükler getirilmiştir diyebiliriz. Zira bu madde altında geçen alt maddeler spesifik konulara değinerek güncel teknolojik ve kullanım alanları ile alakalı oluşabilecek sorunları öngörmeye çalışarak çözüm ve engelleme sunmaya çalışmıştır; (United Nation, 1992)

- a. Sınır ötesi etkileri önlemek, kontrol etmek ve azaltmak için, Taraflar, diğerleri yanında, aşağıdaki hususları sağlamak için ilgili yasal, idari, ekonomik, mali ve teknik tedbirleri geliştirecek, kabul edecek, uygulayacak ve mümkün olduğu ölçüde uyumlu hale getirecektir:
- b. Diğer şeylerin yanı sıra, düşük ve atık dışı teknolojilerin uygulanması yoluyla kirleticilerin emisyonları kaynağında önlenir, kontrol edilir ve azaltılır;
- c. Sınır ötesi sular, yetkili ulusal makamlar tarafından atık su deşarjlarının önceden ruhsatlandırılması yoluyla nokta kaynaklarının kirliliğine karşı korunur ve izin verilen deşarjların izlenmesi ve kontroledilmesi sağlanır;
- d. İzinlerde belirtilen atık su deşarj limitleri, tehlikeli maddelerin deşarjı için mevcut en iyi teknolojiye dayanmaktadır;
- e. Alan suyun veya ekosistemin kalitesi gerektirdiğinde, münferit durumlarda yasaklamaya bile yol açan daha katı gereksinimler uygulanmalıdır;
- f. Belediyeler için gerekli durumlarda atık su alanında en az biyolojik arıtma veya eşdeğer süreçler uygulanır
- g. Mevcut en iyi kaynakların ve yeni fırsatların teknoloji, sanayi ve belediye kaynaklarından gelen besin girdilerini azaltmak için
- h. Uygun önlemler ve en iyi çevre uygulamaları geliştirilir ve tarımın ana kaynakları tarım olmak üzere çeşitli kaynaklardan alınan besin ve tehlikeli maddelerin girdilerini azaltmak için uygulanmıştır (en iyi çevresel uygulamaları geliştirmek için kılavuz, bu Sözleşmenin EkII'sinde verilmiştir);
 1. Çevresel etki değerlendirmesi ve diğer değerlendirme yöntemleri uygulanır;
 - Ekosistem yaklaşımının uygulaması dahil olmak üzere sürdürülebilir su kaynakları yönetiminin teşvik edilmesi
 - Kaza sonucu kirlenme riski en aza indirilir

-Bu amaçla, Tarafların her biri, özellikle tehlikeli maddelerin üretildiği münferit endüstriyel sektörler veya sektörler için geçerli olan mevcut en iyi teknolojiye dayanarak nokta kaynaklarından yüzeysel sularına deşarj için emisyon limitleri belirleyecektir. Bu maddenin 1. paragrafında belirtilen tehlikeli maddelerin nokta ve difüzyon kaynaklarından suya girişini önlemek, kontrol etmek ve azaltmak için alınacak uygun önlemler, diğerlerinin yanı sıra, bu maddelerin üretiminin veya kullanımının tamamen veya kısmen yasaklanmasını da içerebilir. Bu sanayi sektörlerinin veya sektörlerin ve uluslararası sözleşmeler veya düzenlemelerde yer alan ve işbu Sözleşmenin kapsamındaki alanda geçerli olan bu tür tehlikeli maddelerin mevcut listeleri dikkate alınacaktır.

Ayrıca, Taraflardan her biri uygun olduğunda, sınır ötesi etkileri önlemek, kontrol etmek ve azaltmak amacıyla su kalitesi kriterleri tanımlayacak ve uygulayacaktır. Bu tür amaç ve kriterlerin geliştirilmesine yönelik genel kılavuz, işbu Sözleşmenin Ek III bölümünde verilmiştir. Taraflar, gerekli olduğu takdirde bu Eki güncellemeye gayret edecektir.

Yukarıdaki 3 maddeden de görüldüğü üzere Genel Hükümlerin haricinde sınıraşan sular alanında kaynağa karşı koruma sağlanmıştır diyebiliriz. Fakat kaynağın bu korunma süreci faydalanıcı devletlerin faydalanma seviyelerini ve sürelerini en yükseğe çıkarma amaçlıdır. Son maddede yer alan tarafların gerekli hallerde güncelleme yetkisine sahip olması da gelecek dönemler için çözüm stratejilerini devletlere bırakmaktadır.

Hem döneminin sorunlarına çözüm üretme yönüyle hem de gelecekteki sorunlara bakış açısı geliştirmedeki açık kapı bırakma yöntemiyle 1992 Helsinki Sözleşmesi Sınıraşan Sular konusunda oldukça önem arz eden bir sözleşmedir.

Nil Nehri özelinde ise gerek Mısır gerekse en büyük su kaynağı Etiyopya'nın anlaşmaya taraf olmaması, herhangi bir yükümlülük altına girmediklerini göstermektedir. Her ne kadar sözleşme maddeleri kıyıdaşların yükümlülükleri bakımından bir diğerine zarar vermemesini kapsıyor olsa da gelişen ülke konumunda bulunan iki ülke de gelecekteki kullanım alanlarını ve gerekli teknolojik altyapı nedeniyle bu anlaşmayı imzalamamıştır denilebilir. Haricinde ise Mısır'ın kolonyal dönemde imzalamış olduğu 1925 ve 1955 antlaşmaları nedeniyle su kullanım hakkını koşulsuz olarak kendinde görmesi, Etiyopya'nın ise Nil Nehri

kullanım plan ve projeleri (kalkınma planları, GERD Projesi vb.) nedeniyle kısıtlayıcı bir anlaşmaya yanaşmadığı da söylenebilir. Nil Nehri'ne kıyıdaş Sudan, Ruanda, Tanzanya gibi diğer devletler ise hem bağımsızlıklarını tamamlama dönemlerini ve iç yönetim düzenlerini tamamlayamama sorunlarından ötürü bu tür anlaşmalara katılmamışlardır.

2.4.4 1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme

Birleşmiş Milletlerin 1997 yılında imzaya açtığı Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme bu güne kadar yapılan en kapsamlı sınıraşan sular sözleşmesidir denilebilir. Bu nedenle de günümüzde imzacı olan devletlerin büyük bir bölümü çok yakın tarihlerde sözleşmeyi imzalamışlardır. Fakat bu konuda problemler yaşayan Türkiye, Mısır, Etiyopya gibi ülkeler anlaşmaya taraf olmayarak sözleşmenin getireceği yükümlülüklerden kaçınmaktadırlar. (ORSAM, 2012)

Sözleşme ana hatlarına bakılacak olursa sözleşmenin ön kabulü; uluslararası nehir kavramının nehri fiziksel özelliği açısından ele alan ve sınır dahilinde bütünlük oluşturan su sistemi tanımlamasıdır. Mevcut anlaşmalar bu sözleşmeden etkilenmemekle beraber aykırı anlaşmalar uyumlu hale getirilebilirler. Ve ikili anlaşmalarda diğer kıyıdaşlara önemli zarar vermeden taraf olabilirler. (Dalar, Su Sorununda Ulusal ve Uluslararası Legal Perspektifler: Fırat ve Dicle, 2007, s. 58-59)

1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşmesi'nin 1992 Sınıraşan Suyolları ve Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi'nden farklı olarak ele aldığı konu göl veya nehirleri korumak ya da geliştirmekten ziyade ülkelerin kullanımları ve bu kullanımlar dahilinde diğer kıyıdaşlarla olan ilişkilerini baz almasıdır. Elbette ki bu iki sözleşme genel hükümler olarak birbirine benzemektedir. Fakat 1997'de imzaya açılan sözleşme özellikle "hakça kullanım" ilkesinin ortaya konulması ve bu ilkenin koşullarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. (Akça, 2015, s. 80-103)

Hakça kullanım ilkesinin uluslararası su hukuku ve sınıraşan sular konuları ile ilişkisi "Adil Kullanım Doktrini" sayesinde olmuştur denilebilir. Zira bu doktrinde de savunulan düşünce, devletlerin ülkelerinden geçen ya da ülkelerinde

bulunan sınıraşan suların ülkeleri için makul seviyede, belirli kısıtlara uyarak kullanmalarına bağlıdır. 1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşmesi'nde de "Hakça Kullanım" ilkesinin gereklilikleri sözleşmenin 5. Ve 6. Maddelerinde şu şekilde sıralanmıştır; (UNITED NATION, 1997)

Madde 5:

1. Su yolu devletleri kendi ülkelerinde bir uluslararası su yolunu hakça ve makul bir şekilde kullanırlar. Özellikle, bir uluslararası su yolu, su yolu devletleri tarafından ilgili su yolu devletlerinin menfaatlerini dikkate alarak, su yolunun uygun korunmasıyla bağdaşır şekilde, onun en iyi şekilde ve sürdürülebilir kullanımını ve ondan yararları elde etmek için kullanılır ve geliştirilir.

2. Su yolu devletleri bir uluslararası su yolunu hakça ve makul şekilde korumaya, geliştirmeye ve kullanmaya katılırlar. Böyle bir katılım işbu Sözleşmede öngörüldüğü gibi, hem su yolunu kullanma hakkını ve hem de onun gelişimi ve korunmasında iş birliği ödevini içerir.

Madde 6:

1. Bir uluslararası su yolunun 5'inci madde anlamında hakça ve makul şekilde kullanımı aşağıdakiler dahil olmak üzere bütün ilgili faktör ve durumların hesaba katılmasını gerektirir: Coğrafi, hidrolojik, hidrografik, iklimsel, ekolojik ve doğal nitelikteki diğer faktörler;

İlgili su yolu devletin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları; Her bir su yolu devletindeki su yoluna bağımlı nüfus;

Bir su yolu devletinde su yollarının kullanılmasının veya kullanılmalarının diğer su yolu devletinde etkileri;

Su yolunun mevcut ve potansiyel kullanımları;

Su yolunun su kaynaklarının, korunması, muhafaza edilmesi, geliştirilmesi ve kullanımda tasarruf ve bu amaçla alınabilecek tedbirlerin maliyeti; Belirli bir planlanmış veya mevcut kullanımın karşılaştırılabilir değerdeki seçeneklerinin varlığı

Özellikle 6'ıncı maddede belirtildiği gibi sınıraşan suya herhangi bir şekilde dahil olan devletleri hakça ve makul kullanım adı altında birçok yükümlülük beklemektedir. Sözleşmedeki bu maddeler geçmiş dönemde yapılan diğer sözleşmelere nazaran daha detaylı olsa da bu maddelerin verisel olarak yükümlülük içermemesi devletler nezdinde maddelerin farklı yorumlanmasına yol açmaktadır.

Sözleşme bu tür konularda danışma veya karar mercii olarak hakem yahut Uluslararası Adalet Divanı'nı devletlerin iradesine dayalı olarak görevli kılmıştır. Fakat Türkiye'nin uzun yıllardır açıklığa kavuşturamadığı konulardan biri olan Dicle-Fırat meselesi gibi devletlerin çift taraflı yükümlülüklerinin doğduğu konularda devletler sözleşmeyi imzalamak konusunda çekimser davranmaktadır.

Öyle ki Nil Nehri Havzası su ve kullanım paylaşımlarında sözgelimi 6ıncı maddenin barındırdığı devletlerin suya olan ihtiyacı, mevcut ve potansiyel kullanımları, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar gibi hususlarda devletler aynı noktada buluşma konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Mısır'ın mevcut ve geçmişe yönelik kullanım boyutları karşısında Etiyopya'nın Nil Nehri sularının yaklaşık

%90'ını karşılamasına rağmen gereğince su kullanamaması karşı karşıya dururken Mısır'ın havza ülkeleri arasında en az yağış alarak Nil Nehri sularına %90 bağımlılığına karşılık Etiyopya'nın çok daha yüksek yağış potansiyelinin olması durumu oldukça karmaşıklştırmaktadır. Ülkelerin kendi çıkarlarını koruduğu da göz önüne alındığında ikili ilişkilerde bu maddelere dayalı uzlaşmaya varılamayacağı da açıktır. Sonuç olarak da hem Mısır hem de Etiyopya 1997 yılında Birleşmiş Milletler tarafından imzaya açılan bu antlaşmayı imzalamamışlardır. (UN, 1997)

1997 Antlaşmasına taraf olan devletlerin sayısı 40'tır. (UN, 1997) Fakat yukarıda da belirtildiği üzere Mısır, Sudan ve Etiyopya bu antlaşmaya taraf olmamışlardır. Söz konusu antlaşmanın imzaya açılması ile birlikte çeşitli ülkelerin komisyonlarından açıklamalar yapılmıştır. Açıklamaların birisi de Etiyopya adına Berhanemeskel Nega tarafından yapılmış olup özellikle bu antlaşmanın yukarı kıyıdaş devletlerin hakları için dengeli olmaması nedeni ile çekimser kaldıklarını ilan etmişlerdir. Yine de Etiyopya bu antlaşmada çekimser oy kullanmıştır. (International Water Law Project, 1997)

Açıklama yapan diğer bir devlet ise Mısır'dır. Mıdır adına Lamia A. Mekhemar yaptığı konuşmasında antlaşmanın düzenleyici bir yanının olduğunu fakat yenilik getirmediğini beyan etmiştir. Ayrıca bu antlaşmanın çevresel, ikili veya öncesinde yapılmış antlaşmaları etkilememesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Diğer bir vurgu ise yapılacak olan sözleşmelerin çift taraflı saygı ve iş birliğine dayalı olması, öncesinde yapılan anlaşmaları ve mevcut kullanımları dikkate almasına yapılmıştır. (International Water Law Project, 1997)

Burada görölmektedir ki 1997 antlaşması Nil Nehri kıyıdaşı iki ülke olan

Etiyopya ve Mısır'ın çıkarları doğrultusunda değildir. Mısır'ın benimsemiş olduğu “Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinine” dayalı politika, 1997 sözleşmesinin maddelerine pek de uymamaktadır. Ki zaten yukarıda da belirtildiği gibi sözleşmenin 5. maddesinde geçen kıyıdaşların suları hakça ve makul kullanması hususu Mısır'ın daha öncesinde Sudan ile yapmış olduğu anlaşmaları ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda Mısır Nil Nehrinden kullanmakta olduğu su miktarında kayba uğrayacağından bu anlaşma için taraf olmamıştır.

2.5 Sınıraşan Sularda Faydalanma Hakkı, Karşılıklı Haklar ve Uygulama Sistemleri

2.5.1 Faydalanma Hakkı

Uluslararası ilişkiler alanında üzerinde fikir birliğine varılan konulardan biri de devletin ülkesi üzerindeki egemenliğidir. Öyle ki devlet, ülkesinde meşru güç kullanımına sahip tek kurum olarak tanımlanmıştır. (Urhan, 2016) Meşru güç kullanımının boyutları veya sınırları da ülkenin toprak bütünlüğü içerisinde koşulsuz geçerli sayılmaktadır. Her ne kadar ülke toprak sınırları içerisinde bulunan göller ve ülke içerisinde doğup sonlanan akarsular da bu meşru güce tabi olsa da ülke içerisinden geçen ya da ülkeyi diğer bir ülke ile sınır haline getiren akarsular (sınıraşan sular) konusunda koşulsuz bir egemenlik benimsenmemiştir. Çünkü ülke topraklarının içerisinde bulunan herkesi/her şeye etkileyen egemenlik hakkı, diğer bir devlette bulunan kişi ya da nesneleri etkilemekte geçerli değildir. (Akça, 2015, s. 18)

Sınıraşan sular konusunda devlet egemenliklerinin sınırları ve mevcudiyeti birçok düşünürce farklı yorumlanmıştır. Bazı düşünürler egemenlik haklarınınülke sınırları içerisinde yer alan sınıraşan sular için de kullanılabilceğini vetasarruf haklarının koşulsuz kullanılabilceğini savunurken, zıt görüşte olanlar ise birden fazla ülkeyi kat eden sınıraşan sular için devlet ülkesinde geçerli olan egemenliğin geçerli olmayacağını, devletin çeşitli yükümlülüklerinin olduğunu belirtmişlerdir. Devlet ülkesi devletin münhasır egemenliği altındadır. Böylece, sınır kat eden akarsularda devlet, akarsuyun kendi kesimi üzerinde egemenlik hakkına sahiptir. Sınır oluşturan akarsularda ise akarsu kullanıma elverişli ise thalweg, değilse orta çizgiyle uzunlamasına bölünür. Bu hat ile kıyı arasında kalan kesim üzerinde kıyı devletin egemenliği söz konusudur (Sar, 1970, s. 82-83).

Faydalanma hakkının varlığının ve düzenlenmesinin ötesinde “kullanım

hakkının” varlığı da sınıraşan sular konusunda da önem arz etmektedir. Faydalanma hakkından farklı olarak kullanım hakkı, 20.yy’ın beraberinde getirmiş olduğu teknolojik ve ekonomik gereksinimler sonrasında ortaya çıkan ve birden fazla sınırı kat eden suların seyrüsefer dışında kullanımını kapsamaktadır. Kullanım hakkı burada daha çok belirli bir amaç için suyun eksiltilmesi anlamına gelmektedir.

1965 tarihli Uluslararası Akarsu ve Göllerin Tarımsal ve Endüstriyel Kullanımı Hakkında Taslak Sözleşme, tarımsal kullanımı, suların sulama ve tarımsal amaçla kullanımı; endüstriyel kullanım ise suların elektrik üretimi ve diğer endüstriyel amaçlarla kullanımı şeklinde tanımlanmıştır. Teknik ilerlemeler sonucunda, teknik-endüstriyel kullanımlar, özellikle elektrik enerjisi elde etme, önem kazanmıştır. Suların diğer kullanımı arasında, salıcılık, balıkçılık, kanalların beslenmesi, spor, akarsu düzenleme çalışmaları sayılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta suların enerji üretimi amacıyla kullanımında, türbinlerin çalıştırılması sonrasında kullanılan suyun yeniden akarsuya dökülmesidir. Bu nedenle kullanım tanımının dışında kalmaktadır. (Aktaş M. , 2004)

Belirtilen kullanım alanları ve yöntemleri haricinde aşılması gereken en önemli konulardan birisi de kullanımların öncelik sorunudur. Herhangi bir konunun kurak olması, suya olan ulaşımının kısıtlı olması, nüfus yoğun bir yer olması ya da tam tersine yağış miktarının fazla olması, ulaşımında herhangi bir masraf yaşanmaması gibi hususlar kullanımların önceliğini belirlemede ülkesel etkenlerdir. Ülkesel etkenlerin dışında ise sınır aşan suyun sayısal verileri de önem taşımaktadır. Suların ulaşım dışı kullanımında kullanılacak suyun miktarı önem taşır. Oysa ulaşım amacıyla kullanımda, akarsuyun akış hızı, düzeni, yönü, genişliği, uzunluğu, derinliği, kolları, akarsudaki ulaşımı etkileyebilecek durumlar da dikkate alınmaktadır. (Aktaş M. , 2004, s. 84-85)

2.5.2 Hakların Kullanılması Bakımından Faydalanma

Sınır aşan sulardan faydalanma konusu ve sorunları uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkmaya başlamasından bu yana elbette ki değişik görüşlere ev sahipliği yapmıştır. Devletler faydalanma konusunu egemenlikleri kapsamında değerlendirmişlerdir. Fakat suların kullanım alanları teknoloji, ekonomi gibi parametrelerin değişimleriyle beraber değişmeye başlamış; bunun getirisi olarak da

devletler konuyu egemenlik haklarının bir dayatması olarak görmekten geri durmuşlardır. Bu tarihsel süreçte karşıt görüşler ve günümüz görüşleri ortaya çıkmıştır. Karşıt görüşler Mutlak Ülkesel Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini) ve Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'dir. Günümüz görüşlerinde ise ülkeler daha çok sınırlı bir egemenlik benimsemişlerdir.

2.5.3 Mutlak Ülkesel Egemenlik (Harmon Doktrini)

Mutlak Ülkesel Egemenlik görüşü her ne kadar 1851 yılında yayımladığı eserinde Alman Hukukçu Klüber'in savunduğu bir görüş olsa da anılan ismini ABD Başsavcısı Harmon'dan almaktadır. (Aktaş M. , 2004, s. 92) Çalışmada da bu görüşün ismi bundan sonra Harmon Doktrini olarak geçecektir.

Harmon Doktrinine göre; her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başka devletler yönünden zararlı etkiler doğursa bile, akarsuların mecralarını değiştirmek suretiyle düzenleme hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştür. (Aktaş

M. , 2004, s. 92) Doktrinin ortaya çıkmasındaki olay ise ABD ile Meksika arasında yaşanan Rio Grande Nehri sorunudur. ABD'nin nehir üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda nehir seviyesindeki düşüş Meksika tarafında tepkiye yol açmıştır. Meksika tarafından yapılan tepki her ne kadar daha önceden iki ülke arasında yapılan antlaşmaya dayansa da bu antlaşmanın maddelerinin suyun sınır oluşturan kısmıyla alakalı olmasından ötürü ABD Başsavcısı Judson Harmon da Klüber gibi suyun devletin sınırları içinde kalan bölümüyle alakalı olarak egemenlik haklarının kısıtlanamayacağını ve ABD'nin çalışmalarının tamamen kendi iç sınırlarında bulunan kısımda yapıldığını ileri sürmüştür. (Sar, 1970, s. 105-107)

Bu olay neticesinde ortaya çıkan bu görüş, çeşitli ülkelerin gelecekte savunacağı bir doktrin olacakken çeşitli ülkelerin dereddine maruz kalacaktır. Fakat uygulama alanı olarak düşünüldüğünde fikrin ortaya çıktığı ABD dahil büyük çoğunluktaki ülkelerin bu düşüncüyü savunmadığı görülmektedir. Öyle ki Rio Grande probleminden sonra ABD ile Kanada arasında çıkan Milk Akarsuyu'na ilişkin sorunda ikili anlaşmada bu görüş terk edilmiştir. Rio Grande Problemi ABD tarafından Meksika'ya belirli bir miktar suyun garanti edilmesi ile sonuçlanırken Milk Akarsuyu problemi daha farklı bir yöntemle sonuçlanmıştır. (Aktaş M. , 2004,

s. 96-97)

Milk Akarsuyu probleminin sonuçlanmasında ortaya çıkan “zarar vermeme” konusu sınıraşan sular konusunda tarihsel süreçte sürekli öne çıkartılacak birmeseledir. ABD ve Kanada arasında 1909 yılında yapılan antlaşmada her iki ülkenin kendi iç sınırlarında bulunan akarsulardaki (özelde Milk Akarsuyu) egemenlik hakkının sınırsız ve koşulsuz olduğu kabul edilmiştir. Bunun yanında akarsu üzerinde her iki ülkenin de yapacağı bir çalışmada eğer ki diğer ülkeye zarar verecek bir konu bulunuyorsa; çalışmanın diğer ülke tarafından yapılması durumunda kendi devletinin uğrayacağı zarara olan tepki ve hukuki yola başvurma hakkına diğer devlet de sahip olacaktır. (Aktaş M. , 2004, s. 98-100)

Her ne kadar Harmon Doktrini uluslararası ilişkiler literatüründe yerini almış olsa da uygulama alanı olan antlaşmalarda kendine yer edinememiştir. Harmon Doktrini antlaşmalarda daha çok yukarı kıyıdaşın aşağı kıyıdaşa koz vermemek, daha sert yaptırımlarda bulunmak için kullandığı bir metot olarak uygulanmıştır. (Aktaş M. , 2004, s. 110)

2.5.4 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini hakkında ilk bilmemiz gereken şey doktrinin ulusal hukuktan uluslararası hukuka kazandırılmış olduğudur. Ulusal hukuk kıyıdaş malikin arazisine giren suların doğal durumunu muhafaza ederek, hiçbir değişikliğe uğramadan akmaya devam etmesini öngörmektedir. (Sar, 1970,

s. 216-217) İngiliz Common Law çerçevesinde alınan bu kural Max Huber tarafından da şu şekilde dile getirilmiştir: “Milletlerarası hukuk bakımından tartışma kaldırmayan kural şudur; Bir devlet alttaki komşusuna suyu, doğal durumun gereği olarak, aktığı şekilde vermeye mecburdur.” (Sar, 1970, s. 218)

Tanımlamalardan yola çıkılarak yapılacak ilk sonuç, yukarı kıyıdaş devletin sınıraşan suyasuyun miktarına, yönüne vb. değişiklikler yapmamasıdır. Bu yönüyle de bu doktrin aşağı kıyıdaşı koruyan bir düşünce olarak yer etmiştir. Yine tanımlamaların doğal bir sonucu olarak aşağı kıyıdaş devlet yukarı kıyıdaşın çıkarlarını dikkate almak zorunda değildir. Çünkü zaten sınırlarından çıkmış bir suyun yukarı kıyıdaşaherhangi bir etkisi ya da faydası dokunmayacaktır.

Doğal durumun bütünlüğü uyarınca, uluslararası nehirlerden yalnız en

alttaki kıyıdaş faydalanabilecektir. Örneğin, kollarını da göz önünde tutarsak, sırasıyla Uganda, Kenya, Tanzanya, Rwanda, Burundi, Kongo, Etiyopya, Sudan, Güney Sudan ve Mısır ülkelerini keserek denize dökülen Nil Nehri sularından sadece Mısır faydalanabilecektir. Aynı şekilde, Türkiye’den çıkıp Suriye’den geçerek Irak’a girdikten sonra denize dökülen Fırat Nehri sularından faydalanma hakkının, münhasıran Irak’a tanınması gerekecektir. (Sar, 1970, s. 220)

Uluslararası ilişkilerde bu konudaki birçok antlaşma da yukarı kıyıdaşın sınır aşan sular üzerindeki herhangi bir çalışmasını aşağı kıyıdaşın rızasına bırakmıştır. Zira Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün 1911 Madrid kararında da sınıraşan sulardan faydalanmaya ilişkin sınır teşkil eden nehirlerde eğer yukarı kıyıdaşın yapacağı çalışma aşağı kıyıdaşın kıyısına zarar verecekse ve sınır kesen nehirlerde nehrin diğer ülkenin sınırına girdiği noktayı değiştirecekse rıza şartı aramayı öngörülmiştir (Sar, 1970, s. 257). Fakat uluslararası antlaşmalarda örnekleri de görüldüğü üzere bu doktrin Harmon Doktrinine karşıt olarak ortaya atılmış ve uygulamada yer bulamayan bir doktrindir. Öyle ki doktrinin aşağı kıyıdaşın haklarını korumak için kullanmış olduğu “zarar vermeme” ilkesinin göreceli olması da bu doktrinin savunulmasını zorlaştırmaktadır.

Doğal Durumun Üstünlüğü Doktrini de Harmon Doktrininde olduğu gibi uluslararası görüşmelerde karşıt düşüncedeki tarafa yaptırım uygulayabilmektir denilebilir.

2.5.5 Sınırlı Ülkesel Egemenlik Kavramı

Harmon Doktrini ve Doğal Durumun Üstünlüğü Doktrininin iki uç görüş olduğu kabul edilip doktrinlerin çeşitli aşırılıklar dolayısı ile savunulamaması uluslararası ilişkilerde farklı bir düşüncenin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle ülkelerin herhangi bir kullanım dolayısı ile veto hakkı elde etmesi ya da zarar gören taraf olması durumunun adil olmaması “sınırlı bir egemenlik” kavramına yoğunlaşmayı sağlamıştır.

Bu düşünce ile her kıyıdaş ülke ülkesine sınır ya da ülkesini kesen suyun kullanım ve üzerinde çalışma alanlarında münhasıran sorumludur. Örneğin her devlet akarsuların kendi sınırları içindeki kısmından egemenlik hakkı dolayısı ile sınırsız sorumlu olmasına karşın bu hakkından dolayı yapacağı çalışmalar dolayısı

ile akarsuyun tümünde yaratılacak bir etkiden sorumlu olacaktır. Bu nedenle uluslararası hukukta bir çeşit elbirliği mülkiyetini ortaya çıkarmakta, ülkeler için olumlu bir birlikte çalışma yükümlülüğünü, bir hukuki yükümlülük olarak içinde barındırmaktadır. (Aktaş M. , 2004, s. 117)

Sınırlı ülkesel egemenliği ile birlikte Harmon doktrini ve Doğal Durumun Üstünlüğü Doktrini yerini iş birliği anlaşmalarına bırakmaya başlamıştır. Sınırlı egemenlik kavramı günümüz anlayışı ile devletlerin sınır aşan sular üzerindeki çalışmalarının diğer devletlerin faaliyetlerini etkileme haklarının bulunmayışının kabulüdür. Fakat bununla birlikte devletlerin kendi sınırları içerisinde kalan bölümleri ile ilgili koşulsuz tasarruflarının da kabulünü içermektedir.

Sınırlı ülkesel egemenliği düşüncesi yanında etkileşim teorisi, menfaat birliği teorisi gibi düşünceleri getirmiş olsa da konumuz itibariyle burada yer verilmeyecektir.

2.6 Hakların Elde Edilmesi Bakımından Faydalanma Hakkı

2.6.1 Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini

Özellikle ABD’de geliştirilmiş doktrinler arasında yer alan Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini, adından da anlaşılacağı gibi tarihsel olarak akarsuyu/nehri erken kullanmaya başlayan hak sahibinin diğer hak sahiplerine oranla baskın bir hak elde etmesidir.

Sar’ın açıklamasıyla; Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini de Doğal durum Üstünlüğü Doktrini gibi iç hukukta uygulanan bir kuralın uluslararası ilişkilere uyarlanmasıdır. Arazisindeki suları diğer kıyıdaş maliklerden önce kullanmağa başlayan malikin, bu kullanımı devam ettirdiği sürece, faydalandığı sular üzerinde bir çeşit kazanılmış hakkı tanınmaktaydı. Suları ilk önce kullanmaya başlayan kıyıdaş, mevcut kullanımların üzerinde, diğer kıyıdaşların hiçbir şekilde etkileyemeyecekleri mutlak bir hakka sahip olmaktaydı. (Sar, 1970, s. 272)

Burada açıklama ihtiyacı duyulacak kavram “ön kullanım” kavramıdır. Zira devletlerin ya da hukukçuların “ön kullanım” kavramından yapacakları çıkarımlar farklı olabilmektedir. Örneğin; bir devlet ön kullanım üstünlüğü kavramını spesifik bir konuda, örneğin tarımda sulama olarak yorumlayıp, elektrik üretmek konusunda ön kullanım kavramını kabul etmeyebilir. Ya da bunun tam tersi durum geçerlidir.

İkinci bir örnekte ise ön kullanım kavramının anlamsal genişliğini ifade etmektedir. Burada devletlerin yorumu ön kullanımı herhangi bir akarsu üzerinde sağlamış olan devletin aynı devletler arasında olan tüm akarsular üzerindeki kullanım üstünlüğü şeklinde yorumlayabilir. Burada da yukarıda bahsedildiği gibi tam zıt durum geçerlidir.

Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinde kazanılmış hakkın kapsamına, kıyıdaş devletin ülkesine doğal olarak akan bütün sular değil, şu ya da bu biçimde ülke devletine yarar sağlayan, fiilen bir ön kullanıma tabi tutulmuş sular girmektedir. Sınır aşan bir akarsu üzerinde, uluslararası bir antlaşmayla elde edilen kazanılmış hakların korunması durumu bundan farklıdır ve kaynağını uluslararası bir antlaşmanın bağlayıcılığından alır. (Sar, 1970, s. 274-275)

Dünya tarihine baktığımızda kentleşmenin daha çok akarsuyun denize döküldüğü yerlere doğru olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise akarsuyun çıkış noktasındaki kullanımları daha az iken ağız kısmındaki durulma kullanımı daha kolay hale getirmektedir. Bunun getirisi olarak da kaynak noktaları ve anlaşılacağı üzere yukarı kıyıdaş konumdaki toplumlar suyun kullanımına aşağı kıyıdaştan sonra başlamış olacaktır. Tarihsel dönemde nüfus artışı ve endüstriyel gelişmeler neticesinde yukarı mecralara olan yerleşimler artmaktadır. Bu nedenlerle Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinine aşağı kıyıdaş devletler ve bunların çıkarlarını savunan yazarlar başvurmaktadır. (Sar, 1970, s. 275-276)

Nil Nehri özelinde ise Sudan ve Mısır arasında imzalanan antlaşmalar öncesinde iki devlet de Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinine dayanarak haklarını savunmaya çalışmıştır. Mısır, uygarlığının Nil Nehrinin kullanımına bağlarken Sudan ise aynı hakkın Sudan için de geçerli olduğunu savunmuştur. (Sar, 1970, s. 281) Zira tarihsel sürece baktığımızda Mısır toplumunun Habeşistan bölgesinde başlayan uygarlık yolculuğu mısır coğrafyasında son bulmuştur denilebilir. Fakat antlaşma İngiliz yöneticiler sayesinde Mısır lehine sonuçlanmıştır.

Her ne kadar Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini uluslararası sınır aşan sular hukukunda kural olarak kullanılsa da uluslararası belgelerde dikkat edilecek bir görüş olarak geçmektedir. Örneğin 1966 Helsinki Kurallarının 5. maddesinde bu kriterler sayılırken, ön kullanıma şöyle bir atıf yapılmıştır; (Yücel Ö. , 1998, s. 122)

d)Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza suların genel kullanımı

1997 Sözleşmesi'nde de bu kriterler belirtilirken ön kullanım da sayılmıştır.

6. Maddede bu kriterler sayılırken şu şekilde ifade edilmiştir;

e) suyolunun mevcut ve potansiyel kullanımları

Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini, Adil ve Hakça Kullanım Doktrininin ortaya atılmasıyla birlikte çeşitli anlaşmalarda göreceli olarak dikkate alınacak bir görüş olarak kalmıştır. Ki uluslararası hukukta tek taraflı kıyıdaşa hak veren görüşler kısa sürede geçerliliğini yitirerek sadece anlaşmalarda dikkat edilecek hususlar olarak kalmaktadır.

2.6.2 Adil ve Hakça Kullanım Doktrini

Adil ve Hakça Kullanım Doktrini, diğer doktrinlerin kümülatif bilgi birikimi ile ortaya konulan, düşünsel ve yazınsal bağlamda daha çözümsel fakat pratikte ise çok daha karmaşık ve çok bilinmeyenli bir görüştür. Adından da anlaşılacağı üzere sınıraşan sular kapsamında doktrinin amacı ülkeler arası kullanımları eşitlemekten ziyade adil ve hakka dayalı olarak sağlamayı hedeflemektedir. Lipper doktrini şu şekilde tanımlamaktadır; “Adil kullanımı kıyıdaş devletlerarasında uluslararası nehir sularının, her birinin haklı ekonomik ve sosyalihtiyaçları uyarınca, hepsine azami fayda ve her birine asgari zarar verecek şekildebölüşdürülmesidir. (Sar, 1970, s. 299) Doktrinin adı bazı kaynaklarda makul ve adil kullanım olarak da geçmektedir. Bu nedenle doktrinin adını gerektiği yerlerde “makul ve adil” kullanım olarak da kullanılacaktır.

Doktrinde, daha önce de bahsettiğimiz üzere kullanımların/faydalanmanın derecesini belirleyen husus adil ve hakça olmasıdır. İşte bu adil ve hakça kullanım kıstası ise devletlerin sağladıkları yarar ve diğer kıyıdaşlara olan zararları ile ölçülmektedir. Sar, bu konuyu şu şekilde özetlemektedir; “Faydalanma hakkının makul ve adil kıstasına uyup uymadığı ise, suların kullanılmasından sağlanan yararlarla, diğer kıyıdaşlara verilen zararın, her durumun özel şartına göre, karşılaştırılması sonucunda tespit edilmektedir. (Sar, 1970, s. 297)

Adil ve Hakça Kullanım için açıklanması gereken nokta ise bu doktrinin

devletin ülkesi üzerinde bulunan sınırsız egemenlik hakkının zarar görüp görmediği ile alakalıdır. Öyle ki herhangi bir sebeple devletin sınırları içinden geçen akarsuyu kullanım hakkına doktrin kabulü ile müdahale edilebilmektedir. Bu bağlamda devletlerin egemen eşitliğine saygı, yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, uluslararası işbirliği, kuvvet kullanımı veya tehdidinden kaçınma üzerinde durulan ilkeler olmuştur. (Aktaş M. , 2004, s. 141)

Egemen eşitliğe saygı, yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, uluslararası işbirliği gibi hususlar her ne kadar Adil ve Hakça Kullanım Doktrini ile bağdaştırılsa da doktrin ile alakalı bu hususların devletlerin arasında olan uyuşmazlıklarla ilgili kısmı olduğu söylenebilir. Zira Adil ve Hakça Kullanım Doktrini de diğer doktrinlerde olduğu gibi “faydalanma hakkı” dolayısı ile suyun paylaşımını öngörür. Herhangi şekilde devlet egemenliğine, kuvvet kullanımına ya da tehdit unsurları dikkate alınmamaktadır. Yukarıda sayılan hususları devletler aralarında çözmesi gereklidir.

Uluslararası alanda Su Hukuku ile ilgilenen birçok hukukçu, adil ve hakça kullanım görüşünün bir hukuk kuralı olmadığı kanaatindedir. Öyle ki görüş içerisinde öne sürülen “adil olma” ve “makul kullanım” ve hatta “zarar vermeme” ilkeleri göreceli olarak değişkenlik arz etmektedir. Eserinde detaylı olarak açıklama yapan Sar, bu konuda Berber’in görüşünü şu şekilde eserinde belirtmiştir; (Sar, 1970, s. 309):

“Bu ilke milletlerarası hukuka aktarılamaz. Çünkü suların paylaşılmasında başvurulacak kıstaslar tamamen belirsizdir ve asıl önemlisi, bu kıstasların uygulanabilmesi bir “suları bölüştürme yetkisi” varlığına bağlıdır. Oysa milletlerarası hukuk uyarınca, ilgili tarafların dışında bu yetkiyi kullanabilecek üçüncü bir otorite yoktur. Şüphesiz taraflar bu yetkiyi üçüncü bir otoriteye tanıyabilir ya da kendi aralarında paylaşım üzerinde mutabakata varabilirler. Ancak bu paylaşımın temelinde, genel bir hukuk kuralından doğan hukuki bir vecibe değil her zaman bir antlaşma yatacağıdır.”

Her ne kadar Adil ve Hakça Kullanım Doktrini bir hukuk kuralı olarak görülme de uluslararası hukuk konusunda çalışmaları olan kurumlar ve bu

konudaki çalışmalar da bu doktrinden faydalanmışlardır. Zira uluslararası sistemde sınır aşan sular konusu birçok devleti ilgilendiren ve kesin çözüme kavuşturulması gereken bir konudur. Gerek bu konuda herhangi başka üzerinde mutabık kalınan hukuk kuralının olmaması, gerekse devletlerin sınır aşan sular konusunda hem en az zarar hem de en fazla kullanım ile anlaşmaya varabilmeleri bu doktrini önplana çıkarmıştır. Her ne kadar sınıraşan sular hakkında spesifik olarak ikili ilişkilerde çeşitli anlaşmalar yapılmış olsa da günümüzde halen bu konuya ait üzerinde tüm ulusların fikir birliğine vardığı bir hukuk kuralı bulunmamaktadır. Bu da yukarıda görüşü verilen Berber'i haklı çıkarmaktadır.

Fakat Uluslararası Hukuk Derneği (ILA), Birleşmiş Milletler (UN) gibi kuruluşlar sınır aşan sular konusunda çalışmalarını adil ve hakça kullanım görüşü üzerinden temellendirmeye çalışmışlardır. Örneğin 1966 yılında Helsinki'de aldığı kararlarda Uluslararası Hukuk Derneği sınır aşan sulardan faydalanma problemlerinde çözüm yolları kapsamında makul ve hakça kullanım görüşü temelinde şu kıstaslara değinmiştir; (INTERNATIONAL LAW ASSOCIATION, 1966)

- a) Her havza devletin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
- b) Her havza devletin su katkısı da dahil olmak üzere havzanın hidrolojik durumu,
- c) Havzayı etkileyen iklim,
- d) Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı,
- e) Her havza devletin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
- f) Her havza devletinde, havza sularına bağımlı nüfus,
- g) Her havza devletin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif imkânların maliyetlerinin karşılaştırılması,
- h) Diğer kaynakların mevcudiyeti,
- i) Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma,
- j) Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak bir veya daha çok havza devletine tazminat verme imkânları,
- k) Havza devletin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine

ciddi birzarar verilmeden karşılanabilme derecesi.

1997 yılında imzaya açılan Uluslararası Suyollarından Ulaşım Dışı Amaçlarla Faydalanmaya İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde de adil ve hakça kullanım konusuna önem verilerek 1966Uluslararası Hukuk Derneği konferansında da olduğu gibi adil ve hakça kullanıma ilişkin 6. Maddede şu kriterlere yer verilmiştir; (UNITED NATION, 1997)

- a. Coğrafi, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve doğal nitelikteki diğerfaktörler
- b. İlgili su yolu devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları
- c. Her bir devletteki su yoluna bağlı nüfus
- d. Bir su yolu devletinin kullanımlarının diğer su yolu devletine ya da devletlerine etkisi
- e. Suyolunun mevcut ve potansiyel kullanımları
- f. Suyolunun, su kaynaklarının, korunması, muhafaza edilmesi, geliştirilmesi ve kullanımda tasarruf ve bu amaçla alınacak tedbirlerin maliyeti
- g. Belirli bir planlanmış veya mevcut kullanımın karşılaştırılabilir değerdeki seçeneklerin varlığı

Belirtmek gerekir ki Adil ve Hakça Kullanım doktrinine göre yapılacak herhangi bir antlaşmada yukarıda verdiğimiz kriterler içinde bulunulan duruma göre özel olarak tespit edilip karşılaştırılması gerçekleştirilmelidir. Anlaşılacağı üzere uluslararası hukukta konu ile alakalı genel geçer bir hukuk kuralı bulunmamaktadır. Yazarların birçoğu ise bu durumun aşılması gerektiğini ifade etmektedir. Aktaş'ın aktardığına göre Stoll eserinde; "sınır aşan suların kullanımı konusunda uygulanacak hukuk kuralları, farklı iklimsel, jeolojik ve ekonomik özellikler taşıyan bütün havzalara uygulanabilecek soyutlukta tespit edilmelidir" demiştir. (Aktaş M. , 2004, s. 152) Elbette ki bu soyutlukta uluslararası alanda genel geçer hukuk kurallarının yapılması şimdilik imkânlı görünmemektedir.

Yukarıda sayılan nedenlerden ötürü Adil ve Hakça Kullanım Doktrininin uluslararası hukuk kuralı olma gibi bir durumu bulunmamaktadır. Ayrıca Sar'a göre belirli şartların yerine gelmesiyle teamülü hukukun ispatlanmasında başvurulabilecek antlaşmalar ise doktrini benimseyen bir teamili kuralın varlığını göstermekten uzaktır. Nitekim 5 özel antlaşma dışında doktrin unsurlarını öngören

hükümler taşıyan başka antlaşmalara rastlanmamaktadır. (Sar, 1970, s. 311)

Faydalanma hakkının unsurları da göz önünde tutulduğunda Adil ve Hakça Kullanım Doktrininin Mutlak Ülke Egemenliği ve Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrinleri gibi herhangi bir kıyıdaş taraftarı olup olmaması hususunda şüpheler mevcuttur. Zira zarar vermeme ve mevcut kullanımlara bakıldığında aşağı kıyıdaş devletler yukarı kıyıdaş devletlere oranla suyu erken dönemde kullandığından zarar vermeme ilkesi gereğince daha karlı çıkacağı gerçektir. Örneğin Mısır ve diğer kıyıdaş ülkeler arasında geçecek Nil Sularının paylaşımı konusunda Mısır, tarihsel süreçte Mısır halkının ön kullanımının olduğunu ayrıca bağımlı nüfusunun %90'ın üzerinde olduğunu vurgulayarak ayrıca iklimsel dezavantajını kullanarak adil ve makul kullanım kıstaslarına göre ayrıcalıklı olabilecektir. Elbette ki bu diğer kıyıdaşların istemediği bir durum olacaktır. Ve ayrıca hakkaniyete uygunluğu sorgulanacaktır.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 NİL NEHRİ ÜZERİNDE KIYIDAŞLAR ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR

3.2 Antlaşmalar Silsilesine Giden Yol

Geçmişten günümüze su yollarının toplumlar için ne kadar değerli olduğu konusu yadsınamaz bir gerçektir. Uygarlıkların, ekonominin, nüfusun ve dolayısı ile ihtiyaçların artması ise suya olan bağımlılığı fazlaştırmıştır.

Pamuk, İngiliz Sanayi Devriminin en önemli hammaddeleri arasındaydı. Britanya üzerinde geniş demiryolları, büyük limanlar ve Manchester gibi şehirlerde yapılan tekstil dokumacılığı Sanayi Devrimi'nin en önemli karakteristiğidir. Britanya, 1861 yılına kadar pamuk hammaddesini ABD'den temin etmekteydi. Amerikan pamuğu dönemin en kalitelisiydi ve İngiltere'de tekstil sanayisini beslemekteydi. 1861 yılında Amerikan İç Savaşı'nın patlak vermesi, İngiliz dokuma sanayisinin krize girmesine neden oldu. Bu savaşın kısa sürede bitmeyeceğini anlayan İngilizler, çok geçmeden pamuk hammaddesini temin edebilecekleri yeni pazarlar aramaya başladılar. (Bilenoglu, 2010, s. 150- 151)

Nil Nehri özelinde ise 19. yy ile birlikte gelişen ve değişen dünya sistemi, sömürgeci devletlerin hem insan hem de doğal kaynak bakımından farklı arayışlara girmesine neden olmuştur. 19.yy sonları ve 20. yy başlarına doğru Avrupalı sömürgeci devletler Afrika'da birçok ülkeyi sömürge haline getirmeye çalışıyor, bir kısmını da sömürge haline getirmişlerdir. Sömürge devletlerinden birisi olan İngiltere ise 1882 yılında Mısır'ı fiilen işgal altına almış, yönetimini kurmuş bulunmaktaydı. Hem kolonyal güçlerin elindeki potansiyeli kullanma çabaları hem de Amerikan iç savaşının getirmiş olduğu hammadde yetersizliği, kaynakların optimal kullanılmasını zorunlu hale getiriyordu. Nil Nehri ise özellikle Mısır'ın pamuk üretiminde yer alması nedeniyle kilit bir öneme sahipti. İngiltere ise bu pamuk üretim seviyesini korumak istemekteydi. Pamuğun İngiliz sanayi üretiminde başrol olması tüm bunların altyapısını oluşturmaktaydı ve böylece kolonyal devletler kendi sınırları ve kaynaklarını koruma amacıyla aralarında antlaşmalar yapmaya başladılar. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşımı Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 110)

3.3 1891 İngiliz-İtalya Protokolü

1891 yılına gelindiğinde kolonyal güçlerden olan Britanya ve İtalya, Nil Nehri sularının kullanımı için Mısır'a sınırsız bir erişim vermişlerdir. (Haftendorn, 2000) (Turton, 2000) Buna ek olarak İtalya, Büyük Britanya'ya Nil havzası üzerinde özellikle Atbara'da Nil suyunun akımına zarar verecek, sulama dahil hiçbir projeyi hayata geçirmeme garantisi verdi. (Ashebir, 2009, s. 74) Burada dikkat edilmesi gereken husus Etiyopya'nın kaynak ülke olarak Nil sularından herhangi bir paya sahip olmamasıdır. Bunda İtalya'nın Etiyopya işgali etkili olmuştur denilebilir. Fakat Etiyopya tarihsel süreç içerisinde bu protokolün geçerliliğini kabul etmeyecek, protokolün geçerliliğinin olmadığını savunacaktır.

3.4 1902 İngiltere-Etiyopya Antlaşması

1902 İngiliz- Etiyopya Antlaşmasında da Etiyopya, Mavi Nil'in kaynağı olan Tana Gölünde, Mavi Nil'de ve Sobat Nehri'nde Sudan'daki İngiliz yönetimi ile uzlaşmaya varmadan, nehrin sularını engelleyebilecek herhangi bir yapı inşa etmemeyi taahhüt etmiştir. (Kılıç, 2011, s. 11) Aynı tarihte eski Aswan Barajı Mısır tarafından inşa Ashebir, eserinde antlaşmayla alakalı olarak şu sonuçlara varmıştır; (Ashebir, 2009, s. 75-76) edilmiştir. (Turton, 2000, s. 4)

- a. Antlaşma artık var olmayan sömürgeci bir güç ile imzalanmıştır.
- b. Anlaşmanın Amharik versiyonu, Etiyopya'yı Sudan'a karşı değil İngiltere'ye karşı sorumlu tuttuğundan Etiyopya'nın yükümlülüğü kalkmıştır
- c. Antlaşma şu an geçerli sayılsa bile Etiyopya sadece Mavi Nil üzerinde hem suya müdahale etmeme ve baraj yapmama yükümlülüğünü almış oluyor. Tana gölü ve Sobat için sadece suyu kesmeme yükümlülüğü bulunuyor.

3.5 1906 İngiltere-Fransa ve İngiltere-Belçika Antlaşması

Mısır ve Sudan'ın Avrupa sanayisinde kullanılan pamuk üretiminin kısıtlanmaması amacıyla Avrupalı devletler birtakım antlaşmalar yapmaya devam etmiştir. Bu antlaşmalar çoğunlukla çift yönlüdür. Öyle ki Nil sularının paylaşımında İngiltere, kendi çıkarlarını da göz önünde bulundurarak, ayrıca

dönemin dünya gücü olarak, Mısır'a ayrıcalık tanımakta çekinmemiştir. Aynı zamanda da kademeli olarak Mısır'ın bölünmesi için birçok politika uygulamıştır diyebiliriz. Sudan halkının Mısır halkından ayrılması bunun bir göstergesidir diyebiliriz. İngiltere'nin Afrika'daki su politikası her ne kadar tüm ülkelerle anlaşma içinde gitmek olsa da Mısır'ı ayrıştırma politikası hep gündeminde kaldı. Çünkü parçala-yönet politikasının bir gereği olarak öncelikle Sudan Mısır'dan ayrıştırılmaya başlandı. Etiyopya ile kurulan iyi ikili ilişkiler sonucunda Mısır uluslararası alanda yalnız bırakılma ve İngiltere'ye mahkûm edilme politikası izlendi. Mısır diğer kıyıdaş devletlere karşı tek başına kalırken hem İngiltere'nin yönetme kapasitesi arttı hem de anlaşma olanakları azaltılarak olası Nil paylaşım konusu uzun süre ertelenmiş oldu. (Hassan & Al Rasheedy, THE NİLE RİVER AND EGYPTİAN FOREIGN POLİCY İNTERESTS, 2007, s. 31)

1906 yılına gelindiğinde Britanya, Fransa ve İtalya, Etiyopya'nın herhangi bir dahli olmadan aralarında bir antlaşma daha imzaladılar. Antlaşma ile Etiyopya alt havzasındaki suların paylaşımı yapılmıştır. Genel çerçevede antlaşma Britanya çıkarlarını korumak içindir.

1906 yılında yapılan bir diğer Antlaşma ise yine Britanya ile Belçika Kongosu arasındadır. Fakat bu antlaşmanın Fransa ve İtalya arasında yapılan antlaşmadan farkları bulunmaktadır. Bu antlaşmaya göre Britanya, Sudan'a Albert Gölü'nden gelen suların eksiltilmemesini içermektedir. Böylece pamuk üretimi için potansiyel tarım alanı olan Sudan'a ulaşan su miktarı güvence altına alınmış olmaktadır. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 113)

3.6 1925 İngiltere-İtalya Nota Teatisi

1925 yılına gelindiğinde Britanya'nın Nil Nehri kaynaklarından olan Tana Gölü'ne ilgisini izleyen İtalya, Etiyopya'dan kendi elde etmiş olduğu ayrıcalıkları İngiltere için kullanmayı teklif etmiştir. Bu nota teatisine göre İtalya elinde bulundurduğu imtiyazlar ile Mavi Nil üzerinde herhangi bir hidrolik çalışma yapmamayı garanti altına alıyordu. Ayrıca Mısır ve Sudan'ın Nil Nehri üzerindeki hakkını kabul etmiş oluyordu. (Kılıç, 2011, s. 11)

Etiyopya'nın nota teatisi hakkında görüşü net idi. Etiyopya tarafından yapılan ve teatinin kabul edilmediğini gösteren açıklamada; "Antlaşma için Britanya bizimle görüşmesi gerekiyordu. Bizim gölümüz hakkında farklı bir devlet ile yapılmasını beklemezdik" denilmiştir. (Ashebir, 2009, s. 77-78)

3.7 1929 Nil Suları Antlaşması

1929 Antlaşması, Britanya kolonileri olan Sudan, Tanzanya, Kenya ve Uganda ile Mısır Hükümeti arasında imzalanmıştır. Antlaşma, Nil Nehri sularının birimsel paylaşımı noktasındaki ilk antlaşma olduğundan bu konuda önem arz etmektedir. Geçmişte yapılan antlaşma ve mektup teatileri Nil sularına yapılacak müdahaleleri kapsarken bu antlaşma Nil sularını ülkeler arasında kullanım için paylaştırmaktadır. Fakat bu antlaşmaya Belçika kolonileri olan Zaire, Ruanda ve Burundi dahil değildir. (Turton, 2000, s. 5)

Mısır ve İngiltere arasında, Sudan ve havzadaki diğer İngiliz kolonileri (Uganda, Kenya, Tanzanya) adına ilk Nil Suyu Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma; belirli hacimsel su tahsislerini - Mısır'a 48 milyar m³/ yıl ve Sudan'a 4 milyar m³ / yıl - dâhil etti ve Mısır ile Sudan'ın Nil suyuna "doğal ve tarihi haklara" sahip olduğu inancını kurumsallaştırmaya yardımcı olmuştur. Etiyopya, Anlaşmanın bir parçası değildir ve onaylamayı reddetmiştir. (Cascão, 2009, s. 245) İngiltere'nin anlaşmaya tüm kolonilerini kattığını göz önünde bulundurduğumuzda Mısır'ın suya olan ulaşımını etkilerden uzaklaştırmanın önemini anlamış oluruz. Burada dikkat çeken ikinci konu ise İngiltere kolonilerinin Nil Havzası üzerinde oluşudur. Daha önce de değinildiği gibi İngiltere bir yandan Nil Havza devletlerini aynı paydada toplarken Mısır'a ayrıcalıklar sunarak diğerlerinin gelecekteki anlaşma şanslarını ortadan kaldırmapolitikasını sürdürmüştür diyebiliriz.

1929 Antlaşmasına göre Mısır'ın bu antlaşma dolayısı ile kazanmış olduğu hakları şu şekilde sıralayabiliriz; (Ashebir, 2009, s. 78)

- d. Mısır'ın payı 48 milyar m³ iken Sudan'ın payı 4 milyar m³'tür
- e. Kışlık ürünler için hayati önem taşıyan Nil Nehri'nin mevsimlik akışının tamamı Mısır'a ayrılmıştır
- f. Mısır yukarı akışları izleme hakkını verilmiştir

g. Mısır, yukarı havza devletlerinin rızası olmadan proje geliştirme hakkını aldı

h. Mısır, çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek her türlü inşaat projesinin veto etme hakkını elde etmiştir.

Mısır, bir yandan bağımsızlık çabaları verirken bir yandan da sağlamış olduğu hakları korumayı amaçlıyordu. Bunun için de “tarihsel haklar” olarak nitelendirilen düşünceden besleniyordu. Mısır’ın savunduğu bu düşünce, aynı zamanda daha sonra Mısır’ın Etiyopya karşısında savunacağı “ön kullanımın üstünlüğü” tezinin de alt yapısını oluştuyordu.

1929 Antlaşması konusunda unutulmaması gereken nokta Etiyopya’nın antlaşmaya dahil edilmemiş olmasıdır. Hassan ve Rasheedy’e göre de 1922-1952 arasında Nil suları konusunda Mısır dış politikasında iki önemli saik bulunmaktadır. İlk olarak Sudan ile ikili ilişkilerini korumaya odaklandı. Devam eden ve korunan iyi ikili ilişkiler Mısır için kazanılmış hakların korunması olarak yorumlanmıştır. İkinci olarak ise 1929 Mısır-İngiliz Nil Nehri Antlaşması, Mısır için birincil çıkar manasına gelmiştir. Çünkü bu antlaşma Nil sularının kesin paylaşımını sağlamaktaydı. (Hassan & Al Rasheedy, The Nile River And Egyptian Foreign Policy Interests, 2007, s. 33-34) Antlaşma sonrasında Eski Aswan Barajı üçüncü kez yükselerek 5,3 milyon m³ hacmine çıkarılmıştır. (Turton, 2000, s. 5)

1929 Antlaşmasıyla ilgili olarak bir kez daha hatırlamak gerekir ki Etiyopya bu antlaşmaya dahil değildir. Ve gelecek dönemde de antlaşmaya karşı çıkacaktır. Kaynak ülke olarak Etiyopya’nın bu ve benzer antlaşmalar dışında bırakılması, özellikle Mısır’ın Nil Nehri Havzasında herhangi bir rakip istememesinden kaynaklıdır. Ki bunu tarihsel süreçte Eritre’nin bağımsızlığı döneminde de açıkça görebilmekteyiz.

3.8 1959 Nil sularının paylaşımı Antlaşması

1959 Nil Suları Antlaşması, bağımsızlığını kazanan Mısır ve Sudan arasında yapılmıştır. 1929 Antlaşmasında olduğu gibi bu antlaşmada da Etiyopya herhangi bir şekilde antlaşmaya dahil edilmemiş olup Beyaz Nil’i besleyen Burundi, Tanzanya, Uganda gibi kıyıdaş devletler de antlaşmaya dahil edilmemiştir.

Cemal Abdülnasır, Sudan'ın yumuşak politika izlemesini fırsata dönüştürüp, Aswan Barajı projesine meşruiyet sağlamak ve Sudan'ın itirazlarını azaltmak için Sudan'ın su depolama ve sulama kanalları yapımına yardım etti. İki ülke ilişkilerindeki bu yumuşama 1959 yılında 'Nilsularının tam kullanımı' çerçevesinde yeni bir antlaşmaya imza atılmasına zemin hazırladı. Busayede 1929 Antlaşması'na göre Nil paylaşımında en yüksek seviyedeki su oranına her iki taraf da ulaştı. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 114-115) Elbette ki antlaşmayı imzalayan iki devletin de çıkarları göz önünde bulundurularak sözleşme imzalanmıştır. Bu antlaşmada Mısır, 1929 Antlaşması'na göre elde ettiği 48 milyar m³ suyu 55,5 milyar m³'e ve Sudan ise 1929 Antlaşmasından elde ettiği 4 milyar m³ suyu 18,5 milyar m³'e yükseltmişlerdir. Elbette ki bu yeni antlaşma diğer kıyı ülkeleri tarafından itiraza uğramıştır. Ve paylaşımın yeniden yapılması istenmiştir. (Aydın, 2009, s. 9) Antlaşmanın içeriği faydalanma haklarının sadece yükseltilmesi değildir. Nil Nehri üzerinde birçok alanda çalışma gerçekleştirebilmek için adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu maddeler özellikle gelecekteki kullanımları garantilemek ve havza ülkelerinin kullanımlarına engel olmak amaçlanmıştır. Antlaşmanın diğer maddelerinden genel olarak şu şekilde bahsedebiliriz; (Ashebir, 2009, s. 82-83)

- a. Mısır ve Sudan'ın edinilmiş hakları sırasıyla 55 BCM ve 18,5 BCM'dir.
- b. Yıllık ortalama Nil akışının miktarına ilişkin anlaşmazlık çözüldü ve Mısır'daki Aswan Yüksek Barajı'nda ölçülen yaklaşık 84 BCM olduğu kabul edildi.
- c. Anlaşma Mısır'a Aswan Yüksek Barajı'nı inşa etme hakkını verdi. Bu baraj, yıllık Nil Nehri akışının tamamını depolayabilir.
- d. Anlaşma ayrıca Sudan'a Mavi Nil üzerinde Rossaries Barajı'nı inşa etme ve Nil payını tam olarak kullanana kadar diğer sulama ve hidroelektrik santralleri geliştirme hakkını da verdi.
- e. Buharlaşma ve diğer faktörlerden kaynaklanan ortalama yıllık depolama kayıplarının yaklaşık 10 milyar m³ olduğu tahmin edilmiştir. Bu miktar, tahsis edilmeden önce Nil nehrinin veriminden düşülecektir.
- f. Sudan, Mısır ile anlaşarak Beyaz Nil nehrinin bataklıklarındaki kayıpları önleyerek Nil nehrinin verimini artıracak projeler inşa

edecekti. Maliyet ve bu projelerden elde edilen net getirilerdeki herhangi bir artış, aralarında eşit olarak bölünecektir. Geriye kalan kıyıdaş devletlerden Nil su kaynağı hakkında talepler gelirse, hem Sudan hem de Mısır birlikte yanıt verecekti.

- g. İddialar devam ederse ve Nil sularının başka bir kıyıdaş devletle paylaşılması gerekseydi, Mısır ve Sudan bu iddiaları ortaklaşa değerlendirecek ve birleşik bir konuma ulaşacaktı. Eğer pozisyonları Nil sularının bir kısmını bir veya daha fazla kıyıdaş devlete tahsis etmeyi içeriyorsa, tahsis edilen kısım Sudan ve Mısır'ın hisselerinden düşülecekti.
- h. İki ülke arasındaki teknik iş birliğini sağlamak için kalıcı bir ortak teknik komisyon kurulacaktı. (Ashebir, 2009, s. 82-83)

1959 Nil Nehri Suları Paylaşımı Antlaşması'nın özellikle Mısır için ciddi sonuçları doğmuştur. Özellikle başta bulunan Cemal Abdülnasır'ın planlamaları dahilinde Aswan Barajı'nın inşasına olan hazırlıklar ve diğer kıyıdaş ülkelerin kullanım dışı bırakılması sadece havza ülkeleri alanında değil uluslararası alanda Mısır'ın yalnız kalmasına neden olmuştur. Aynı yıllar içinde İsrail'in Filistin toprakları üzerinde devletleşmesi, Arap milletlerini harekete geçirmiştir. Cemal Abdülnasır'ın Mısır'ı hazırladığı uluslararası role göre hareket eden Mısır güçleri, bir Yahudi devletini istememiş ve Batılı güçlerin tepkisini çekmiştir. Yaşanan uluslararası gerginlik ile de başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa gibi devletler Mısır'a olan kredi desteklerini geri çekmiştir. Bu tarihlerde Abdülnasır Süveyş Bunalımı olarak anılacak Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi hamlesini gerçekleştirmiştir. (SERBEST, 2017, s. 699-700)

Bunalım sürecinde SSCB'den destek alan Mısır, soğuk savaş dönemine tekabül eden bu süreçten denge siyaseti sayesinde kârlı çıkmayı başarmıştır. (Sander, 1996, s. 270-271) SSCB'nin vermiş olduğu kredi ile birlikte 1959 Antlaşmasının da imzalanması, Mısır'ın bunalımın içinden Nil sularını da garanti ederek çıkmasını sağlamıştır. Mısır artık hem Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ile seyrüseferde hem Nil Nehri sularının kullanımı sayesinde seyrüsefer dışı kullanımlarda etkili bir aktör olma yoluna girmişti. İngiltere'nin sömürgesi konumundayken tarım ve özelinde pamuk üretimine olan yatırımlar neticesinde bu konuya özellikle önem veren Mısır, Avrupa ekonomisine pamuk sağlamayı hedefliyordu. Böylece dolaylı olarak ülke halkı tarımla uğraşan ve üretimde Nil

suların daha çok bağımlı hale geldi.

Türkiye Uluslararası Büyük barajlar Komisyonu'nun aynı dönemde Aswan Barajı için hazırlamış olduğu raporda yukarıda değinilen SSCB kredisine değinilmiştir. Raporda SSCB ile baraj için iki farklı anlaşma sağlandığına ve alınan kredilerin SSCB'den inşaat makine, araç ve teçhizatı, inşaat malzemesi ve daimî santral ve nakli için malzeme alımında kullanılacağını bildirmişlerdir. Kredi tutarından ayrıca SSCB'den teknik yardımlar için pay ayrılacağı da raporda geçmektedir. (Noyan, 1963, s. 25)

1959 Antlaşması ve dâhilinde yapılan Aswan Barajı'nın getirileri ise daha farklıdır. Aswan Barajı'nın bugünkü konumunda Sudan sınırı civarlarında kalan Halfa Vadisi halkı artık bulunmamaktadır. Mısır, projenin gerçekleştirilebilmesi için Sudan yönetiminden buradaki halkın göç ettirilmesini istemiştir. Sudan ise halkın göç maliyeti ve yaşam standartları için belirli bir bedel ödenmesi gerektiği bildirmiştir. Beynelmilel Büyük Barajlar Komisyonu, raporunda bu konuya da değinmiştir. Raporda konuyla alakalı şu bilgilere yer verilmiştir; “Rezervuarın umumi sathı 5.000 km'dir. Baraj Gölü dolunca Sudan'da 50.000 nüfuslu Halfa Vadisi şehri su altında kalacağından bu şehrin nakli için Mısır Sudan'a 15 milyon sterlin ödemektedir. Ayrıca Mısır'ın Nubian mıntıkası su altında kalmakta olup buradaki köyler Aswan'dan 60 km şimaldeki Komomba ive 160 km şimaldeki Esna civarına nakledilmektedir.” (Noyan, 1963, s. 20)

Sonuç olarak 1959 Antlaşması, mansap kıyıdaş devletleri dışarıda bırakarak sadece Mısır ve Sudan arasında imzalanan bir anlaşmadır. Ve Nil Nehri sularından faydalanma haklarını sadece bu iki ülkede görmektedirler. Her ne kadar diğer kıyıdaş ülkelerin itirazı olsa da uygulamaya koyulan antlaşmanın getirileri olarak Süveyş Bunalımı, Aswan Barajı gibi konular gösterilebilir. Mısır ve Sudan tarafından bakıldığında ise bu antlaşma ile birlikte “tarihsel kullanımın üstünlüğü” görüşü tamamen sabitlenmiş olmaktadır. Diğer kıyıdaş ülkelerin fiili bir karşılık verememesi ise çoğunun iç karışıklık yaşamaları nedeniyledir. Bu süreçten sonra özellikle Mısır, imzalanan diğer anlaşmaları da örnek göstererek 1959 Antlaşmasının maddelerinden daimî olarak faydalanabileceğini iddia edecektir.

3.9 2010 İş Birliği Çerçeve Antlaşması

Nil Havzasında bulunan on bir devlet, en son yapılan antlaşmadan sonra

ekonomik ve endüstriyel gelişimlerini tamamlamak için ekonomik büyümeye devam etmişlerdir. Her ne kadar Viktorya ve Albert Gölleri bölgesinde bulunan mansap ülkeler bağımsızlık mücadeleleri ve ardından iç karışıklıklarla uğraşsalar da Nil sularından faydalanma konusunda Mısır ve Sudan'ın arasında imzalanan 1959 Antlaşmasını kabul etmemişlerdir.

Buna ek olarak havza ülkeleri hem Nil sularının daha optimal kullanımı için hem de tarımsal ve sanayi kullanımlarını artırabilmek için çalışmalar başlatmıştır. Geçmişte başarılı olamayan Hydromet ve TECCONILE gibi projelerin ardından 1999'da Nile Basin Initiative (NBI) kurulmuştur. Halen devam eden NBI projesi birçok başarılı çalışmaya imza atmıştır. NBI'e halen 10 havza ülkesi destek vermektedir. Bunlar; Burundi, Kongo, Mısır, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Güney Sudan, Sudan, Tanzania, Uganda ve gözlemci statüsündeki Eritre'dir. (Nile Basin Initiative, 2021) NBI, Nil Havzasında etkili kullanımı destekleyebilmek ve iş birliği çalışmaları başlatabilmek için bir antlaşma hazırladı.

NBI'nin himayesi altında, kıyıdaş devletler Nil Nehri Havzasını yönetmek için kalıcı yasal ve kurumsal bir çerçeve olacağına inandıkları şeyi geliştirmek için çalışmaya başladılar. Bu anlaşmaya İş birliği Çerçeve Anlaşması (CFA) adı verildi. CFA, Nil yönetişimi hakkındaki tartışmaların sonlanabilmesi için eşitlikçi su tahsisi ve su güvenliği kavramına yoğunlaştı. CFA, 10 Mayıs 2010 tarihinden itibaren imzaya hazır; Burundi, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Tanzania ve Uganda imzaladılar ve Etiyopya parlamentosu bunu onayladı. Bununla birlikte, Nil Nehri sularına ilişkin “kazanılmış haklarının” korunmayacağını savunan Mısır ve Sudan imza atmaktan geri durdular. Buna dayanak olarak da antlaşmanın 14. Maddesinin b bendini gösterdiler. Zira 14. Maddeni b bendi: “Nil Havzası devletleri işbirliği ruhu içinde” kavramı geçiyordu. Mısır ve Sudan bunun yerine b bendi için: “diğer herhangi bir Nil Havzası Devletinin su güvenliğini ve mevcut kullanım ve haklarını önemli ölçüde etkilememek” önerisinde bulundular. Bu ifade, “mevcut kullanım ve haklar” ifadesinin Nil Suları Anlaşmaları tarafından oluşturulanlar da dahil olmak üzere önceki haklar kavramını sağlamlaştıracığını ve tahsisi karakterize eden eşitsizliği ve adaletsizliği etkin bir şekilde koruyacağını savunan yukarı nehir kıyısı devletleri tarafından reddedildi. (Kimenyi & Mbaku, 2015)

Mısır ve Sudan'ın bu anlaşmayı imzalamamasında elbette ki savundukları “tarihsel ve mevcut kullanımın üstünlüğü” görüşü yatmaktadır. Oysa diğer havza devletleri suların adil ve hakça paylaşım yapılmasını istemektedirler. Bunun bir neticesi de Etiyopya'nın Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) projesini oluşturması ve çalışmalara başlamasıdır. Ayrıca Burundi, Ruanda, Kongo gibi diğer kıyıdaş devletler de Nil sularını elektrik üretiminde kullanmayı sağlayacak çalışmalar için aralarında anlaşmalar imzalamışlardır. Fakat burada daha ön planda olan çalışma Etiyopya'nın günümüzde neredeyse sonuna geline GERD projesidir. GERD projesi Etiyopya tarafından 2010 İş birliği Antlaşmasının adil ve hakça kullanım ilkelerine dayanarak; Nil sularının ortalama %85'ine kaynaklık etmesi, daha önceki kullanımlarına olan yasaklamalar, nüfusal büyüme ve ülkenin elektriğe olan ihtiyacı gibi nedenlerle oluşturulmuştur. Proje bitiminde Etiyopya'nın hedefi ise ülkesinin sanayi gelişimini tamamlamak ve çevre ülkelere elektrik ihraç edebilmektir. Projenin başarıyla sonlanması halinde Etiyopya Afrika'daki en büyük elektrik ihracatçısı olarak karşımıza çıkacaktır.

Dolaylı olarak Mısır ise Etiyopya'nın bu projeyi gerçekleştirmesini istememektedir. Etiyopya'nın Afrika'da ekonomik olarak bir rakip haline gelmesi bir yana elektrik üretimi için doldurulacak barajın geçici de olsa tutacağı sumiktarı dev boyutlara ulaşacaktır. Doldurulma aşamasında ise Mısır tarım alanları oldukça fazla zarar görebilmektedir. Özellikle İskenderiye bölgesinde oluşabilecek tarım arazisi kaybı fazlaca olacaktır.

Sonuç olarak 2010 İş birliği Çerçeve Antlaşması, havza devletlerinin bir araya gelerek oluşturabildikleri nadir antlaşmalardan biridir. Hyrdromet ve TECCONILE gibi kuruluşların ardından gelen iş birliği kurumu olan Nile Basin Initiative, çalışmalarının meyvesini 2010 yılında vermiştir. Havza ülkeleri arasında görüş farklılıkları olmasına rağmen belirli bir kısmının ortak paydada buluşabilmesi gelecekte de iş birliği ve çözüm çalışmaları için yol olduğuna işaretler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HİDRO-HEGEMONYA VE MİSİR’İN NİL NEHRİ ÜZERİNDEKİ HEGEMONYASI

4.1 Hegemonya, Hidro-Diplomasi ve Hidro-Hegemonya Nedir?

4.1.1 Hegemonya Kavramı ve Hegemonik İstikrar

Hegemonya kavramının ortaya çıkışı Machiavelli ve hatta daha da eskiye dayanmaktadır. En temeldeki anlamı üstünlük kurmak/elde etmek olarak tanımlanabilmektedir. Tabii ki sosyal bilimlerdeki diğer kavramlarda olduğu gibi çeşitli kişilerin farklı tanımlamaları da mevcuttur. Örneğin Machiavelli bu kavramı “güç” ile bağdaştırmış ve gücün diğer ülkeler üzerinde üstünlük/baskı kurma aracı olduğunu belirtmiştir. (Güler, 2019, s. 82)

Diğer bir tanımlamada ise hegemonya, sosyal bir sınıfın diğerleri üzerinde kanunlar/kurallar dahilinde açıklananların ötesinde güç uygulayabilmesidir. (Zeitoun & Warner, 2006, s. 437-438)

Hegemonya kavramı Antik Yunan Döneminden bugüne evrimleşerek gelmiştir. Günümüzde hegemonya denildiğinde akla gelen en önemli isimlerden birisi de Antonio Gramsci olarak bilinir. Gramsci ise bu kavramı siyasal birzeminde topluma indirgeyerek siyasal olgunun, sadece devlet katında değil, tüm toplumsal ilişkileri kapsayıcı bir şekilde var olduğunu ifade etmesi şeklinde açıklamıştır. (Güler, 2019, s. 18) Tabiidir ki gerek toplumsal alanda gerek uluslararası alanda bu kavram bir tarafın ötekiler üzerinde baskı kurabilme, güç uygulayabilme ya da kendine yapılabilecek fiili ya da diplomatik yaptırımları engelleyebilme seviyesi olarak görünmektedir.

Uluslararası ilişkiler alanında kavram Realist kuramcılara göre “güç” ile ilişkilendirilmiş ve bir konudaki faydanın sıfır toplamı bir oyun üzerinden algılanmasını sağlamıştır. Neorealist yaklaşımda ise sıfır toplamı oyun alanında ortaya çıkan ve en çok “güç” sahibi olan devlet eğer hegemon konumundan ayrılırsa anarşi yeniden baş gösterecektir. Bu istikrarın sağlanması için hegemon hem kendi faydası hem de diğer tarafların faydası için kontrolü elinde bulundurmalıdır.

Hegemonik istikrar ise burada kendini göstermektedir. Birçok teorisyen uluslararası alanda ya da belli bir bölgede hegemon olmasını, olmamasına tercih etmektedir. Herhangi bir konuda, bölgede lider bulunmaması o konuda/bölgede istikrarsızlığın hakim olacağını söylemiştir. (Akyol & Ulutürk, 2007, s. 70)

Hegemonik istikrar teorisinde hegemon, sadece şekil olarak “güç” barındırmamaktadır. Hegemon devletin uyguladığı ya da uygulayacağı politikalara göre liderlik yapısı da değişmektedir. Burada en genel anlamda belirtilen üç hegemonik şekil bulunmaktadır. İlk hegemon şekli “yardımsever” hegemonudur. Yardımsever hegemon gücünü bölgesindeki sorunların çözümü, arabuluculuk ya da yararlı kural koyma tarzında gösterir. İkinci şekilde ise “zorlayıcı” bir hegemon karşımıza çıkmaktadır. Zorlayıcı şekilde hegemon, gücünü askeri anlamda kullanabilmekte, kuralları kendi faydasına göre koymakta ya da diğer taraflara herhangi bir fayda sağlamamaktadır. Bu iki zıt şekilde bulunan türlerin yanında bir de ortada yer alan hegemon şekli vardır. Burada ise hegemon kendi çıkarları dahilinde genel çıkarları da gözetmektedir. (Snidal, 1985)

4.1.2 Hidro-Diplomasi ve Hidro-Hegemonya Kavramı

Hidro Diplomasi ya da diğer bir deyişle hidropolitika genellikle çeşitli havza bölgeleri ülkelerinde geliştirilen ve sulardan faydalanmayı hedefleyen politikalardır. Coğrafyaları gereği aynı su havzasında bulunan devletler, devam eden uluslararası diplomasi haricinde sadece havzaya özel bir diplomasi belirlemeleri gerekmektedir. Çünkü uluslararası alandaki politikaları havza içindeki politikalarla bağdaşmayabilir.

Havza devletlerinin uygulamaya koydukları ve hidro-diplomasi olarak adlandırılan bu politikalar aynı zamanda süreç içinde havza içindeki hegemonu da belirleyecektir. Diğer tarafların (ya da hidro-diplomasi anlamında kıyıdaşlar) havza içerisinde bir hegemonun gölgesi altında olması daha rahat davranabilme avantajını sağlamaktadır. Fakat bu hareket çerçevesi hegemonun “yardımsever” olarak geliştiği hegemonya sisteminde geçerlidir. Aksi takdirde hegemonun olumsuz olması ilerleyen süreçte çatışmanın kaçınılmaz olmasını beraberinde getirir. (Zeitoun & Warner, 2006, s. 439)

Nil Nehri özelinde konuya bakıldığında tarihsel süreçte oluşmuş bir Mısır

hegemonyası görülmektedir. Heredot'un "Mısır, Nil Nehrinin hediyesidir" diye tanımladığı zamanlardan bu yana Nil Nehri üzerinde büyük derecede söz sahibi olan ikinci bir devlet görülmemiştir. Mısır ise bu hegemonik gücünü çoğu zaman olumsuz biçimde kullanmıştır. Özellikle kolonyal dönemde yapılan antlaşmalar, Mısır'ı Nil Nehri üzerinde diplomasi yönünden bir hegemon olarak ortaya çıkarmış, belirli bir döneme kadar ise askeri gücünü de bu hegemonik sürece dahiletmiştir.

Su paylaşımı veya kullanımı noktasında havza devletlerinin yapacağı herhangi bir değişim, diğer kıyıdaşları doğrudan etkileyebileceği için asimetrik güç ilişkilerinde paylaşım sorunları oldukça önemli bir yeri kapsar. Her ne kadar havza hegemonu çeşitli alanlarda diğer kıyıdaşlardan daha güçlü olsa da bu diğer kıyıdaşların da güçsüz olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca durumun stabil olmaması statükonun da değişebileceği anlamını taşımaktadır. Unutulmaması gereken bir diğer konu ise coğrafi nedenlerden dolayı her havzanın kendine özgü bir durumu olmasıdır. Bu kendine özgü durum, aynı zamanda uluslararası alanda hukuk kuralının olmamasını açıklamaktadır. (Cascao & Zeitoun, 2010, s. 30)

Hegemon olan kıyıdaş, hegemonluk sürecini, diğer bir deyişle statükoyu korumak için bazı kavramlara ya da avantajlara başvurmaktadır. Bu kavramlar Cascao ve Zetioun'un eserinde açıkça ortaya konularak sistemleştirilmiştir. Bu kavramlar; Coğrafi Güç, Maddi Güç, Pazarlık Gücü ve Fikirsels Güç'tür. Ve bu kavramlar hidro-hegemonyanın dört ayağıdır. (Cascao & Zeitoun, 2010, s. 31)

a) Coğrafi Güç; tamamen kıyıdaşın/ülkenin konumu ile alakalıdır.

Figure 2: Hidro Hegemonya'da Gücün Dört Ayağı

Kıyıdaşın aşağı kıyıdaş ya da yukarı kıyıdaş olması, coğrafi güç bakımından oldukça fazla önem arz etmektedir. Böylece kıyıdaşlar, diğer kıyıdaşların su

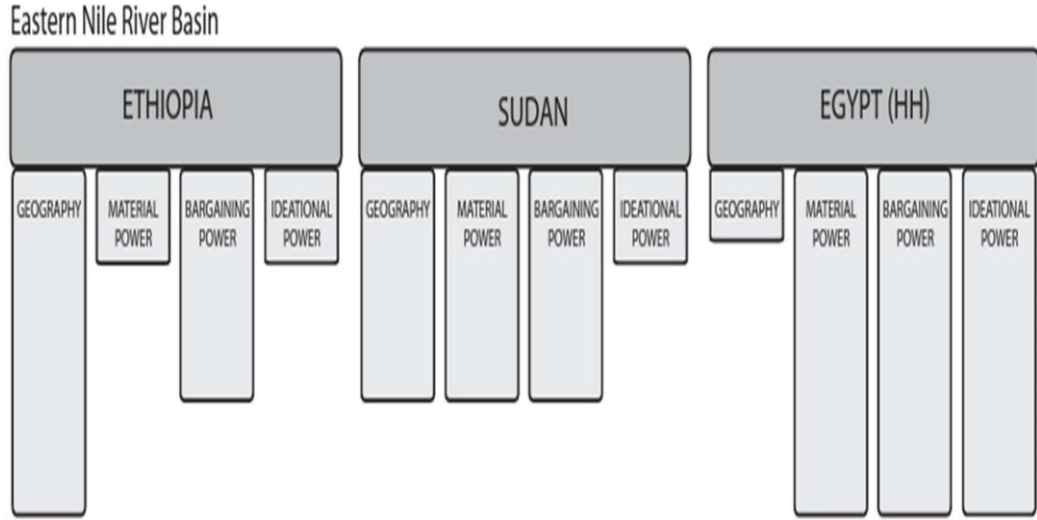
kullanımını etkileyebilmekte, ya da mağdur duruma düşebilmektedir. Bundan dolayı hidro-hegemonyanın oluşumundaki temel ayaklardan birisi coğrafik güçtür. (Cascao & Zeitoun, 2010) (Zeitoun & Warner, 2006)

b) Maddi Güç ise kıyıdaşların bulundurdıkları askeri, ekonomik, teknolojik vb. gücü simgelemektedir. Ayrıca uluslararası maddi güç de buna dahil olmaktadır. Özellikle kıyıdaşların nehir üzerindeki kullanımlarını etkileyebilecek baraj yapılması, hukuk kurallarını harekete geçirme vb. durumlarda önemini gösteren uluslararası maddi güç, hegemonun oluşması ve statükonun sürdürülmesinde ön plana çıkmaktadır. (Cascao & Zeitoun, 2010) (Zeitoun & Warner, 2006)

c) Pazarlık gücü ise havza ülkelerinin anlaşma sağlama yetenekleri ile alakalıdır. Bu pazarlık gücü sayesinde kıyıdaşlar yapılabilecek anlaşmaların içeriğini, zamanını, yaptırımlarını vb. belirleyebilmekte ya da etkileyebilmektedirler. (Cascao & Zeitoun, 2010) (Zeitoun & Warner, 2006) Pazarlık gücü ve son güç şekli olan fikirsel güç “soft power” olarak adlandırılan yumuşak güce örnek gösterilebilir.

d) Fikirsel Güç daha çok kıyıdaşların kullanım haklarını meşrulaştırması üzerine kurulmuştur. Burada kıyıdaşlar hem kendi toplumuna suyun kullanımı ile ilgili fikirler empoze etmeye çalışır. Örneğin Nil Nehri özelinde Mısır’ın anayasasında Nil’in korunması ile ilgili kanunbulunması, tarihsel olarak hikayeleri ve varoluş serüveni oluşturmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan Etiyopya’nın diğer kaynak ülkelere suyun kullanımı ile ilgili kullanım hakkına dayalı fikirler sunması da buna örnektir. (Cascao & Zeitoun, 2010) (Zeitoun & Warner, 2006)

Burada gösterilen hidro-hegemonyayı ayakta tutan ayaklar yani coğrafik, maddi, pazarlık ve fikirsel güç her havza durumuna göre değişiklik göstermektedir. Ve belirli bir birim olarak ifade edilmeleri zordur. Her kıyıdaş belirli ölçülerde bu güçlere sahiptir fakat görece en fazla güce sahip olan kıyıdaş hegemon olarak varlığını sürdürebilir. Aşağıda yine Cascao ve Zeitoun’un (Cascao & Zeitoun, 2010) eserinden faydalanılan karşılaştırmalı hidro-hegemon çizimleri verilmiştir;

Şekil 1: Etiyopya, Sudan ve Mısır'ın Hidro Hegemonik Güç Karşılaştırması

Buradan görülmektedir ki Etiyopya, kaynak ülke olarak coğrafik güce Sudan ve Mısır'dan daha fazla sahiptir. Ancak Etiyopya ve Sudan'ın askeri, ekonomik ve teknolojik gücünün Mısır'a göre düşük olması, Mısır'ın uluslararası alanda destekleyicisinin fazla olması hidro-hegemonyanın Mısır'da olmasını sağlamıştır.

Hidro-hegemonlar içerisinde bulundukları statükoyu korumak için bazı kavramlara başvurumaktadırlar. Hidro-hegemonyanın oluşması için belirtilen dört ayak temelde var olan statükoyu belirlerken, statükoyu korumak için baş vurulan politikalar farklıdır. Bunlar ise güvelikleştirme, bilgi inşası, yaptırım retoriği, zorlayıcı kaynaklar, uluslararası destek ve kıyı konumudur. Zeitoun ve Warner'ın (Zeitoun & Warner, 2006) açıkladığı bu kavramların içeriği ise şu şekildedir;

a) Güvenlikleştirme; içinde bulunulan konunun milli güvenlik meselesihaline getirilerek olağan kural ya da kanunlar dışında önlemler alınmasını sağlamaktadır. Güvenlikleştirme, konuyu vatana ihanet ile eşdeğer biçimlere dahi taşıyabilmektedir.

b) Bilgi İnşası; hidropolitika düzeyinde konu ile alakalı farklı bakış açılarının farklı kesimlerle birleştirilip yayılmasını içermektedir. Bu bilgi inşası hem bilime dayalı hem de popüler söylemlere dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu bilgi inşası aynı zamanda bilgiyi üreten tarafa daha fazla manevra alanı oluşturmaktadır.

c) Yaptırım Retoriği; kıyıdaşların hidro-politik güçlerini kullanarak özellikle maddi güçlerini kullanım söylemi ile yapılan tehditlerdir. Özellikle askeri gücün kullanımına yönelik olan bu söylemler, güvenlikleştirme stratejisi ile birlikte kullanılmaktadır.

d) Zorlayıcı Kaynaklar; daha çok uluslararası sistemde oluşmuş hukuk kurallarının kıyıdaşlar arasında bir güç unsuru olarak kullanılmasında etkilidir. Örneğin Mısır'ın 1959 anlaşmasını kullanmasına karşılık Etiyopya'nın 1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşmesi maddelerini kullanması zorlayıcı kaynaklara örnek olarak gösterilebilir.

e) Uluslararası Destek; kıyıdaşların belirli şartlar altında destekledikleri daha büyük uluslararası güçleri baz alarak uyguladıkları politiklardır. Herhangi bir kıyıdaşın havza içerisinde yapacağı barajlara siyasal ve ekonomik destek bulması, ya da hidro-hegemonun yaptırım söylemlerinde uluslararası alanda aldığı askeri desteklerden bahsetmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

f) Kıyı konumu; şüphesiz ki hem hidro-hegemonun hem de diğer tarafların havza içinde bulundukları konum fazlasıyla önem arz etmektedir. Özellikle Nil Nehri baz alındığında hidro-hegemon olarak görülen Mısır'ın aşağı kıyıdaş olması, Etiyopya'nın kaynak ülke olması gibi faktörler hegemonyanın oluşumunda oldukça fazla etkilidir.

4.2 Mısır'ın Nil Nehri Üzerindeki Hidro-Hegemonyası

4.2.1 Eski Çağlar ve Nil – Mısır İlişkisi

Nil Nehri, Mısırlılar için bulunmaz bir fırsat, kutsal bir hediye idi. Nil'i bir tanrı olarak görüyorlar, kurban veriyorlar, dua ediyorlardı. Bazı eserlerde tanrı olarak gördükleri Nil'in bereketini tasvir için büyük dolgun memeli bir erkek ya da siyah tenli on altı çocuklu yaşlı bir adam olarak tasvir ediyorlardı. (Özer, 1987, s. 12-13) Yöneticileri ise Nil yani tanrı ile iletişim kurabilen biri olarak sıfatlandırılıyordu. Firavunlar gerek Nil ile konuşuyor gerek Nil'e dua ediyor ya da onun için kurban verebiliyordu.

Burada sürekli nüfussal büyüme olduğundan bir sonraki göç yerine gitmeyen halk ile son yerleşim yerine göç eden halk "Güney Krallık" ve "Kuzey Krallık" adı altında yönetimce birleşik fakat yerleşim olarak ayrı devletlerini

kurmuşlardır. Bu dönemdeki Mısır, köleci bir devlet olarak karşımıza çıkar ve ekonomileri köleciliğe bağlıdır. Üretim köleler vasıtasıyla olur. Diğer bir geçim kaynağı ise savaşlardır. Mısır aristokrasisi savaş ile ayakta kalabiliyordu. Bu nedenle sürekli savaş halinde olmak aynı zamanda Mısır'ın fethedilmesini kolaylaştırmıştı. MÖ 30 yılında bir Roma eyaleti oldu ve Roma ikiye bölünürken Bizans toprakları içinde kaldı. Feodalizm de Bizans'ın bir getirisi oldu. (Ataöv, 1975, s. 4-5)

Arapların 700'lü yıllarda Afrika'ya girmeleri coğrafyada fazlaca değişime neden oldu. Özellikle Akdeniz'e kıyısı olan bölgeler değerli görüldü. Mısır'da bunlardan biriydi ki zaten Araplar için Afrika'ya açılan kapı Mısır idi. 617-629 yılları arasında Sasaniler, Mısır'a hâkim olmuşlardır. Mısır'da Doğu Roma hâkimiyetini yeniden inşa etmiş olan Heraklius hanedanı, 642 yılına kadar sürmüş, bu tarihten itibaren Mısır'da İslâm hâkimiyeti başlamıştır. Mısırtoprakları, İslâm hâkimiyeti altında halife Ömer bin Hattab (634-644), Osmanbin Affan (644-656) ve Ali (656-661) dönemlerini yaşadıkdan sonra sırasıyla Emevî (661-750), Abbasî (750-868), Tolunoğulları (868-905), İhşîdîler (935-969), Fatımîler (969-1169), Eyyubîler (1171-1250), Memlûkler (1250-1517) ve Osmanlı (1517-1805) hâkimiyetinde kalmıştır. Tarihinhahsettiğimiz evrelerinden itibaren olduğu gibi, adı geçen İslâm devletlerin hâkimiyetleri sırasında da Nil ve Mısır cezbedici çekiciliğini korumuştur. (Erdemir, Akyol, & Günday, COĞRAFYADA YENİ YAKLAŞIMLAR, NİL: ESKİÇAĞ'DAN ORTAÇAĞ'A MISIR'A HAYAT VEREN NEHİR, 2015, s. 237-238) 1500'lü yıllarda Memlûklülerde olan Mısır'ı Türkler ele geçirmişlerdir.Elbeste ki burada karşımıza çıkan Mısır, feodalizm ile yoğunlanmış hatta bundan yorulmuş bir Mısır olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı hâkimiyeti ile beraber değişen dünyadaki gelişmeler, Mısır'ı cazibe merkezi olarak tutmayı başarmıştır. 1769 yılı ise Mısır için milattır denilebilir. Zira Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a hıdiv olarak atanması bu tarihte olmuştur. Batı'daki güç dengelerinin değiştiği bir dönemde, Osmanlı gibi bir dünya devletinin zayıflamasına tekabül eden bu dönem Mısır'ın Nil sularına daha çok bağlanmasını sağlayacaktır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır için Nil sularının önemini bilmekte, birçok alanda yenilikler getirmeye çalışmaktadır. Arap milliyetçiliğinin yaygınlaştırılması da bu dönemin gelişmeleri arasında olsa da konu itibariyle Nil Nehri özelinde durulacaktır.

Mehmet Ali Paşa ve oğulları döneminde Nil Nehri sularının ıslah çalışmaları için set çalışmaları görülmektedir. Ayrıca Mısır'ın Nil'e bağımlılığını kavrayan Mehmet Ali Paşa dönemsel geçişleri en aza indirgeyebilmek için Nil'in kaynağını araştırma çalışmaları da yapmıştır. Ayrıca mansap ülkelerle bu konuda çatışmalar da yaşanmıştır. Mehmet Ali Paşa sulama imkânlarını genişletmek ve içme suyu ihtiyacını karşılamak adına Nil Nehri üzerinde projeler gerçekleştirmiştir. Mahmudiye Kanalı bunlardan birisidir. Bu projede yüzlerce Mısırlı zorla çalıştırılmıştır. Projenin tamamlanmasıyla Paşa kendisinden önce hiçbir Mısır valisinin yapamadığı bir projenin üstesinden gelmiş; yönetim kabiliyetini ve Mısır üzerindeki kontrolünü herkese kanıtlamıştır. (Koduoğlu, 2016)1829 yılında Mısır'ın ilk tarım okulunu açan Paşa, bunun yanında nehri kontrol etmek adına Fransız Mühendislerin desteğiyle Damietta ve Rosetta adında iki baraj daha inşa etmiştir. Yapılan bu yatırımlarla tarım ürünlerinde gerçekleşen üretim katlanmış ve çok sayıda pamuk yetiştirilmiştir. (Konniff, Molden, Peden, & Awulachew, 2012)

1800'lerin sonunda Avrupalı bir çok devlet Mısır'ı işgal etmeye çalıştı. Fakat 1882 yılındaki İngiliz işgali ile birlikte Mısır bir sömürge haline geldi.

4.2.2 Kolonyal Dönem Mısır-Nil İlişkisi

İngiltere, Mısır'ı 1882 yılında fiilen işgal edip yeni bir yönetim kurmuştur. İngiltere'nin işgal sebepleri arasında en önemlisi sanayi için kaynak bulmaktır. Zira Amerika'da patlak veren iç savaş sonrasında İngiltere sanayisi için hammadde olarak kullanabileceği pamuğu bulmakta zorlanmıştır. Bu nedenle potansiyel üretimi yüksek olabilecek Mısır, İngiltere için sömürgeleştirilmesi gereken bir yer olarak görülmüştür. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşımı Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 110)

İngiltere'nin Mısır'ı işgal ettiği dönemlerde Mısır ekonomisi pek de iyi sayılmazdı. Sınıflar arası ekonomik ayrım yükselmeye başlamış idi. Özellikle ticaretle ilgilenen kesim tarım ile uğraşan kesime göre daha zenginleşmişti.

Sanayi ile ilgilenen kesim de yine ticaretle ilgilenen kesimdi. Halk arasındaki bu sınıfsal ayrımı gören İngiltere, sanayisi için gerekli olan pamuğu yetiştirebilmek için tarım ile uğraşan kesime bir fırsat sunuyordu. Üretilecek pamuk her daimalıcı bulabilecek, sınıfsal farklar azalacaktı. Bunun için çalışmalar

gerçekleştirildi. Bu dönemin en çok kar getiren tarımsal ürünlerden birisi uzun elyaflı pamuktur. Fransız mühendis Jumell'in yardımıyla geliştirilen bu pamuk türü Avrupa tekstil sanayi tarafından benimsendi ve kısa zaman içerisinde Mısır'a en çok kar sağlayantarım ürünü halini aldı. (Koduoğlu, 2016)

1891 yılına gelindiğinde Mısır için üretimin olmazsa olmazının Nil Nehri olduğunu kavrayan İngiltere, İtalya ile bir sözleşme yoluna giderek Mısır'ın Nil sularına ulaşımını sınırsız hale getirmeyi amaçlamıştır. Antlaşma ile İtalya, Büyük Britanya'ya Atbara Havzasında herhangi bir su eksiltmesi yaşanabilecek çalışma yapmama garantisi vermiştir. Bu antlaşmayı birçok antlaşma takip etmiştir. Ve yapılan tüm antlaşmalar Mısır'ın Nil sularını kullanabilmesi hakkındadır. Öte yandan bu antlaşmalar İngiltere'nin bir politikasıdır denilebilir. İngiltere, diğer kıyıdaş devletleri –mansap devletler olsalar dahi- antlaşmalara dahil etmeyerek Mısır'ın uluslararası alanda yalnız kalmasını sağlamıştır. (Ashebir, 2009, s. 74)

1922 yılında iktidara gelen Kral Fuad Mısır'ın bağımsızlığını ilân etmiştir. Ancak, Mısır'daki İngiliz askerleri 1946 yılına kadar ülkeden çekilmemiş, butarihte ise Süveyş Kanalı bölgesini ellerinde bulundurmak koşuluyla, ülkenin diğer kesimlerini terk etmiştir. 1952 yılında General Necip ve Albay Nasır'ın liderliğindeki subaylar tarafından gerçekleştirilen darbe sonucunda Kral Faruk ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmış ve 1953 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. (Dursun, 1993)

4.2.3 Bağımsızlık Sonrası Mısır-Nil İlişkisi

Bağımsızlığını ilan eden Mısır, Nil sularına ulaşım konusunda sorun yaşamamak için 1929 yılında bir antlaşma daha imzalamıştır. Antlaşma İngiliz yönetimindeki Sudan ile yapılmış olup Nil Nehri sularının kullanım tahsisi alanındaki ilk antlaşmadır. Antlaşma ile Mısır 48 milyar m³/ yıl su kullanım hakkına sahip olurken Sudan 4 milyar m³/yıl su kullanımına sahip olacaktır. 1891 yılından bu yana yapılan antlaşmalar ve 1929 antlaşmasının getirisi olarak Mısır, kendini Nil suları üzerinde geçmişten bu yana kullanım hakkını garantilemiş olarak görüyordu. Öyle ki yapılan tüm antlaşmalar Mısır ve Sudan'ın kullanım hakları üzerine idi. Bu nedenle herhangi bir ülkenin Nil sularından faydalanmasını istememekteydi. (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşımı Meselesi: Hidro Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Etiyopya Rekabeti, 2017, s. 113) Ayrıca Tandoğan ve

Yücel'in de bahsettiği gibi (Tandoğan & Yücel, Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti, 2017) antik dönemden bu yana Nil sularından faydalanmaları neticesinde Mısır, bir tarihsel kullanım önceliği hakkını kendinde görüyordu. Bu teze göre Nil suları aktif şekilde ilk önce Mısır halkı tarafından tarım, ulaşım gibi nedenlerle kullanılmıştır. Ve halen kullanmaya devam etmektedir. Kesintisiz ve ihtiyaç doğrultusunda kullanılan bu suyun herhangi bir devlet tarafından sekteye uğratılması anlaşmalaragöre mümkün değildir.

1956 yılındaki Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi meselesinin yankıları halen sürerken 1959 yılında Mısır ve Sudan aralarında Nil sularının paylaşımı konulu yeni bir antlaşma imzalamışlardır. Nil Nehri'nin yıllık toplam 84 milyar m³ su getirdiği ve bu suyun 55,5 milyar m³'ünün Mısır'a, 18,5 milyar m³'ünün Sudan'a tahsis edilmesi konusunda ortak karara varmışlardır. (Tandoğan & Yücel, NİL'İN PAYLAŞILMASI MESELESİ: HİDRO-DİPLOMASİ BAĞLAMINDA MISIR, SUDAN VE ETİYOPYA REKABETİ, 2017, s. 115) Aslında bu antlaşmanın yapılmasında Sudan'ın büyük payı vardır. Zira Sudan 1929 Antlaşmasında geçen kendi payına düşen miktarı yeterli bulmamıştır.

Bu antlaşmanın üzerinden elli yıl geçmiş olmasına rağmen Mısır'ın görüşü değişmemiştir. Özellikle son 15 yılda Mısır'ın geçirmiş olduğu değişim, Arap Baharı ve getirileri Mısır için bir milat sayılabilir. Fakat yönetim ve yöneticiler değişse de, farklı siyasal gruplar veya kişiler yönetime gelse de Nil sularının kullanımı konusundaki fikirleri aynı kalmıştır. Eski Mısır yöneticilerinden Enver Sedat 1979'da "Mısır'ı yeniden savaşa götürebilecek tek mesele sudur." Açıklaması yapmıştır. 1988'de de Birleşmiş Milletlerin altıncı Genel Sekreteri Mısırlı siyasetçi ve diplomat Boutros Ghali, Ocak 1992'den Aralık 1996'ya kadar Ortadoğu'da bir sonraki savaşın politika değil, Nil suları üzerinde yapılacağını öngörmüştür. (Alnour & Juma, 2021) 2013 yılında ise Sisi tarafından darbe ile yönetimine son verilen Mursi, yaptığı açıklamada Etiyopya'ya gözdağı vermek için "Nil'in tek bir damlası eksilirse kanlarımız bunun için alternatiftir" demiştir. (www.ntv.com.tr , 2013)

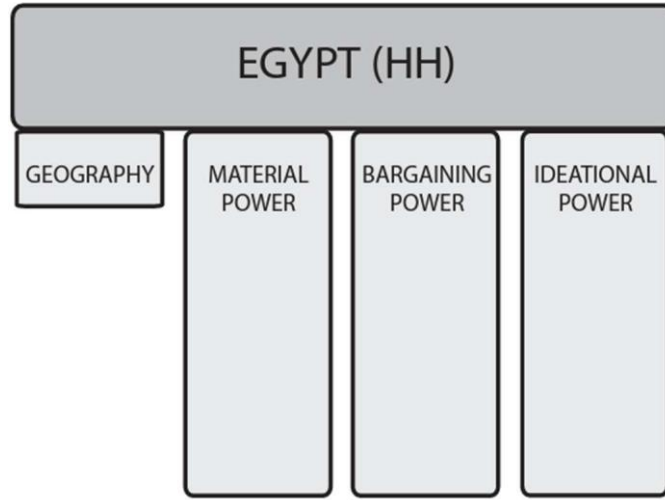
Günümüzde Etiyopya ile yaşanan problem de Mısır'ın bu konudaki politikasının değişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Etiyopya'nın Mısır kullanımlarını dikkate alıp almaması ayrıca bir konu başlığı olmakla birlikte uluslararası hukuk kurallarında genel geçer bir yaptırımın olmayışı problemi derinleştirmektedir. Ülkeler ABD, Çin, Rusya gibi güçlerden yardım istemekte hatta askeri antlaşmalar gerçekleştirmektedirler. Uluslararası ortam bu konuda oldukça gergin ilerlemektedir. Her ne kadar Sisi bu konuda daha ılıman bir politika belirlemiş olsa da peş peşe yapılan Mısır, Sudan, Etiyopya görüşmeleri de sonuç vermemiştir. (Aydın, 2009, s. 23)

1997 Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarından Ulaşım Dışı Kullanımı ile ilgili sözleşme maddelerinde sınır aşan sular ile ilgili faydalanma hakkı konusunda adil ve makul kullanım görüşü benimsenmiştir. İlgili madde uyarınca Mısır, Etiyopya'nın faydalanma hakkına etki edememekte, suyun hidroelektrik üretiminde kullanımında yapılacak barajın doldurulmasına karşı çıkamamaktadır. Buna karşın Etiyopya ise Mısır'ın Nil sularına bağımlı nüfus oranı olarak kıyıdaşlar arasında en yüksek orana sahip olduğunu, kendi yaptığı barajın doldurulması sürecinde Mısır'ın verimli arazilerinden bir miktarının kuruyacağını, tarihsel olarak kullanımda Mısır'ın öncü olduğunu görmezden gelmemelidir. (Aktaş & Erdem, 5 soruda Afrika'nın paylaşılamayan nehri Nil'deki 'Hedasi Barajı krizi', 2020)

4.2.4 Hegemon Olarak Mısır Diplomasisi

Mısır'ın Nil Nehri üzerindeki hegemonyası özellikle tarihsel süreç içerisinde kendini göstermiştir. 1700'lü yılların sonunda Mısırlı hükümdarların Nil Nehrine siyasal anlamda verdikleri değer, diğer devletlerle savaşma fikrine kadar gitmiştir. Günümüz uluslararası ilişkiler kavramları kendini göstermese de Mısır'ın bir kıyıdaş olarak ve özelde tarihsel bir hegemon olarak gösterdiği Nil Nehri'nde kullanılan politikalar yine benzerlik göstermektedir.

Burada yukarıda da değinilen güç parametrelerine tekrar değinmekte fayda vardır. Mısır'ın coğrafik, maddi, pazarlık ve fikirselle gücü diğer havza devletlerine görece baskın gelmektedir.

Şekil 2: Mısır'ın Hidro Diplomasi Alanında Güç Verileri

Yukarıda verilen görselden de anlaşılacağı gibi hidro-diplomasi bağlamında Mısır, hegemonyasını sürdürmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu parametreler güvenlikleştirme, bilgi inşası, zorlayıcı kaynak, uluslararası destek ve coğrafik konum kavramları ile açıklanmalıdır.

Mısır'ın hegemonya oluşturma süreci kısmen coğrafik nedenlere bağlıdır. Bilinmektedir ki Mısır bir kaynak ülkesi değildir. Beyaz ve Mavi Nil'den gelen kollar Sudan topraklarında birleşerek Ana Nil'i oluşturur. Fakat antik dönemlerden bugüne bir medeniyet olarak kendini göstermiş olan Mısır, bir o kadar eski su kullanım alanları ile buradaki hakkını oluşturmuştur.

Yukarıdaki bilgiler ışığında görülmektedir ki Mısır, Nil Nehrinin son bulunduğu kıyı konumundaki coğrafi dezavantajını bir avantaja çevirmek için "Bilgi İnşası" yöntemini kullanmaktadır. Öyle ki Mısır halkının antik dönemlerden bu yana Nil'den faydalanması, diğer kıyıdaşların eski dönemlerde Nil'i kullanmaması algısı oluşturularak bir bilgi türetilmiş olmaktadır. Bu bilgi inşası ile birlikte temel varsayımlar da ortaya çıkmaktadır. Mısır, antik dönemden bu yana Nil'den faydalanma varsayımının ardından ülkedeki yağış miktarlarından da faydalanarak kolonyal dönemde yaptığı çeşitli anlaşmaları da Nil'in kullanımında "hak" kazancı olarak göstermiştir. Ayrıca ülkedeki tarımsal faaliyetlerde suyun kullanım miktarının fazlaca olması -yeni nesil tarım uygulamalarına geçilmesi hususları göz

ardı edilerek- suya olan ihtiyacın gösterilmesinde kullanılmıştır.

Tabii ki Mısır, ülkesindeki reel su kullanımlarını göz önüne alarak suyun güvenliğini sağlamak için de politikalar gerçekleştirmektedir. Özellikle askeri kuvvetlerinin fazlalaştırılması, dönemin Birleşmiş Milletlerin altıncı Genel Sekreteri Mısırlı siyasetçi ve diplomat Boutros Ghali, Ocak 1992'den Aralık 1996'ya kadar Ortadoğu'da bir sonraki savaşın politika değil, Nil suları üzerinde yapılacağını belirtmiştir. (Alnour & Juma, 2021) 2013 yılında ise Sisi tarafından darbe ile yönetimine son verilen Mursi, yaptığı açıklamada Etiyopya'ya gözdağı vermek için “Nil'in tek bir damlası eksilirse kanlarımız bunun için alternatiftir” demiştir. (www.ntv.com.tr , 2013) Bu söylem Mısır'ın Maddi Güç olarak adlandırılan askeri ve ekonomik dinamiklerini Nil Nehri sularının kullanımı konusunda “Güvenlikleştirme ve Yaptırım Retoriği” stratejilerinden faydalandığını göstermektedir. Güvenlikleştirme, daha önce belirtildiği üzere bir konunun milli güvenlik anlamında genişletilmesi ve önemlileştirilmesidir. Bu konuda Mısır'ın hegemonyasının devam ettirmek için kullandığı farklı stratejiler de mevcuttur. Bunların başında da Mısır anayasasında bulunan maddeler de buna örnektir.

Çetinkaya'nın eserinde de belirtildiği gibi (Çetinkaya, 2017) Süveyş Kanalı Nil Nehri ve Mısır halkının bunlar üzerindeki haklarının korunması devletin bir ödevi olarak görülmüştür. Bu hususlar anayasanın başlangıç bölümünün ikinci cümlesinde “Mısır, Nil'in Mısırlılara ve Mısırlıların insanlığa hediyesidir” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca yine anayasanın 44. Maddesinde Nil Nehri hususuna şu şekilde dikkat çekilmiştir; (Çetinkaya, 2017)

“Devlet Nil Nehrini ve Mısır'ın bu nehrin üzerindeki haklarını korur, nehrin kullanımını en üst düzeye çıkararak düzenler ve nehrin suyunu kirletmekten ve israf etmekten kaçınır. Ayrıca devlet yeraltı suyunu korur, suyun güvenliği için gerekli araçları sağlar ve bu konuda bilimsel araştırmaları destekler. Her vatandaş, Nil Nehrinden yararlanma hakkına sahiptir. Nehrin kıyısı ve çevresine zarar vermek yasaktır. Devlet, kanun çerçevesinde, Nil Nehrine yönelik her tecavüzü ortadan kaldırmayı garanti eder.”

Bunların haricinde Mısır, uluslararası alandaki etkinliğini de oldukça fazla kullanılmıştır. 1960'larda Sovyetler Birliği'nin finansmanına başvurması gibi

örnekler oldukça fazladır. (Zeitoun & Warner, 2006) 1929 ve 1959 Anlaşmalarının Nil nehri kullanım hakkını Mısır ve Sudan’avermesi/paylaşırması da yine Mısır’ın bu konuda kullandığı “Zorlayıcı Kaynaklar” a örnek olarak gösterilebilir.

4.3 Etiyopya’nın Mısır Hegemonyasına karşı Diplomasisi

4.3.1 2011 Mısır Devrimine Kadar Olan Kıyıdaş Tutumu

Etiyopya da Mısır gibi Nil Nehri’nden faydalanma konusunda uygarlığı nispetinde eskidir denilebilir. Fakat bu kullanım türü Mısır halkı gibi üst düzey bir bağımlılık içermemektedir. Etiyopya’nın yağış alan bir coğrafyada bulunması ve su kaynaklarının sadece Nil’e bağımlı olmaması, tarihsel olarak Mısır ile yaşanan problemi biraz daha fazla günümüze yaklaştırmaktadır.

Tarihsel olarak İngiltere’nin her iki ülkede de sömürgeci olduğu dönemde, Doğu Nil havzasındaki su geliştirme programları, İngiltere’nin Sudan ve Mısır’daki pamuk ekimindeki çıkarları nedeniyle sürdürülmüştür. O zamanın siyasi gerçekliğinde, sömürgeci İngiltere, Doğu Nil havzasındaki ortak su kaynakları üzerinde devletlerarası iş birliğini teşvik etmekten çok, siyasi egemenliği düzenlemekle ilgilenmektedir. Öte yandan, bölgedeki tek bağımsız ulus olarak Etiyopya, ülkenin su kaynaklarını geliştirmekten çok bağımsızlığını korumakla ilgilenmektedir. Aşağı havzadaki sömürgeci güç ile yukarı havzadaki Etiyopya’nın nispeten zayıf konumu arasındaki güç asimetrisi, o dönemde herhangi bir yukarı-aşağı havza iş birliğine ulaşmanın önündeki engellerden biriydi. Bu nedenle, sömürgeci güçler suların engelsiz akışını sağlamak için mümkün olan her şeyi yaparken, yukarı havzadaki Etiyopya bölgede egemen bir varlık olarak hayatta kalmak için elinden gelenin en iyisini yapmıştır. (Arsano, 2007, s. 113-114)

İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Etiyopya bir varoluş mücadelesi içinde olmuştur. Sömürgeci güçlerin Afrika kıtasının neredeyse her köşesini tutmuş vaziyette olması fakat Etiyopya’nın hiçbir sömürgeci güce teslimolmaması bunun göstergesidir. Nil nehri konusunda ise diğer devletlerle rekabet edememekteydi. Özellikle Büyük Britanya, Mısır ve Sudan’da pamuk üretiminin gerçekleşebilmesi için suyun kesintisiz gelmesi gerektiğini biliyordu. Bunun için birçok çeşitli çalışma yapıldı. Bu çalışmalar yapılırken diğer herhangi bir kıyıdaştan tepki görmeyeceğine olan kanaati Britanya’nın sahip olduğu güçten geliyordu. (Arsano,

2007, s. 148)

Etiyopya'nın tüm büyük nehirleri ülkeden her yöne doğru yayılmaktadır. 12 su havzasından yedi nehir ve kolları, doğu ve kuzeydoğu Afrika'daki komşu ülkeler için kritik su kaynakları sağlar. Etiyopya'yı alt bölgenin su kulesi gibidir. Yaklaşık 40 yıl boyunca Etiyopya'nın en “gelişmiş” su havzası Awash Nehri havzası olmuştur. Bir iç havza olması nedeniyle komşu ülkelerle herhangi bir siyasi sorun yaratmamıştır. Awash'ın ilk olarak geliştirilmesinin bir nedeni de budur. Etiyopya'nın diğer nehir havzalarını geliştirme görevi, yukarı havzadaki yanlış anlaşılımları önlemek için önemli ölçüde siyasi ve diplomatik çalışma gerektirecektir. (Arsano, 2007)

Siyasi ve diplomatik gücün arkasında yatan bir koz olarak ulusal hukuk, Etiyopya'da yazısız şekilde var olmuş, tarihsel süreç içerisinde de yazıya aktarılmıştır. İlk anayasa olarak kabul edilen Fetha Negast kurallarında dahi su kullanım haklarına dair bilgiler mevcuttur. Örneğin su akışı ile ilgili olarak: Mansap sakinleri, memba bölgesindeki kaynaktan gelen su akışını alma hakkına sahiptir. Memba sakinleri, su akışı nedeniyle mansap sakinleri tarafından alınan toprakların artan verimliliği için tazminat hakkına sahiptir. Tazminat aynı olabilir, örneğin tahıl şeklinde olabilir. (Arsano, 2007) Etiyopya anayasası bu günkü halini alıncaya kadar birçok farklı yönetim, birçok farklı yönetim şekli geçirmiştir. Fakat yönetim şekillerinin değişse bile suyollarının kullanımı noktasındaki görüş sabit kalmıştır.

1995 yılına gelindiğinde Etiyopya suyollarının kullanımı ile ilgili bakanlığını kurduğu görülmektedir. Bakanlık düzeyindeki kurumun adı Ulusal Su Araştırmalarıdır. Bakanlığın yedi farklı organı bulunup bunlar; Hidroloji Bölümleri, Havza Geliştirme Çalışması, Sınıraşan nehirler etüdü, Tasarım çalışmaları, Sözleşme yönetimi, Su hakları yönetimi ve Su kaynakları yönetimi ve Su temini ve kanalizasyon departmanıdır. (Arsano, 2007, s. 132)

Etiyopya, ülkesindeki sulardan göreceli olarak daha fazla elektrik üretimi konusunda faydalanmak istemektedir. Çünkü halkın halen büyük bir bölümü elektriğe ulaşım sıkıntısı çekmektedir. Bu nedenle elektrik üretimini artırmak birincil hedeflerinden olmuştur. Etiyopya'nın elektrik gücü ile tanışması ise 1898 yılında olmuştur. Elektrik gücü ilk olarak imparatorluk sarayı için tanıtıldı.

Başlangıçta imparatorluk sarayına ışık sağlamakla sınırlıydı. 1931'de Addis Ababa'nın güneyinde, Akaki Nehri üzerinde 6,6 MW'lık küçük bir hidroelektrik santrali kuruldu. Oradan gelen güç kaynağı birkaç yerleşim alanına ve Addis Ababa şehrinin seçilmiş sokaklarını aydınlatmaya genişletildi. 1955 yılında Etiyopya Elektrik Işık Gücü Kurumu, Etiyopya'da elektrik enerjisi üretme ve pazarlama yetkisiyle kuruldu. 1960 yılında, Awash Nehri üzerindeki Koka'da 43,2MW'lık başka bir hidroelektrik santrali kuruldu. Etiyopya 2000 yılına kadar, tahmini toplam potansiyelin sadece %2si olan 453 MW'lık bir kurulum yapabilmıştır. Nüfusun sadece %13'ü elektriğe erişebilmektedir. Doğu Nil İştirak Eylem Programı çerçevesinde Etiyopya'nın önceliği (karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olarak) hem yurtiçi arzını artırmak hem de komşu ülkelere elektrik ihraç etmek için hidroelektrik enerji üretmek olmuştur. (Arsano, 2007, s. 164)

4.3.2 2011 Sonrası Dönem ve Etiyopya Siyaseti

Günümüzde yaşanan Mısır- Etiyopya gerilimi, Etiyopya'nın hidroelektrik üretimi gerçekleştirebilmek için Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) projesini ortaya koyması ile başlamıştır. Bu proje ile Tana Gölü ile Sudan sınırı arasına yapılacak olan Hedasi Barajı ile hidroelektrik üretime başlanacaktır. Bu üretim sayesinde Etiyopya Afrika'nın en büyük elektrik tedarikçisi konumuna gelecektir. Ayrıca ülkesi içindeki elektrik sorunlarını da çözmüş olacaktır. Hedasi Barajı'nın doldurulması için ise yüksek miktarda su tutulması gerekmektedir. 74 milyar m³ su tutacak olan baraj, proje tamamlandığında 6450 megavatlık enerji üretimi gerçekleştirecektir. (Etiyopya'nın Hedasi (Rönesans) Barajı, 2020) Mısır'ın itirazı ise suyun tutulmasından kaynaklanmaktadır. Hedasi Barajı'nın doldurma işlemleri uzun sürelerle yayıldıkça Mısır'ın göreceği zarar azalacaktır. Fakat barajın 3 yıl gibi bir sürede doldurulması Mısır delta bölgesinde neredeyse 3te 1 oranında kuraklığa sebep olacaktır. (Heggy, 2020)

Mısır, Sudan, Etiyopya arasında konu ile ilgili çeşitli görüşmeler yapılsa da konu çözüme kavuşturulamamıştır. ABD gibi büyük güçlerin de soruna dahil olması, sorunun sadece bölgesel değil uluslararası bir sorun haline geldiğinin belirtisidir.

4.3.3 Nil Nehri Diplomasisinde Mısır ve Etiyopya Özelinde Son Durum

Son yirmi yıl içinde, bölgede olan değişiklikler Nil Nehri üzerindeki Mısır Hegemonyasını oldukça fazla etkilemiştir denilebilir. Mısır'da 2011 yılında olan darbe ve değişen yönetim, Etiyopya'nın GERD Projesini hayata geçirmesi, Sudan'ın ayrılması ve son olarak da Etiyopya'da meydana gelen ayrılıkçı hareketler bölge hegemonyası için oldukça kaygan bir zemin haline gelmiştir.

Ayrıca içinde bulunduğumuz son dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu enerji krizi, elektriğe olan bölge devletlerinin talebi de hegemonyanın etkilenmesini sağlamaktadır.

Mısır'ın hegemonyasını korumak için yararlandığı güvenlikleştirme, bilgi inşası ve yaptırım retoriği gibi kavramlardan Etiyopya hegemonyanın değişimi/yıkılması için yararlanmıştır. Özellikle havza devletlerini Nil sularının kullanımı hakkında bir tekелci anlayıştan vazgeçirme retoriği kullanarak ve uluslararası anlaşmaları örnek göstererek verdiği mücadele havza devletleri tarafında olumlu sonuçlanmıştır. Nil Havzası Girişiminin oluşması ve 2010 Çerçeve Anlaşmasının Mısır ve Sudan haricindeki devletler tarafından imzalanmış olması bunun bir göstergesidir. (Cascao & Zeitoun, 2010) (Zeitoun & Warner, 2006)

Günümüze bakıldığında Avrupa'da yaşanan enerji krizi sonrasında birçok devlet yetkilisi haricinde sıkı ilişkiler geliştirdiği Çin ve Rusya devlet görevlileri de Etiyopya'yı ziyarette bulunmuştur. (AL JAZEERA AND NEWS AGENCIES, 2023) Ayrıca Etiyopya, halkına taahhüt ettiği Rönesans Barajının dolumunu yapmakta, Mısır ve Sudan arasında imzalanan 1929 ve 1959 anlaşmalarını bağlayıcı olarak görmemektedir. Elbette ki bu Mısır'ın yaptırım söylemine ve hegemonyasına karşı bir uygulamadır.

Zeitoun ve Warner'ın eserinde bahsettiği ve Collins'ten alıntılacağı gibi Etiyopya'nın 1995'ten bu yana Nil Havzası Girişiminin projelerini finanse etmesi, hegemon olarak Mısır'ı hem siyasal anlamda yalnızlaştırmaya itmekte hem de Mısır için çeşitli bölgelerde yatırım zorunluluğu oluşturarak bölgenin mecburi değişimini sağlamaktadır. (Zeitoun & Warner, 2006)

Mısır, bu süreç içerisinde birçok farklı ülke ile baraj konusunu görüşmüştür. Bunların içinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı J. Biden ile Sisi'nin yaptığı görüşme (Tüfekçi Gülay, 2022), Hindistan ile yapılan görüşme (Akit Haber, 2022) ve Özbekistan görüşmeleri (sondakika.com, 2023) basında yer alan haberlerden bazıları olarak karşımıza çıkıyor. Mısır'ın amacı uluslararası alanda destek sağlayarak Etiyopya'nın aldığı kararları engelleme ya da geciktirme yoluyla kendi çıkarını sağlamak istemesidir. Mısır ve Sudan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na GERD Projesini taşıması Mısır'ın hegemonik istikrarı sağlamaya yönelik “zorlayıcı kaynak” arayışına örnek olarak gösterilebilmektedir.(Aktaş T. , Hedasi Barajı krizini BMGK'ye taşıyan Sudan ve Mısır aradığını bulamadı, 2021) Fakat bu arayış olumlu sonuç vermemiştir. Bu, Zeitoun ve Warner'ın da belirttiği üzere düşünür Susan Strange'in “meşru, ağır basan bir otoriteye sahip olmayan uluslararası bir toplumdaki sonuçlar, ulusal toplumlardaki duruma göre yasa, gelenek veya sosyal sözleşmelerden çok daha az, zorunlu olarak güç ilişkileri tarafından belirlenir” sözünü akıllara getirmektedir. (Zeitoun & Warner, 2006, s. 450)

Öte yandan Etiyopya, GERD Projesini tamamlamakta oldukça ısrarcı olarak görünmektedir. Belirtildiği üzere Etiyopya, 1929 ve 1959 Nil Sularının paylaşım sözleşmelerini bağlayıcı olarak kabul etmemektedir. Ayrıca Etiyopya, politik baskıları neticesinde 2015 yılında Mısır'a İş Birliği Çerçeve Anlaşması'nı imzalattırarak Nil sularının Etiyopya gelişimi için de önem arz ettiğini kabul ettirmiştir.

Mısır ne kadar farklı ülkelerle görüşme sağlayarak güç bileşenlerini kuvvetlendirdiğini gösterse de Nil Havzasında bulunan devletler kullanım hakları konusunda Etiyopya ile aynı fikirde olduklarını Nil Havzası Girişimine dahilolarak göstermişlerdir.

SONUÇ

Sınırlarından akan suyun güvenliğini ve kullanımını optimal hale getirmeyi amaçlayan devletler, tarihsel süreç içinde diğer sınır devletler ile görüş farklılıklarına ya da birliğine varmışlardır. Farklılıklardan doğan karşıt görüşler

Bugün literatürde geçen doktrinleri meydana getirmiştir. Doktrinler sadece yukarı kıyıdaş ülkeyi, sadece aşağı kıyıdaş ülkeyi, tarih olarak suyu daha önce kullanan ülkeyi ya da hepsinin eşit olduğu durumu önceleyebilmektedir. Sınır aşan sular ile alakalı ikili görüşmelerde devletler öncelikle askeri ve ekonomik güçleri nispetince daha sonra birbirlerine olan bağımlılıkları nispetince bu görüşlerden herhangi birini benimseyebilmektedirler. Uluslararası hukuk alanında oluşmuş belirgin herhangi bir kural olmamakla birlikte Birleşmiş Milletler 'in çalışmaları kapsamında 2014 yılında yürürlüğe giren antlaşmada geçen kıstaslar ülkelere ihtiyaçları doğrultusunda tahsis yapılabilmesi için fikir sağlamıştır.

Nil Nehri özelinde ise uluslararası hukuk kurallarının yetersizliği ve Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki zaman diliminde Mısır ve Sudan'ın diğer kıyıdaş ülkeleri dışta bırakarak tahsis antlaşması yapması, günümüzde faydalanmahakkına bağlı bir problem oluşturmuştur. Mısır, 1959 yılında Sudan ile yaptığı antlaşmada Nil sularından 55,5 milyar m³ suyu kendine tahsis ederken Sudan ise 18,5 milyar m³ suyu tahsis etmiştir. Antlaşmanın yapıldığı dönemde Nil nehrinin yıllık akış miktarı ise 84 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. 1960 sonrası dönemde Etiyopya başta olmak üzere Beyaz Nil Havzası ülkeleri de bu antlaşmayı kabul etmemişlerdir. Fakat aynı dönem için ekonomik, askeri ve sosyal gelişmelerinden ötürü herhangi bir yaptırımında bulunamamışlardır.

1990 sonrası dönemde havza ülkeleri Nil sularının kullanımı ve geliştirilmesi konusunda çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. Bu kurumların temel görevleri daha çok nehir suları hakkında raporlamalar yapmak, gelişimine katkı sağlayacak projeler geliştirmek ve ülkeler arası iş birliğini sağlamak olarak sıralanmıştır. Her ne kadar Mısır ve Sudan kaynak ülke olmasalar da daha önce yapmış oldukları antlaşmaları öne sürmüş ve bunu tarihsel olarak ön kullanımın üstünlüğü doktrini ile bağdaştırarak iş birliği çalışmalarında üstünlük elde etmeye çalışmışlardır. Diğer ülkeler ise Mısır ve Sudan'ın bu görüşüne karşı çıkararak nehir

sularının yeniden tahsisi konusunda ısrarcı olmuşlardır. Sonuçta iş birliği alanında oluşturulan kurumlar bilgi alışverişinden öteye gidememiştir.

Yakın dönemde Etiyopya'nın hayata geçirdiği Hedasi Barajı (GERD) Projesi kapsamında Nil sulardan faydalanma hakkını kullanmak istemesi, Mısır tarafından olumsuz karşılanmıştır. Öyle ki barajın doldurulması için 74 milyar m³ su tutulacaktır. Barajın Etiyopya'nın isteği doğrultusunda 3 yıl içinde doldurulması durumunda Mısır'ın delta bölgesinde 3te 1'lik alan kuraklıkla karşı karşıya kalmaktadır. Mısır'ın isteği üzerine barajın 7 yılda dolması durumunda ise Etiyopya sosyoekonomik gelişimini tamamlayamamaktadır. (Heggy, 2020) Mısır ve Etiyopya arasında Sudan'ın da dahil olduğu müzakere süreçleri maalesef ki sonuç vermemektedir. Her ne kadar D. Trump döneminde ABD de olaya müdahil olsa da iki ülke de geri adım atmamıştır. Gerilimin arttığı dönemde Mısır, askeri alanda yeni teçhizat alımı yapmış, ordularına savaş eğitimleri vermiştir. Etiyopya ise çeşitli ülkelerle askeri antlaşmalar yaparak uluslararası destek aramıştır. Henüz çok yeni olan bir gelişme ise Rusya'nın konuya dahil olmasıdır. Rus Dışişleri'nden Mısır'a yapılan açıklamada Etiyopya tarafının haklı olduğu savunulmuştur. Fakat bu süreçler tamamen uluslararası politik güçler ile ilgili gelişmelerdir.

Havza devletlerinin Nil İnisiyatifine üye olması, veri paylaşımı konularında ve nehir sularının verimli kullanılması konusunda istekli olduklarının göstergesidir. Fakat suların tahsisi konusunda hiçbir devlet geri adım atmamaktadır. Uluslararası hukuk kurallarının eksikliği ve devletler üstü bir yaptırım uygulayıcının bulunmaması havza devletlerini çözümsüz bırakmaktadır.

Bir havza hegemonu olarak Mısır, hegemonyasını devam ettirebilmek için birçok farklı alanda politikalar gerçekleştirmektedir. Coğrafi, Maddi, Pazarlık ve Fikirsal Gücünü arttırabilmek için güvenlikleştirme, zorlayıcı kaynak, uluslararası destek, bilgi inşası gibi yöntemleri kullanmaktadır. Uluslararası hukukta genel geçer olarak dünya genelinde tüm havzalara uygulanabilecek hukuk kurallarının- neredeyse her havzanın kendine özgü durumda olmasından dolayı- olmayışı, Nil özelinde gerek tarihsel kullanım üstünlüğü gerek kolonyal dönemde yapılan çeşitli anlaşmalar öne sürülerek ve askeri/ekonomik güçten yaralanarak bir hegemonun ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Hegemonun ortaya çıkışı, uluslararası alanda hem hukuk yetersizliğinden/mümkün olmayışından faydalanarak bölgesel yapılagelişler ortaya çıkarmıştır. 1929 ve 1959 anlaşmalarının halen devam etmesi, yapılabilecek birçok projenin ertelenmesi yada siyasal baskı yoluyla finanse edilememesi hegemonun bölgede etkili olduğunu bize göstermektedir.

Sonuç olarak her ne kadar uluslararası alanda Birleşmiş Milletler 'in sunduğu 1992 ve 1997 Helsinki Sözleşmeleri gibi hukuki sözleşmeler varlığını sürdürse de uluslararası nehirler konusundaki genel görüşler Nil nehri gibi özel konularda geçerliliğini yitirebilmektedir. Ki bahsi geçen bu sözleşmeler kıyıdaş devletlerin ikili ya da çoklu alanda daha Rahat anlaşma yapabilmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur denilebilir. Öyle ki Nil Nehri sularının paylaşımında da bu genel sözleşmeler dikkate alınmamış, ikili ilişkiler ön plana çıkmıştır. İkili ilişkilerde ön plana çıkan husus ise kıyıdaşların sahip oldukları askeri ve ekonomik güçleridir. Yukarıda da örnek gösterildiği gibi Mısır'ın zaten sahip olduğu askeri gücü ve bunu geliştirmek için harcamalar yapması, Etiyopya'nın elinde bulundurduğu ekonomik potansiyeli ile çeşitli ülkelerle yaptığı anlaşmalar ya da ticaretler bunun kanıtıdır denilebilir.

Dünya üzerinde çok fazla sayıda nehir, havza ve kıyıdaş ülke bulunması, bunların neredeyse her birinin kendine özgü/biricik sorunlarının olması uluslararası alanda tüm devletlerce uygulanabilecek hukuk kurallarının olmasını engellemektedir. İkili ilişkilerle yapılacak her su paylaşımı ya da antlaşma ise devletlerin kendi halkını ve hakkını koruma isteğine bağlı olarak geliştireceği savunma mekanizması ve güç potansiyeline bağlı olacaktır. Zira doğada kıt bir kaynağın paylaşımı hususunda çift taraflı kazanç sağlayan yollar çok az görünmektedir.

Nil Nehri özelinde en büyük su kaynağı sahibi Etiyopya, en eski kullanım hakkı sahibi Mısır ve Sudan ve geri kalan tüm diğer devletlerin Nil Nehri'nin paylaşımı konusunda ortak bir karar almaları oldukça zor görünmektedir. Alınacak kararların ve yapılacak sözleşmelerin temelinde en büyük etkiyi ülkelerin güç ilişkileri gösterecektir. Ve bu güç ilişkileri doğrultusunda konuya ilişkin hukuk kuralları oluşturulabilecektir. Değişen uluslararası konjonktür, bir hegemon olarak Mısır'ın uluslararası anlaşmalara dayalı hak arayışını yarıda bırakmış gibi

görülmektedir. Askeri ve uluslararası ülkesel destek arayışlarını hızlandıran Mısır, tüm çabalarına rağmen Etiyopya'nın GERD Projesini yapmasına engel olamamıştır. Bu özellikle havza devletleri açısından yeni bir sayfanın açıldığı anlamını taşımaktadır. Her ne kadar Cascao, Zeitoun ve Warner gibi yazarlar su paylaşımı konusunda tam bir savaşın olmayacağı konusunda fikir beyanı yapsalar da Mısır tarafından yapılan savaş tehditleri de akıllarda yerini korumaktadır. Öyle görülmektedir ki ilerleyen süreçte de ülkeler su paylaşımı ya da kullanımı konusunda hukuksal anlamda bir anlaşmaya varmaları mümkün değildir. Süreci, ülkelerin coğrafik, maddi, pazarlık ve fikirsel güçleri belirleyecektir. Kısaca Nil Nehri su paylaşımı konusunda ülkelerin “güç” parametreleri etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6/İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

International Law Association. (2017). 07 24, 2021 tarihinde ILA- International Law Association: <https://www.ila-hq.org/index.php/about-us> adresinden alındı

(2019). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 1-28.

Akça, Ç. (2015). *Sınırşan Sularla İlgili Uluslararası hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*. Ankara: T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

Akit Haber. (2022, 10 15). *Nil Nehri üzerindeki barajlar: Mısır ve Hindistan'dan Hedasi (Nahda) Barajı görüşmesi!* 03 12, 2023 tarihinde Yeni Akit Haber: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/nil-nehri-uzerindeki-barajlar-misir-ve-hindistandan-hedasi-nahda-baraji-gorusmesi-1699447.html> adresinden alındı

Aktaş, M. (2004). *Sınır Aşan Suların Ulaşım Dışı Kullanımının Hukuki Rejimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Aktaş, T. (2020, 07 08). *Nil Nehri'nde binlerce yıllık Mısır hakimiyeti sonaerebilir*. 12. 01.2022 tarihinde aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nil-nehri-nde-binlerce-yillik-misir-hakimiyeti-sona-erebilir/1903467> adresinden alındı

Aktaş, T. (2021, 07 10). *Hedasi Barajı krizini BMGK'ye taşıyan Sudan ve Mısır Aradığını bulamadı*. 03.12.2023 tarihinde AA:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hedasi-baraji-krizini-bmgkye-tasiyan-sudan-ve-misir-aradigini-bulamadi/2299525> adresinden alındı

Aktaş, T., & Erdem, Ö. (2020, 07 09). *5 Soruda Afrika'nın Paylaşılamayan Nehri Nil'deki 'Hedasi Barajı Krizi'*. 11 12, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-afrikanin-paylasilamayan-nehri-nildeki-hedasi-baraji-krizi/1904641> adresinden alındı

Akyol, S., & Ulutürk, S. (2007). Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarınKüresel Ekonomi Politikası. *Antalya İ.İ.B.F Dergisi*, 62-85.

Al Jazeera And News Agencies. (2023, OCAK 09). *New Chinese Foreign Minister Heads To Africa For First Trip*. MART 11, 2023 tarihinde Al Jazeera And NewsAgencies: <https://www.aljazeera.com/news/2023/1/9/chinas-new-foreign-minister-heads-to-africa-for-first-trip> adresinden alındı.

Alnour, M., & Juma, M. (2021, Mart 07). *Nil Nehri Havzası Çatışmaları: BirDoğal Kaynak Belası*. 07 28, 2021 tarihinde idrakpost web sitesi:<https://idrakpost.com/d/108/nil-nehri-havzasi-catismalari-bir-dogal-kaynak-belasi> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2013, 06 11). *Tek bir damlası eksilirse kanlarımız alternatiftir*. 12 08, 2022 tarihinde www.aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tek-bir-damlasi-eksilirse-kanlarimiz-alternatifdir/239342> adresinden alındı

Arsano, Y. (2007). *Ethiopia And The Nile: Dilemmas of National and Regional Hydropolitics*. Zurich: Zurich University Faculty of Arts.

Ashebir, E. (2009). *The Politics Of The Nile Basin*. Johannesburg: University of Witwatersrand.

Ataöv, T. (1975). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadelesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal

Aydın, A. (2009). Sınırtaşan Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya- Mısır İlişkisi ve Büyük Rönesans Barajı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 1-28.

Baecher, G. (2000). *The Nile Basin- Environmental Transboundary Opportunities and Constraints Analysis*. Washington. Doi:10.13140/RG.2.2.24107.49441

Bayraktar, Ö. (2020, 12 25). Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin Karşılaştırılması. *Kesit Akademi Dergisi*, 608-621.

Bilenoğlu, A. (2010). Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde MısırModernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), s. 150-151.

Cascão, A. E. (2009). Changing Power Relations In The Nile RiverBasın: Unilateralism Vs. Cooperation? *Water Alternatives*, 245-268.

Cascão, A., & Zeitoun, M. (2010). Power, Hegemony and Critical Hyropolitics. A. Earle, A. Jägerskog, & j. Ojenda içinde, *Transboundary WaterManagement* (s. 27-42). London: Earthscan.

CIA World Factbook. (2020, Nisan). 07 26, 2021 tarihinde CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/egypt/#people-and-society> adresinden alındı

Çetinkaya, E. (2017). 2014 Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasasının Tercümesi Ve Genel Değerlendirmesi. *İstanbul Hukuk Mecmuası, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı (60.Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle)*, 615-668.

Dalar, M. (2007). *Su Sorununda Ulusal ve Uluslararası Legal Perspektifler: Fıratve Dicle*. Bursa: Alfa Aktüel.

Dalar, M. (2010). Mısır: İç ve Dış Çatışma Dinamikleri. *Dünya Çatışmaları- Çatışma Bölgeleri ve konuları-Cİlt 1* (s. 309-336). İstanbul: Nobel Yayınevi.

Demirdöğen, O. (2019, 08 07). *Afrika'nın Yükselen Yıldızı Etiyopya ve Türkiyeiçin Önemi*. 11.27.2022 tarihinde orsam.com: <https://www.orsam.org.tr/tr/afrikanin-yukselen-yildizi-etiyopya-ve-turkiye-icin-onemi/> adresinden alındı

Doğan, Ö. (2010). *1990 Sonrası Nil Nehri Sularının Paylaşımı "ÜçKıyıdaş Ülke; Mısır, Sudan ve Etiyopya"*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim DALıYayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Doğan, Ö. (2010). *1990 Sonrası Nil Nehri Sularının Paylaşımı "ÜçKıyıdaş Ülke; Mısır, Sudan ve Etiyopya"*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayımlanmış Yükske Lisans Tezi.

Dursun, D. (1993, 01 01). *Cemal Abdünnâsır*. 12 1, 2022 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-abdunnasir> adresinden alındı

Elver, H. (2006). International Environmental Law, Water and the Future. *Third World Quarterly*, 27(5), 885-901.

Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Sınırtaşan Sular Sorunu. *Yalova Sosyal BilimlerDergisi* (9), 27-52.

Erdağ, R. (2015, Ekim 30). Türkiye'nin Sınırtaşan Sular Sorunu. *Yalova SosyalBilimler Dergisi* (5), 27-52.

Erdem, Ö., Satti, A., & Elfadol, A. (2021, 06 07). *Sudan, Mısır ve Etiyopya arasındaki baraj restleşmesinin sıcak çatışmaya dönüşmesinden endişe Ediliyor*. 12.01.2022 tarihinde aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-misir-ve-etiyopya-arasindaki-baraj-restlesmesinin-sicak-catismaya-donusmesinden-endise-ediliyor/2265959#> adresinden alındı

Erdemir, H. P., Akyol, H., & Günday, O. (2015). *Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar, Nil: Eskiçağ'dan Orta çağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Erdemir, H. P., Akyol, H., & Günday, O. (2015). *Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar; Nil: Eski Çağdan Orta Çağa Mısır'a Hayat Veren Nehir*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*, 227-256.

Etiyopya'nın Hedasi (Rönesans) Barajı. (2020, Ocak 15). 07 30, 2021 tarihinde www.stratejikortak.com: <https://www.stratejikortak.com/2020/01/hedasi-baraji-ronesans.html> adresinden alındı

Görgün, H. (2004). Mısır. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 569-575). Ankara.

Güler, B. (2019). *Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Siyaset Felsefesine Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haftendorn, H. (2000). Water and International Conflict. *Third World Quarterly*, 1(21), s. 51-68.

Hassan, H. A., & Al Rasheedy, A. (2007). The Nile River And Egyptian Foreign Policy Interests. *African Sociological Review*, 1(11), 25-37.

Hassan, H. A., & Al Rasheedy, A. (2007). The Nile River And Egyptian Foreign Policy Interests. *African Sociological Review*, 25-37.

Heggy, E. (2020). *Saving The Nile*. (M. Haddad, Z. Hamdani, M. ElAli, M. AlZubair, C. Bower, & H. Saadani, Dü) Mart 11, 2023 tarihinde <https://interactive.aljazeera.com/>: <https://interactive.aljazeera.com/aje/2020/saving-the-nile/index.html> adresinden alındı

INTERNATIONAL LAW ASSOCIATION. (1966). The Helsinki Rules. I.L. Association (Dü.), *Helsinki Rules On The Uses Of The Waters Of International Rivers* İçinde (S. 7-55). London: International Law Association. 07 20, 2021 tarihinde International Water Law: https://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA/Helsinki_Rules_original_with_comments.pdf adresinden alındı

International Law Association. (1966). The Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers-1966. *Helsinki Konferansları* (s. 1-9). Helsinki: ILA.

International Law Institute. (1911). International Regulation regarding the Use of International Watercourses for Purposes other than Navigation. *Declaration of Madrid* (s. 1-2). Madrid: International Law Institute.

International Water Law Project. (1997). *United Nations General Assembly Press Release GA/9248*. United Nations General Assembly Press Release GA/9248: https://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/convention_pre_ss.html adresinden alındı

Kapan, İ. (2006). *Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, M. (2005). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 07 25, 2021 tarihinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mikyasun-nil> adresinden alındı

Kemal İnât, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman. (2010). *Dünya Çatışmaları- Çatışma*

Bölgeleri ve Konuları -Cilt 1. M. Dalar içinde, *Mısır: İç ve Dış Çatışma Dinamikleri* (s. 309-336). İstanbul: Nobel Yayınları.

Kılıç, S. (2011). Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler. *ORSAM Su Araştırmaları Programı*, 42(3), 11.

Kimenyi, M. S., & Mbaku, J. M. (2015, 04 28). *Africa In Focus- The Limits of theNew "Nile Agreement"*. 07 23, 2021 tarihinde <https://www.brookings.edu/:https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2015/04/28/the-limits-of-the-new-nile-agreement/> adresinden alındı

Koduoğlu, A. (2016). *Jeopolitik Yönden Mısır'ın Önemi Ve Abd'nin 2013 Mısır Darbesine Yönelik Tutumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Konniff, K., Molden, D., Peden, D., & Awulachew, S. B. (2012). Nile Water And Agriculture; Past, Present And Future. *The Nile River Basin: water, agriculture, governance and livelihoods* (s. 5-29). Abingdon.

Köksal, A. (1999). *Afrika, Genel ve Ülekelr Coğrafyası*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Nile Basin Initiative. (2021). 23.07.2021 tarihinde [nilebasin.org:https://nilebasin.org/nbi/who-we-are](https://nilebasin.org/nbi/who-we-are) adresinden alındı

Nile basin Initiative. (2021). *Nile basin Initiative*. 25.07.2021 tarihinde [www.nbi.org:https://nilebasin.org/index.php/burundi](https://nilebasin.org/index.php/burundi) adresinden alındı

Noyan, K. (1963). *Yüksek Asvan Barajı (Sadd El-Aali)*. Beynelmillel Büyük Barajlar Komisyonu.

Orakçı, S. (2018). *Sudan Raporu; Parçalanmadan Toparlanmaya*. İnsamer. Orsam. (2012, 12 7). 1997 *Uluslararası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*. 11 27, 2022 tarihinde [orsam.com:https://www.orsam.org.tr/tr/1997-uluslararasi-suyollarinin-ulasim-disi-kullanimina-iliskin-birlesmis-milletler-sozlesmesi/](https://www.orsam.org.tr/tr/1997-uluslararasi-suyollarinin-ulasim-disi-kullanimina-iliskin-birlesmis-milletler-sozlesmesi/) adresinden alındı

Öngör, T. (2021). *Su Savaşları Kimin Savaşı?* 07.08.2021 tarihinde alındı

Öz, D. E. (2006). "Sınıraşan Su" Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı. *TMMOB Su Politikaları Kongresi*. 2, s. 538-549. Ankara: Türkiye İnşaat Mühendisleri Odası.

Özer, P. D. (1987). *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri* (Cilt 2). Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ve Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Postel, S. (2009). Changing the course of transboundary water management. *Natural Resources Forum*.

Sander, O. (1996). *Syasi Tarih (1918-1994)*. O. Sander içinde, *Syasi Tarih (1918- 1994)* (5.Baskı b., Cilt 2). Ankara: İmge Kitebevi.

Sar, C. (1970). *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*. Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Saving The Nile. (2020). (A. M. Network, Prodüktör) 07 27, 2021 tarihinde https://interactive.aljazeera.com/aje/2020/saving-the-nile/index.html?fbclid=IwAR3M_TWPVR_3HhBtc5TQkZfaBcbZkFOtxuaji7LV3OWvq-nWgUJHksUyblQ adresinden alındı

Serbest, Y. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu Ve Süveyş Bunalımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 699-711.

Seyyid, E. F. (2007). *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25.07.2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/nil> adresinden alındı

Snidal, D. (1985). The Limits of Hegemonic Stability Theory. *International Organization*, 579-614.

sondakika.com. (2023, 02 22). *Mısır ve Özbekistan görüşmelerinde Filistin, Ukrayna ve Hedasi Barajı konuları ele alındı*. 03.12.2023 tarihinde [sondakika.com: https://www.sondakika.com/haber/haber-misir-ve-ozbekistan-gorusmelerinde-filistin-15651088/](https://www.sondakika.com/haber/haber-misir-ve-ozbekistan-gorusmelerinde-filistin-15651088/) adresinden alındı

Sönmez, M. (2012). Barajların Mekân Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Türkiye'den Örnekler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 213-231.

Swain, A. (1997). Ethiopia, The Sudan, The Egypt: The Nile River Dispute. *The Journal Of Modern African Studies*, 675-694.

Tandoğan, M., & Yücel, O. K. (2017, Temmuz). Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (53), 107-120.

The Nile Basin Water Resources Atlas. (2016). Nile Basin Initiative.

Turton, A. (2000). A Cyriptic Hydropolitical History of the Nile Basin for Students of Hyropolitics. *Study Guide for Pretoria University*, s. 4.

Tüfekçi Gülay, Z. (2022, 11 12). *Biden Ve Sisi, Filistin'de Sükunetin Korunmasının Önemini Görüştü*. 03.12.2023 tarihinde AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/biden-ve-sisi-filistinde-sukunetin-korunmasinin-onemini-gorustu-/2735935> adresinden alındı

UN. (1997). *United Nation Treaties*. 11 27, 2022 tarihinde Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280025697&clang=_en adresinden alındı

United Nation. (1992, Mart 17). 5. *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*. Nisan 23, 2021 tarihinde United Nation: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1992/03/19920317%2005-46%20AM/Ch_XXVII_05p.pdf adresinden alındı

United Nation. (1997). *Convention On The Law Of The Non-Navigational Uses Of International Watercourses*. General Assembly of the United Nations. New York: United Nations.

United Nations. (tarih yok). *Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*. Treaties United Nations: https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280025697&clang=_en adresinden alındı

Urhan, V. (2016). Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (22), 1-14.

WowoseN, T. (2009). Transboundary Water Cooperation In Africa: The Case of The Nile Basin Initiative. *Spiru Haret university Faculty of Management Brasov*, 10(2), 129-138.

www.mfa.gov.tr. (tarih yok). 07 20, 2021 tarihinde Türkiye Dışışleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı

www.ntv.com.tr . (2013, 06 11). Temmuz 28, 2021 tarihinde Mursi'den Etiyopya'ya Savaş Tehdidi:https://www.ntv.com.tr/dunya/mursiden-etiyopyaya-savastehdidi.geoA_8i2rkudK2bbZ5u9HA adresinden alındı

Yücel, O. K. (2020). *Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabetinin Kolonyal Kökenleri (1882-1964)*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Yücel, Ö. (1998). *Sınırşan Suların Milletlerarası Hukuktaki Durumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zeitoun, M., & Warner, J. (2006). Hydro-Hegemony- A Framework for Analysis of Trans-boundary Water Conflicts. *Water Policy*, 435-460.